

ESTD. 1954

GOVT. MAULANA AZAD MEMORIAL (P.G) COLLEGE

JAMMU-180006 (J&K)

त्रिकुटा Magazine

SESSION
2025-26

A HERITAGE OF EXCELLENCE.
A VISION FOR TOMORROW.

ACADEMICS
Empowering Minds
Building Futures

THINK
Inspire Curiosity
Encourage Innovation

COMMUNITY
Together We Grow
Stronger

LEAD
Lead with Integrity
Serve with Purpose

0191-2453497

Landline: 0191-2453497

VISION

To make the institute a hub of excellence in the academic and co-curricular sphere, thereby institutionalizing a culture of openness, transparency and meritocracy in the campus.

MISSION

To strive to achieve the highest standards of excellence in higher education thereby empowering the young minds to live as committed and good human beings.

To facilitate the campus with modern techniques commensurate with the technology savvy global world.

To nurture dynamic citizens who are socially and ethically responsible and are creative contributors to the society.

Hon'ble Vice Chancellor
Cluster University of Jammu
Jammu & Kashmir

Prof. K. S. Chandrasekar

MESSAGE

I am pleased and happy to know that Govt. MAM College is releasing its annual magazine "Trikuta" for the session 2025-26.

College magazine plays an important role for the holistic development of the students and helps in developing their critical thinking. It serves as medium to express their feelings and thoughts fearlessly.

I convey my best wishes to the principal, editorial team members and students for their sincere efforts and contributions in bringing out this magazine in its present form in the shortest spell of time. I am sure the magazine will show case the growth and achievements of the students and staff and continue to motivate the coming new generations.

(Prof. K. S. Chandrasekar)

Director Colleges
Higher Education Department
Government of Jammu & Kashmir
www.directorcollegesjk.in
Email: directorcolleges-hed@jk.gov.in
Ph: 9489000167, 0194-2478646

Message

I am pleased to learn that Government Maulana Azad Memorial Degree College Jammu is bringing out its Annual College Magazine "Trikuta" (2025-26).

A college magazine is more than just a collection of write-ups; it reflects the thoughts, ideas, and experiences of students. "Trikuta" provides a meaningful platform for them to express themselves, share their perspectives, and contribute beyond their academic pursuits. Such initiatives help students develop confidence, clarity of thought, and effective communication skills.

In today's rapidly changing world, it is important for students to remain rooted in their values while exploring new opportunities. I hope the pages of "Trikuta" present a genuine picture of student life and reflect the academic and co-curricular spirit of the college, encouraging more students to share their voices with sincerity.

I extend my best wishes to the Principal, the Editorial Board, and the students. May this initiative continue to grow and contribute meaningfully to the academic environment of the institution.

(Dr. Sheikh Ajaz Bashir)

Principal's Desk

It is with great pride and profound satisfaction that I present this edition of our college magazine. This publication is a celebration of the vibrant ideas, creativity and achievements that flourish within our campus. This magazine is not merely a compilation of articles, but a mirror of the thoughts, aspirations and achievements of our students and faculty.

The college is not just a place of academic learning; it is a space where young minds discover their potential, express their thoughts and shape their identities. From insightful essays and thought-provoking articles to creative pieces and achievements, every page echoes the dedication and enthusiasm of our college community.

This magazine beautifully captures that journey. It embodies that spirit by showcasing the diverse perspectives, creativity and accomplishment of our students and faculty. Each article, poem and feature reflects the imagination, passion and critical thinking of our students. Every page echoes the dedication and enthusiasm of our college community.

I commend the editorial team for their hard work, attention and commitment to detail in bringing out this wonderful edition. I hope this magazine inspires you to think creatively and continue striving for excellence in all your endeavours.

I convey my best wishes to all for a future filled with success, Purpose and distinction.

Prof. Archana Kaul
Principal

Editorial Note from the Convenor

It gives me immense pleasure to present this edition of our college magazine—a vibrant reflection of the creativity, intellect, and spirit that define our academic community. This magazine is not merely a collection of articles, poems, and artworks; it is a testament to the voices, ideas, and aspirations of our students.

A college magazine is not merely a repository of creative writing; it is an intellectual forum that reflects the evolving consciousness of its contributors. The writings featured in this volume demonstrate a commendable engagement with contemporary issues, critical inquiry, and literary articulation. They reveal the capacity of our students to think independently, analyse deeply, and express themselves with coherence and purpose.

I extend my sincere appreciation to all the contributors who have poured their thoughts into words and given shape to their imagination. My gratitude also goes to the editorial team whose dedication, patience, and meticulous effort have made this publication possible.

Let this magazine serve as a platform that encourages not only expression but also reflection. May it motivate every reader to think deeper, dream bigger, and strive for excellence in all pursuits.

As we turn these pages, let us celebrate the power of words and ideas to connect, challenge, and transform.

Prof. Ruth K. Masehi
Convenor

Chief Editor: Principal
Prof. Archana Kaul

Convenor
Prof. Ruth K Masehi

Editorial Board

1. Dr. Seema Sudan	6. Dr. Jyoti Rani
2. Dr. Muneer Hussain	7. Dr. Atiya Noor
3. Prof. Sanjay Singh	8. Dr. Deepika Mehra
4. Dr. Munish Kumar	9. Dr. Mohd. Akhtar
5. Dr. Harbhajan Singh	10. Dr. Parshotam Dass

Student Editorial Board

1. Niharika	4. Afsana Kouser
2. Ritika Sharma	5. Simran Kour
3. Pallavi Dogra	

Contents

English Section

S.No.	Title	Author
01.	History of Mathematics in India	Prof. Sonam Mehta
02.	Persian Literature	Musharif Ayoub
03.	Poem	Harshita Sharma
04.	Massacre of Empathy	Umar K. Mir
05.	A Perfect Woman	Parul
06.	Beauty	Malik Madiha Sajad
07.	English Literature	Nidhi Gupta
08.	Influencer Culture and the Illusion of a perfect life	Harshita Sharma
09.	Women Empowerment	Ashok Kumar
10.	Echo Chambers: Are We really thinking independently?	Harshita Sharma
11.	Navigating the noise (Finding your voice in the age of endless scroll)	Anagh Rayan
12.	Your need is a fiction.....	Neharika Thakur

Hindi Section

क्रम नं.	लेख	लेखक
01.	संपादकीय	डॉ० सीमा सूदन
02.	सोशल मीडिया का छात्र जीवन पर प्रभाव	डॉ० पूनम वर्मा
03.	वैश्विक स्तर पर हिन्दी	डा. जसविंदर सिंह
04.	शिवभूमि सुधमहादेव, जम्मू कश्मीर की आध्यात्मिक धरोहर।	अशोक कुमार
05.	जीवन का पहाड़	गौरव कुमार
06.	छात्र जीवन चुनौतियों से परिपक्वता की मेरी यात्रा	रीनक शर्मा
07.	अभी आसमान बाकी है	आर्पन शर्मा
08.	कोशिश और उड़ान	आरती यादव
09.	लहास्य व मेरी पहचान	खैरोन निस्सा
10.	कौन हूँ मैं	कृतिका
11.	स्त्री ने क्या किया?	शिवानी कुमारी
12.	सम्राट बोलता है	मंजू राजपूत
13.	कॉलेज का पहला दिन	प्रिया मंगोच
14.	मेरी प्रिय मित्र	रीतिका शर्मा
15.	पर्यावरण संरक्षण के संदर्भ में 'अभी	डॉ० ज्योति शर्मा

Persian Section

مقالہ نگار	مضمون	شمار
دکتر منیر حسین	اداریہ	-۱
دکتر منیش کمار	زیبائی زبان فارسی	-۲
آفسانہ کوثر	نوروز - جہاں تجدید اور امید کا تہوار	-۳
عادل گل	فارسی سینما	-۴
سداگر حسین	صحبت	-۵

Urdu Section

مقالہ نگار	مضمون	شمار
ڈاکٹر محمد اختر	اداریہ	-۱
ڈاکٹر شمشیر سنگھ	غزل: ایک تعارف	-۲
رضیہ کوثر	غزل	-۳
پزشارتہ پرتاب سنگھ	غزل	-۴
رابعہ کوثر	غزل	-۵
رابعہ کوثر	انشائیہ	-۶

Punjabi Section

س. ن.	لکھ	نাম
01.	سੰਪਾਦਕੀ	ਡਾ.ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
02.	੨੭ ਜਨਵਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ	ਡਾ.ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
03.	ਕਲਮ	ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸਿੰਘ
08.	ਜਚਬਾਤ	ਹਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
04.	ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਦਰ	ਗੁਰਨੀਤ ਕੌਰ
06.	ਵਿੱਤੀ ਸਮਰਥਾ	ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ
07.	ਮਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ	ਚੰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

Dogri Section

क्रम नं.	लेख	लेखक
01.	संपादकी	प्रो. दीपिका मेहरा
02.	मिट्टी की खुशबू	स्नेहा राजपूत
03.	डोगरी जायरी	स्नेहा राजपूत
04.	सभनें दा साथ, सभनें दा विकास विकसित भारत दा पक्का विश्वास	वशिका राजपूत
05.	मां बोली डोगरी	राधिका कुमारी
06.	पर्यावरण	पल्लवी डोगरा
07.	डुग्गर दा रंग ते डंग	सुहसना कोहली
08.	साढ़ी वरासत - डोगरी भाशा	प्रो. दीपिका मेहरा
09.	डिजिटल युग च डोगरी साहित्य	प्रो. नाजिया चौधरी
10.	आधुनिक शिक्षा प्रणाली च डोगरी दा धार	दीक्षा चंदेल

Sanskrit Section

01.	संपादकीय	डॉ. परशोतमदासः
02.	राजयोग	

History of Mathematics in India

The history of mathematics in India is a remarkable intellectual journey spanning more than five millennia. From the practical geometry of early urban planning to the highly abstract algebraic thinking that anticipated modern calculus, Indian mathematicians have made foundational contributions to the global scientific heritage. This evolution was deeply interconnected with astronomy, religious rituals, and the systematic observation of nature.

The Roots: Indus Valley and Vedic Era

The earliest roots of Indian mathematics are found in the Indus Valley Civilization (c. 3300–1300 BCE), where urban planning demanded a high degree of standardization. Excavations have revealed ivory scales with precise decimal divisions and brick manufacturing that followed a strict 4:2:1 ratio for structural stability.

Following this, the Vedic period (c. 1500–500 BCE) saw mathematical development driven by the construction of complex fire altars, or *Yajna Kundas*. These geometric principles were recorded in the *Sulba-Sutras*, which are among the earliest surviving works of geometry in the world. Notably, the Baudhayana Sulba-Sutra explicitly states the theorem for the lengths of the sides of a right-angled triangle—centuries before it appeared in Greek literature as the Pythagoras theorem. The text describes it as: "The rope stretched along the length of the diagonal of a rectangle produces an area which the vertical and horizontal sides make together".

The Bakhshali Manuscript

A crucial link in the history of mathematics in India is the Bakhshali manuscript, discovered in 1881. Carbon dating reveals parts of it date back to 224–383 CE. It is famous for containing the earliest recorded use of a solid dot (*shunya-bindu*) to represent zero and provides a sophisticated algorithm for calculating square roots.

The Classical Age: Aryabhata to Bhaskara II

As interest shifted from ritual geometry to astronomy in the early Common Era, Indian mathematics entered a "Golden Age".

Aryabhata (b. 476 CE): At the age of 23, Aryabhata composed the *Aryabhatiya*, a treatise that marked the transition to systematic, computational mathematics. He introduced the place-value decimal system and provided revolutionary astronomical ideas, such as the rotation of the Earth on its axis. He also calculated an approximate value for π as 3.1416, noting that it was an approximation ("Asanna"), suggesting awareness that it is irrational.

Brahmagupta (b. 598 CE): Working in Ujjain, Brahmagupta wrote the *Brahmasphutasiddhanta*, where he treated zero not just as a placeholder, but as a number with its own arithmetic rules. He also established rules for negative numbers, describing them as "debts," and provided a general solution for quadratic equations.

Bhaskara II (c. 1114–1185 CE): Considered the culminating figure of classical Indian mathematics;

Bhaskara II authored the *Siddhanta Shiromani*, which includes the famous arithmetic text *Lilavati*. He perfected the *Chakravala* method, a cyclic algorithm for solving indeterminate quadratic equations (Pell's Equation), effectively solving complex problems manually centuries before European mathematicians like Lagrange established similar proofs.

The Kerala School: Anticipating Calculus

Perhaps the most striking chapter in this history is the Kerala School of Astronomy and Mathematics (14th–16th centuries). Founded by Madhava of Sangamagrama, this school made the leap from finite mathematics to infinite series. Madhava and his successors discovered the infinite series for sine, cosine, and π —known today as the Taylor and Maclaurin series—nearly 250 years before Newton and Leibniz. Jyesthadeva's *Jyotiḥśāstra* (c. 1530) stands as arguably the world's first textbook on calculus, providing detailed proofs for these theorems in the local Malayalam language.

Global Impact

The development of the decimal place-value system is widely considered India's greatest contribution to civilization. This system, along with Indian trigonometric and algebraic works, was transmitted to the Middle East and later to Europe, where the numerals were often misnamed "Arabic" despite the Arabs calling them "Al-Arqaṃ al-Hindiyya" (The Indian Numerals).

The Great Divergence

For roughly 1,200 years (c. 400–1600 CE), India was arguably the global leader in mathematical innovation. However, during the Renaissance, Western mathematics began to overtake the Indian tradition. Several factors contributed to this shift: the lack of formal axiomatization (rigorous proofs), the "Sutra" bottleneck where knowledge was compressed into cryptic oral verses, and a historical separation of mathematics from physical sciences other than astronomy. Furthermore, the lack of the printing press and the disruption caused by foreign invasions and colonial rule eventually slowed the momentum of indigenous discovery.

A Living Legacy

Despite these challenges, the spirit of Indian mathematics never vanished. In the early 20th century, the world witnessed the genius of Srinivasa Ramanujan, whose intuitive brilliance in number theory continues to inspire researchers worldwide. The brilliance of the Indian mathematical tradition lay in its ability to bridge the gap between the practical and the abstract. Whether it was the standardized metrology of the Indus Valley or the astronomical computations of the Classical Age, mathematics was the language used to decode the stars and the earth. As we look back on this rich heritage, we are reminded that the future of Indian science depends on reintegrating this mathematical rigor with all branches of modern inquiry.

This article is based on a presentation delivered by the author on National Mathematics Day 2025.

Prof. Sonam Mehta
Department of Mathematics

Persian Literature

Introduction

Persian literature is one of the richest and most influential literary traditions in the world. Originating in ancient Persia (modern-day Iran), it spans over two and a half millennia and reflects the cultural, spiritual, and intellectual history of a vast region. Written primarily in the Persian language (also known as Farsi), this literature has deeply influenced not only the Middle East but also Central Asia, South Asia, and even parts of Europe. From epic poetry and mystical verses to modern novels and short stories, Persian literature presents a remarkable blend of imagination, philosophy, and artistry.

Origins and Early Development

The roots of Persian literature go back to ancient times, particularly to the Achaemenid era (c. 550–330 BCE). Early works were mostly oral and religious in nature. One of the oldest surviving texts is the Avesta, the sacred scripture of Zoroastrianism. These early writings reflect moral teachings, hymns, and spiritual beliefs that shaped Persian culture for centuries. After the Islamic conquest of Persia in the 7th century, the Persian language adopted the Arabic script, and a new era of literary development began. Despite the dominance of Arabic in scholarly and religious contexts, Persian re-emerged as a strong literary language by the 9th and 10th centuries. This revival laid the foundation for what is often called the "Golden Age" of Persian literature.

The Epic Tradition: Ferdowsi and the Shahnameh

One of the most important works in Persian literature is the Shahnameh (The Book of Kings) by Ferdowsi. Written around the year 1010 CE, the Shahnameh is an epic poem consisting of approximately 60,000 couplets. It narrates the mythical and historical past of Persia, from the creation of the world to the Islamic conquest. The Shahnameh is not only a literary masterpiece but also a symbol of Persian identity. Ferdowsi's work preserved the Persian language and national heritage at a time when Arabic influence was dominant. His heroic tales of kings, warriors, and legendary figures such as Rostam continue to inspire readers even today.

Classical Persian Poetry: Love, Wisdom, and Mysticism

Persian literature is especially famous for its poetry. During the medieval period, Persian poets produced works of extraordinary beauty and depth. Among the most celebrated poets is Rumi, whose spiritual and mystical poetry has gained worldwide popularity. Rumi's verses focus on divine love, unity, and the soul's journey toward God. His masterpiece, the Masnavi, is often regarded as one of the greatest works of mystical literature.

Another towering figure is Hafez of Shiraz. Hafez is best known for his ghazals—short lyrical poems that explore themes of love, wine, beauty, and spirituality. His poetry is admired for its lyrical elegance and symbolic richness. Even today, many Iranians turn to Hafez's poetry for guidance and inspiration. Saadi Shirazi is another key literary figure. His two famous works, Bustan (The Orchard) and Gulistan (The Rose Garden), combine moral stories with poetic expression. Saadi's writing emphasizes ethics, compassion, and human values. His famous line, "Human beings are members of a whole," reflects a universal message of unity and empathy.

Persian Literature Beyond Iran

Persian literature was not limited to Iran. For centuries, Persian served as a cultural and literary language across Central Asia and the Indian subcontinent. In the courts of the Mughal Empire in India, Persian was the language of administration and high culture. Many poets and scholars in regions such as Afghanistan, Tajikistan, and India contributed to Persian literary traditions.

This widespread influence enriched Persian literature by incorporating diverse cultural elements. As a

result, Persian literary heritage became a shared treasure across multiple nations and civilizations.

Modern Persian Literature

In the 19th and 20th centuries, Persian literature underwent significant transformation. Contact with Western ideas, colonial pressures, and political changes encouraged new literary forms such as the novel, short story, and modern poetry. Writers began to address social issues, political struggles, and questions of identity. One of the pioneers of modern Persian prose was Sadegh Hedayat, whose novel *The Blind Owl* is considered a landmark in modern Iranian literature. His writing explores themes of alienation, despair, and existential crisis. In modern poetry, Forough Farrokhzad stands out as a bold and innovative voice. Her poems address themes of love, freedom, and women's identity. She challenged traditional norms and brought a new perspective to Persian poetry. Modern Persian literature continues to evolve, reflecting contemporary social realities while remaining connected to its classical roots.

Conclusion

Persian literature represents a magnificent cultural legacy that has endured for centuries. From the epic grandeur of Ferdowsi's *Shahnameh* to the mystical verses of Rumi and the lyrical beauty of Hafez, it offers a diverse and profound literary experience. Its influence extends far beyond the borders of Iran, shaping literary traditions across Asia and inspiring readers around the world. Even in modern times, Persian literature remains vibrant and relevant. It continues to explore timeless themes of love, identity, spirituality, and humanity. By studying Persian literature, one gains not only an appreciation of artistic excellence but also a deeper understanding of a civilization that has contributed immensely to world culture.

Musharif Ayoub
B.A Semester 2nd

What if ?

What if we woke up one day
and noticed how our minds
run in an endless loop —
replaying the worst moments
like a movie scene on repeat
we never chose to watch?

What if we realized
we've been rehearsing storms
on perfectly calm days,
packing umbrellas
for rains that never arrive,
while sunshine waits outside
like a path waiting for our first step

And what if, just once,
we dared to interrupt it —
mid-sentence, mid-fear —
and asked a different question:
what if it works out?
what if they stay?
what if I surprise myself?
what if I bloom?

Maybe the endless loop
isn't meant to trap us —
maybe it's waiting
for us to change the chorus,
to hum a softer line,
to turn the "what if"
from a warning
into a window.

And what if —
right now, in this very breath —
you let one gentle "what if"
slip into the loop
like sunlight through curtains...
and everything
started feeling lighter?

Harshita Sharma
B.A. Semester-6th

Massacre of empathy

The greenery of the earth is adjacent to the greenery of the heart. The more trees we lost, the more our hearts hardened, the spark in our eyes diminished. People embraced indifference, ways of chivalry died. Nonchalance became the norm. Numerous societal revolutions helped yet this path of distance kept growing. This evolution of hearts wired us to apathy rather than empathy which led to the famine of emotions. Apathy to people becomes as if a sword to a knight. We have all become knights with no chivalry, with a thick armour of nonchalance.

The shoes once worn by everyone are now hidden. A single glimpse of them yells weakness to people. This desensitization of pain leads to the ever growth of isolation among individuals as well as communities. When one of the most powerful men on earth calls a specific group of people 'animals', it's

not just the degradation of humans, it's the death of humanity. The shock of this growing normalization of death, war, destruction is immense and heart breaking. The healing of society should begin with the mending of hearts. We have to realize that these aren't scars but just wounds, and they can be healed.

The extreme realists rule the world. To them, war is just a tool of order. Death, just a collateral. Cooperation, optional. Quoting Marwan Makhoul, "In order for me to write poetry that isn't political. I must listen to birds and in order to hear the birds, the warplanes must be silent". The birds must be heard. This massacre of empathy leads to war, death, division and destruction. With no emotions intact, this division and isolation spreads like fire and, once again, the elite wins, and we are just pushed back to be 'animals' to them.

The solution to this rapid failure of humanity is 'kindness'. To mend it all, we must be human again. No matter what religion you are from, what community you serve, what nation you are from, be human and be more human than any human before you. If only kindness were to spread like the plague, the scale of morality would win. So be kind, yell your heart out and return to the birds.

Umar k. Mir

A PERFECT WOMAN

I who, according to society,
Am nurturing, caring, docile and submissive.
If I accept and adapt perfectly,
Remember little detail and be responsive
That's too when
asked,
then ...
I am a perfect woman.

My role as a homemaker is taught to me very well in young age.
I imitated behaviours taught to me,
Dressed and talked accordingly
They awarded me and disciplined me
And soon,
I become a woman.

I am well taken care of by my father, my brother and now by my husband.
They gave me an identity,
Taught me my role as a woman and Decided my
rank in family.

In the process I never tried to reason.

And even...
If I did what's the difference my voice has become
An anklet which can't jingle anyone.
Stuck in sugar morass my voice is still Melodious as long as I don't question them.
But with time men have provided me a space
They gave me permission to pursue my dreams
And allowed me to exist in this novel era.
They let me breathe the brief freedom
Maybe I am at fault for not acknowledging their generosity
But after tasting this sniff of freedom my heart started to find answers to the questions
an ideal woman would never ask,
Alas! Even before voicing my thoughts
I became a woman trying to fit in my new roles first as wife then as mother .
They gifted me a lot ...
A lot of responsibility and roles
And now I am happy as they say I am well settled now ,
always smiling .
My voice has changed its form too It's
now a catharsis soliloquy
you ask me why ?
because I have become a perfect woman .

Parul
B.A Semester-6th

BEAUTY

For the intoxicating beauty of Your eyes,
There are a million admirers,
For the intoxicating beauty of Your eyes
There are a million stories.
With Your hair the wind plays, & The hearts of many glimmers.
The way raindrops kiss your cheek,
It makes the knees go weak,
The way your lotus feet meets the ground, The beauty of the scene is difficult to expound.
This heart lacks a tongue, How will it express itself?
It asks the lung,
To get a hold of itself, You are a beautiful dream, Yet the heart feels nervous, The lung wants to
scream, For You are gorgeous.
There is laziness, loneliness and a need for longing, Yet in You I feel a sense of belonging, Let's
become stars at night and flowers in the morning

Carrying Home: A JOURNEY THROUGH THE UNKNOWN

In a world so vast and wide,
I find myself on a distant ride.
Far from the place I call my own,
A feeling of longing, yet unknown.

The streets I walk are unfamiliar,
The faces around, unfamiliar.
But in my heart, a flame still burns,
For the place where my soul yearns.

The scent of home, a distant trace,
Memories of laughter and embrace.
The comfort of familiar walls,
Where love and warmth eternally enthralls.

But in this distance, I find strength,
To explore new paths, at any length.
To embrace the unknown, with open arms,
And discover the world's endless charms.

So though I may be far away,
Home is in my heart, it will always stay.
And as I journey through this unknown,
I carry my home, wherever I may roam.

Malik Madiha Sajad
B.A Semester- 8th

When Did Modernity Begin to Mean Abandoning Our Roots?

Have you noticed how homes graced by grandparents often raise children who are emotionally grounded and spiritually anchored? I have seen my grandmother light a diya at dusk—not out of superstition, but as a quiet act of hope, gratitude, and faith. There was something deeply calming in that moment, a silence that felt meaningful rather than empty. What many today dismiss as “myths” were once lived truths—small practices that shaped patience, discipline, and belief. These were not rituals for display, but habits that gently guided life. In such homes, values were not taught through instructions but absorbed through observation. The presence of elders created a rhythm of stability, where faith was internal and character was formed naturally. What we now label as outdated traditions were, in reality, foundations that kept families emotionally steady and spiritually aware. For today's generation, it has become necessary—almost urgent—to step away from the toxic persistence of screens and rediscover presence in the real world. My mother often reminds me, “The more you stay attached to screens, the less you remain connected to yourself.” I hear this especially when

she notices how long I sit under harsh LED lights, studying late into the night. She often tells me how, at my age, she studied by daylight, near windows, learning to rest when the sun set. Her concern is not about discipline alone, but about balance—about being connected to natural rhythms we have quietly abandoned.

This forgetting of limits is precisely where our understanding of modernity begins to falter. Modernism, at its core, was never meant to sever us from our roots; it was meant to refine life, not hollow it out. Our grandparents lived sustainably long before it became fashionable—using cloth bags instead of plastic, eating what was seasonal, wasting little because excess was unnecessary. What we now call “eco-conscious living” was once simply common sense. They rose with the sun, rested with the night, and allowed silence to exist without discomfort. In contrast, today’s generation inhabits a world flooded with information yet starved of wisdom. We consume more, waste more, and rush through life with little patience for reflection. Emotional outbursts replace restraint; anxiety replaces assurance. Let me tell you a story that you will relate to—it’s a problem we see these days. Shipra was a young girl with a quick temper. One day, in anger, she shouted hurtful words at a friend. Later, she realized the pain her words had caused, and no apology could undo it. Her father explained that every harsh word is like a nail hammered into a fence—while you can try to remove it, the holes remain. Earlier generations understood this deeply. They thought before speaking, aware of the power of words. In our tradition, it is said that Goddess Saraswati resides on the tongue, blessing every word with wisdom and care. My mother often reminds me that words are like arrows: once released, they cannot be taken back, and they can wound deeply. Today, however, many of us—Gen Z and the generations coming after—speak without thinking, fail to show gratitude, and forget the courtesy that keeps human connections alive. We live in a world of screens, technology, and instant interactions, losing the ability to read, feel, and protect each other’s feelings. Modernity does not mean abandoning these lessons—it means learning to use our words thoughtfully, honoring our roots, and choosing to heal rather than hurt. Modernity does not mean leaving behind our roots or ignoring the guidance of our elders. True strength lies in staying connected—to family, to culture, and to the higher power within—without seeking attention or empty gestures.

Screens and trends may change, but true modernity lies in preserving culture, wisdom, and spiritual connection. The universe reflects what we give; respect your elders and your heritage today, and generations will respect

you tomorrow.

Nidhi Gupta
Semester-6th

Influencer Culture And The Illusion of A Perfect Life

“Comparison is the thief of joy.” ~Theodore Roosevelt.

In the age of endless scrolling, perfection has become a performance. Influencer culture presents a curated mosaic of flawless skin, aesthetic mornings, disciplined routines, and luxurious vacations. We swipe, pause, admire—and subtly begin to measure our ordinary lives against someone else’s highlight reel. There is nothing inherently wrong with seeking motivation. A fitness reel may inspire discipline; a productivity vlog may ignite ambition. Not every post whispers that we are lacking. Some posts genuinely encourage growth, resilience, and self-improvement. They remind us that progress is possible and that reinvention is within reach. Yet the danger lies in constant adaptation. We keep reshaping our

desires, our habits, even our identities — not always because we deeply want change, but because we momentarily feel insufficient & insecure. When every scroll introduces a new lifestyle to adopt, a new routine to master, or a new standard to chase, exhaustion quietly replaces inspiration. Adapting for growth is empowering; adapting to every passing trend is overwhelming. The illusion of a perfect life conceals the unedited frames — the failures, the doubts, the unglamorous hours - like a 5 a.m. routine that looks effortless but took 12 failed mornings. What we consume is not reality, but a carefully refined narrative. Being inspired is human. Being perpetually influenced is destabilizing. True fulfillment arises not from imitation but from intention. Let motivation nourish you, not redefine you. Keep what aligns with your values, and release what merely dazzles.

Harshita Sharma
B.A. Semester-6th

Women Empowerment

Women empowerment is an important aspect of development in India. Although there has been progress in education and employment, women still face many challenges in leadership, wages, safety, and social awareness.

One of the major concerns is low representation in leadership and politics. Women hold only 18–20% of senior management positions (2025–26). In politics, their participation is also limited, with only 9.72% representation in the Council of Ministers (2024). The situation is even weaker in regions like Jammu & Kashmir, where women hold only 3 seats out of 90 (~3.3%) in the Legislative Assembly. Studies show that more than 60% of women avoid politics due to fear of harassment, and around 90% feel a lack of legal protection.

Another serious issue is the lack of legal safety in political spaces. The POSH Act 2013 (Prevention of Sexual Harassment) does not fully include political parties as workplaces. As a result, while a female receptionist is protected under the law, a female political worker or candidate is not. Women in political parties often lack a formal complaint system and a neutral mechanism for justice. Although the complaint time has been extended from 3 months to 1 year (2024–25), political parties are still not included under this law.

Economic inequality is also a major challenge. According to the Periodic Labour Force Survey (2024–25), the average monthly income of men is ₹26,105, while women earn only ₹19,879. This means women earn only 73 paise for every ₹1 earned by men. In rural areas, men earn around ₹18,200 per month, while women earn only ₹12,396. State-level data also shows disparities, such as in Tamil Nadu where women earn around ₹290, which is nearly 50% less than men's wages, while in Uttar Pradesh the gap is relatively narrower (₹242–₹276).

Along with wage inequality, there is a need to ensure the principle of "equal pay for equal work", so that women receive fair wages without discrimination.

Women's participation in the workforce has improved, rising to 46.5% in 2023–24 from 35% in 2011–12. According to the ILO, 73% of rural women are self-employed (2023–24) compared to 60% earlier. However, women still carry a heavy burden of unpaid work, spending around 289 minutes daily, which reduces their economic independence.

Health and working conditions also need attention. ASHA workers, who form the backbone of rural health services, are often overworked and underpaid or unpaid. The Maternity Benefit Act 2017 provides 26 weeks of paid leave, but many private clinics avoid hiring women because of this, leading to indirect discrimination.

Jammu and Kashmir

There is also a clear urban–rural divide. Rural areas, especially in Jammu & Kashmir, face a lack of awareness, low literacy, and limited employment opportunities. Women's hygiene is another major issue in villages due to lack of awareness.

In Jammu & Kashmir, the situation reflects these challenges clearly. Women's private ownership ranges between 27–33%, and in casual labour, men are ₹455 compared to ₹315 women. In the police force, women's participation is only 3.27% (2022), showing a large gender gap.

Solutions

To improve women empowerment, several steps are necessary. There should be better security in political parties and increased participation of women in policy implementation. Strong measures are needed for safety in rape and harassment cases. Awareness programs should be increased in remote areas like villages of Jammu & Kashmir, along with efforts to improve literacy and employment opportunities. Awareness about women's hygiene must also be promoted. Additionally, there is a need to improve health infrastructure, including ambulance services and rural healthcare. Finally, a proper legal framework should be created for female political workers and candidates, and equal wages must be ensured for equal.

Ashok Kumar
B.A Semester-2nd

Echo Chambers : Are We Really Thinking Independently ?

"The unexamined life is not worth living."

Socrates Every day, we scroll, like, share, and agree — rarely pausing to ask ourselves whether the thoughts we express are truly our own. We assume we think independently, yet much of what we believe is shaped quietly by our surroundings. Family values, cultural expectations, peer groups, and especially social media feeds influence how we see the world. Over time, we begin to encounter mostly those ideas that already match our own. Repetition creates comfort, and comfort slowly begins to feel like truth. Societal norms are not entirely restrictive; they provide belonging and stability. However, the problem begins when we accept them without reflection. Independent thinking does not require rejecting society or opposing every dominant idea. Instead, it demands self-awareness — asking where our beliefs originate and whether they are grounded in reason or merely absorbed through familiarity. History reminds us that progress emerges from thoughtful questioning. Leaders like B. R. Ambedkar, Mahatma Gandhi, Nelson Mandela, and Martin Luther King Jr. reshaped society not through impulsive rebellion but through reflective and ethical reasoning. Philosophers such as Hannah Arendt and Amartya Sen also emphasized intellectual responsibility and critical inquiry. True independence lies not in reckless individualism, but in reflective judgment — the courage to question, to listen, and to revise one's views when reason calls for it.

Harshita Sharma
B.A. Semester-6th

“Navigating the Noise”(Finding Your Voice In the Age of Endless Scroll)

In the quiet corners of our hostels, between lectures and late-night group chats, there's a question many of us silently ask ourselves: *Am I doing enough?* The screen in our hand tells us everyone else is—landing dream internships, traveling to exotic places, building side hustles, or simply looking happier, fitter, and more accomplished. We scroll, we compare, and somewhere along the way, our own story starts feeling small.

As college students in 2026, we belong to a generation that has grown up wired to the world. Social media isn't just a tool; it's the air we breathe. Yet recent reports and conversations around us paint a sobering picture: digital addiction is climbing, mental health challenges are no longer whispered topics, youth unemployment still haunts even the most qualified among us, and the pressure to “make it” before 25 feels heavier than ever. The Economic Survey has flagged screen time as a public health concern, linking it to rising anxiety, sleep issues, and a quiet erosion of real-world connections.

We're connected to millions, yet many feel more isolated than previous generations.

But here's the part we often forget amid the noise: this very pressure is also proof of our potential. India's youth bulge isn't just a statistic—it's a reservoir of energy, ideas, and resilience waiting to be channeled. The same devices that distract us can amplify our voices. The same uncertainty that keeps us awake can spark creativity. The magazine you're holding right now exists because someone decided their thoughts deserved to be shared, not buried under likes and reels.

I remember my first semester clearly. I arrived in college full of big dreams, only to spend the next few months feeling like I was falling behind. Friends were publishing research, winning hackathons, or getting shout-outs from influencers. I was just... trying to pass internals and figure out who I was. One evening, during a particularly low moment, I wrote a short poem—not for Instagram, not for validation, just to get the knot in my chest out on paper. Those lines became the first thing I ever shared with my department group. To my surprise, several classmates messaged me privately: “This is exactly how I feel too.” That small act of honesty created a ripple. It reminded me that authenticity still cuts through the filters.

This is the power we hold as students today. We don't need to have everything figured out to contribute something meaningful. An article about the quiet struggles of balancing studies and mental health, a poem capturing the bittersweet feeling of outgrowing school friendships, or even a humorous take on surviving canteen food queues—these are stories worth telling. They remind our peers they're not alone. They build bridges in a time when division and comparison seem to win.

Anagh Rayan
B.A Semester-6th

Your Feed is a Fiction. And You Keep Reading It.

*The curated lie of social media and the real life it's quietly stealing from you
Scroll. Like. Compare. Despair. Scroll again.*

If that sounds familiar and honestly, when doesn't it congratulations. You've completed the most faithfully practiced ritual of your generation. Not prayer. Not a morning run. Not even breakfast. Before your eyes have fully adjusted to daylight, you're already three minutes deep into someone else's life. Nobody made you do it. That's the strange part. You opened the app yourself. You always do.

Social media arrived with a beautiful promise: connection. A world without distance. Your cousin's wedding in real time. Old friends resurfacing. Breaking news before it breaks. And for a while, maybe it even delivered on that. But somewhere along the way—quietly, without announcement—it became something else entirely. A funhouse mirror. A hall of impossible comparisons. A place where everyone looks like they're doing better than you, and you can't quite put your finger on why that's making you feel so hollow.

The worst part isn't the lie. The worst part is that you already know it's a lie. You know the photo was retaken fourteen times. You know the caption was rewritten. You know that "just a casual dinner" took forty-five minutes to set up. You know all of this—and you scroll anyway. Because knowing a thing and feeling it are two very different rooms in the brain.

"You know it's a lie. You scroll anyway. Knowing a thing and feeling it are two very different rooms in the brain."

The Performance We All Agreed To

Here's something that didn't come with the terms and conditions: the moment you created a profile, you didn't just sign up for a platform. You signed up to perform.

Think about how you take a photo. Not for yourself for the post. You're already composing it in your head before you've even picked up your phone. The angle, the light, whether your coffee cup should be in the frame or just slightly out of it. That's not documentation. That's direction.

Every caption is a script. Every story is a production. Even the ones that are carefully crafted to look effortless—the bed-hair selfie, the "no makeup" photo that took forty minutes. We are all, without exception, simultaneously the actor, the director, the editor, and the desperate audience of our own ongoing show.

And the audience? They're performing too. Everyone is watching everyone else's performance while editing their own. It's mirrors inside mirrors, all the way down.

What nobody posts: the Sunday that lasted forever because you didn't have anywhere to be and that felt lonelier than you expected. The 2 a.m. version of yourself that is not doing fine, actually. The exam you failed. The weight you gained. The plans that fell through for the third time.

None of that goes on the grid. So the grid becomes a graveyard of selected truths—everything real buried just below the surface, invisible to everyone scrolling past.

The Comparison Trap: There Is No Exit

Your brain was not designed for this. That's not a metaphor or a vague complaint—it's a fairly concrete observation about how human psychology developed. For the vast majority of human history, the number of people you could meaningfully compare yourself to was small. Your family. Your neighbours. The handful of people in your immediate world. That was the psychological load the human mind evolved to carry.

Now you wake up and, before your first cup of chai, you've already processed the visual data of hundreds of people from six different countries. Their homes. Their bodies. Their relationships, all smiling and sunlit and completely devoid of the mess that exists just outside the camera frame. Your nervous system doesn't know these are highlight reels. It just registers the gap between their apparent life and yours. And that gap—felt quietly, repeatedly, every single day does something to a person.

Psychologists call it social comparison theory. The more you compare upward (to people who seem to be doing better), the worse you feel about your own situation. This isn't weakness. It's not vanity. It's a completely predictable neurological response to a completely unprecedented social environment.

And then there's the algorithm. Cold, brilliant, and absolutely indifferent to your wellbeing. It doesn't

care if the content makes you feel bad. In fact, content that makes you feel bad often performs better, because emotional distress keeps you scrolling. Anxiety is good for engagement. Your unsettledness is, quite literally, someone's business model.

You are not the user. Say it again, slowly: you are not the user. You are the product being sold to advertisers who want your attention more than they want your happiness.

"Anxiety is good for engagement. Your unsettledness is, quite literally, someone's business model."

The Moment You Missed While Filming It

I want you to think about the last really beautiful thing you experienced. A concert, maybe. A sunset. A birthday dinner where everyone you loved was in the same room. A first winter fog rolling over the campus at 7 a.m.

Now tell me honestly: were you in it? Or were you filming it?

Because there is a version of being somewhere that involves actually being there—sensory, present, fully inside the moment as it happens. And then there is the other version: the one where you're experiencing the moment through a screen, hunting for the right angle, checking whether the video looks as good as it feels, then watching the views tick up afterward and feeling vaguely disappointed when they don't.

The tragedy isn't just that you missed the moment. It's that you were standing right in the middle of it and still managed to miss it. The concert was happening six inches below your phone. The sunset was right there. Your friend was saying something that mattered and you were captioning.

Here's something small and true: coffee tastes better when you're not photographing it. Not because the coffee changes, but because you do. When you're not performing the experience of drinking it, you're actually drinking it. Actual presence is a completely different thing from documented presence.

There is a version of your college years that exists only in memory, felt fully and privately, not uploaded anywhere. That version is disappearing. Every semester, a little more of it gets traded for content.

Who Are You When Nobody's Watching?

This might be the most uncomfortable question, so read it slowly: after years of crafting an online version of yourself, do you still know who you are when the phone is face-down and there's no audience? Because something happens when you spend a long time performing. The line between the performance and the person starts to blur. You start making decisions what to eat, where to go, what to wear, what opinions to hold out loud—based not on what you actually want, but on what will land well. What will get the response. What the version of you that lives on the internet would do.

Your ambitions quietly reshape themselves around aesthetics. Your experiences start being chosen for how they'll look rather than how they'll feel. You're not building a life. You're building a brand. And somewhere in there, the actual you messy, contradictory, figuring it out, not particularly photogenic starts getting edited out of your own story.

There's a specific kind of loneliness that comes from being very visible online and feeling completely unseen. A lot of people in their early twenties know exactly what that feels like and have no language for it, because the culture keeps telling them that more followers equals more connection. It doesn't.

"Attention is not intimacy. Likes are not love. Reach is not relationship."

Let's Not Pretend It's All Bad

Social media has done genuinely good things. It has handed microphones to people who would never have been given one. It has built communities around experiences that used to feel isolating: chronic illness, niche interests, minority identities, mental health struggles. It has reunited people across impossible distances and given small artists an audience they could never have found otherwise.

The problem was never really the tool. The problem is what happens when the tool starts using you. When checking it stops being a choice and starts being a reflex.

The problem is the trance. The half-present, permanently distracted, chronically comparing mental state that has quietly become the default way of moving through the world for a lot of people under thirty.

What Conscious Consumption Actually Looks Like

There's a version of this essay that ends with "delete Instagram and go touch grass." That's not this essay. Because here's the truth: the people who will navigate this era with their inner lives intact aren't the ones who go fully off-grid and post a dramatic goodbye. They're the ones who quietly develop a different relationship with the tool. Who follow intentionally curating their feed around things that genuinely interest or inspire them rather than things that trigger comparison. Who post when they actually want to share something, not when they feel the itch to perform. Who can put the phone in another room during a meal without it feeling like an act of extraordinary self-discipline.

It sounds small. It isn't. In a culture of maximum stimulation and minimum presence, choosing to be actually somewhere is a genuinely countercultural act.

Some practical things that cost nothing: Unfollow anyone who consistently makes you feel worse about yourself. Set a time after which you don't pick up your phone as the first and last hours of your day are yours, and they're worth protecting.

And occasionally not forever, just occasionally do something beautiful without telling anyone. Let it exist only for you. A meal, a walk, a conversation, an afternoon. See how that feels. It might feel strange at first, like something is missing. What's missing is the audience. Give it a few minutes. Notice what fills the space.

The Feed Goes Quiet. Then What?

That uncomfortable, unfiltered, unoptimized noise the one that the feed has been helpfully drowning out that's you. The actual you. Not the one with good lighting. Not the one with a coherent aesthetic. The one with confusing feelings and unfinished thoughts and a life that doesn't resolve neatly into a caption.

That version doesn't have great engagement metrics. It will never go viral. Nobody is going to double-tap it.

But it's the only one that's real. And in a world made almost entirely of performance, being real genuinely, stubbornly, unglamorously real is the most radical thing you can be.

The feed is a fiction. Your life isn't. Choose accordingly.

Neharika Thakur

संपादकीय

महाविद्यालय की पत्रिका 'त्रिकुटा' अंक 2025-26 में हिंदी अनुभाग प्रस्तुत करते हुए मैं अतीव हर्ष का अनुभव कर रही हूँ। निस्सन्देह महाविद्यालय की पत्रिका छात्रों को अपनी सृजनात्मक प्रतिभा को उजागर करने का सुअवसर प्रदान करती है और स्वतंत्र रूप से अपने उद्धारों को व्यक्त करने का मंच प्रस्तुत करती है। विशेष कर युवावर्ग का हिंदी में मनोभावों को प्रकट करना राष्ट्र भाषा के प्रति उनके अथाह प्रेम एवं सम्मान का परिचायक है। हिंदी हमारी राजभाषा ही नहीं बल्कि हमारी संस्कृति की संरक्षिका है। भारतवासियों के विचारों, भावनाओं व संस्कारों की सशक्त संवाहिका भी है। पत्रिका में समसामायिक विषयों और अनुभवों पर आधारित लेख छात्रों की कल्पनाशीलता और सृजनात्मक क्षमता का सुंदर समन्वय है। आशा करती हूँ कि छात्रों का ये प्रयास भविष्य में उनकी रचनात्मक वृत्तियों को अधिक परिष्कृत करने में सहायक होगा। अंत में हिन्दी विभाग के समस्त प्राध्यापकों की सराहना करती हूँ जिनके सहयोग से मैं अल्प समय में यह कार्य पूर्ण कर पाई हूँ।
विद्यार्थियों के उज्वल भविष्य की मंगल कामना के साथ।

डॉ. सीमा सूदन
विभागाध्यक्ष हिन्दी विभाग

सोशल मीडिया का छात्र जीवन पर प्रभाव

मानव जीवन का महत्वपूर्ण और आधारभूत चरण होता है छात्र जीवन। छात्र जीवन में ही मनुष्य सर्वाधिक क्रियाशील, जिज्ञासु तथा सीखने की क्षमता से परिपूर्ण होता है। किसी भी देश का भविष्य उस देश के छात्रों के अधिगम परिणामों पर निर्भर करता है। आज दुनिया का स्वरूप ऐसा नहीं होता अगर शिक्षा के साथ नई नई तकनीक का संयोजन नहीं किया जाता। छात्रों ने आसानी से उपलब्ध तकनीकी प्लेटफॉर्मों को अघनाया है जिससे उनके व्यक्तित्व में गहरे परिवर्तन आए हैं। इन प्लेटफॉर्मों में सर्वाधिक प्रभाव सोशल मीडिया का रहा है। आज हर छात्र किसी न किसी रूप में सोशल मीडिया प्लेटफॉर्म पर सक्रिय है, चाहे वह व्हाट्सएप हो, फेसबुक या इंस्टाग्राम। सोशल मीडिया ने छात्रों के सामाजिक और व्यक्तिगत संबंधों में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई है, छात्रों के सामूहिक तथा व्यक्तिगत संवाद स्थापित हुए हैं। सोशल मीडिया मनोरंजन का स्रोत होने के साथ-साथ शैक्षिक जानकारी तथा ट्यूटोरियल सुविधा भी प्रदान कर रहा है। सोशल मीडिया ने अधिगम और शिक्षण को प्रत्येक छात्र के हाथ में ला दिया है, समस्याएं और समाधान उनके सामने होते हैं उन्हें बस अपने लिए जरूरी विषय सामग्री का चयन करना होता है। सोशल प्लेटफॉर्म पर विद्यार्थियों के पास उत्कृष्ट विषय सामग्री उपलब्ध होती है जो कि सामान्य तौर पर छात्रों को पुस्तकालय आदि से प्राप्त करने में आसान नहीं होती। सोशल मीडिया पर भाषाई विविधता, सांस्कृतिक भिन्नता और विभिन्न प्रकार की जीवन शैलियों की जानकारी मिलती है, जो सोशल मीडिया के बिना किसी भी सामान्य छात्र के लिए लगभग असंभव है।

लिव्डइन लर्निंग, यूट्यूब चैनल आदि अकादमिक समूह छात्रों के शैक्षिक ज्ञान और कौशल को बेहतर बनाने में सहायता प्रदान कर रहे हैं। छात्र सोशल मीडिया पर आपसी संवाद से अपने मित्रगण, शिक्षक तथा परिवार से संपर्क बनाए रखते हैं। गूगल क्लासरूम, व्हाट्सएप ग्रुप पर ऑनलाइन सामूहिक चर्चा आदि से

अपने ज्ञान की वृद्धि भी कर पा रहे हैं

यह उन छात्रों के लिए वरदान साबित हुआ है जिनको अधिगम (Learning) में परेशानी होती है, जिन बच्चों का आई क्यू कम होता है, ऐसे छात्र क्लास के साथ-साथ अधिगम में सामंजस्य नहीं बिठा पाते और वो पढ़ाई में पीछे रह जाते हैं। सोशल मीडिया पर वे अपनी पढ़ाई अर्थात् विषय को जरूरत के अनुसार पढ़ पाते हैं जिससे उनके अंदर का डर खत्म होता है और आत्मविश्वास बढ़ने लगता है। यह शिक्षकों के लिए भी बहुत उपयोगी है जिनके छात्रों के मानसिक स्तर में काफी भिन्नता पाई जाती है। शिक्षक सब छात्रों को एक समान शिक्षण करवाता है छात्र अपनी योग्यता के अनुसार उसे ग्रहण करते हैं। मेधावी छात्र तो सहज अनुसरण कर लेते हैं किंतु कम आई क्यू वाले बच्चे उसे सहज स्वीकार नहीं कर पाते अथवा कम आई क्यू वाले छात्र उनकी गति के अनुसार खुद को नहीं ढाल पाते। इस समस्या का समाधान सोशल मीडिया ने बहुत हद तक किया है, अब शिक्षक अपनी कक्षा का वीडियो अपने सोशल मीडिया हैंडल पर डालकर छात्रों को पुनः सुनने का निर्देश दे सकते हैं जिससे बच्चे लाभ उठा सकते हैं। अर्थात् मनचाहे समय पर पाठ को सुन सकते हैं। उद्योग जगत के अनुभवी लोगों से जुड़कर छात्र अपने कौशल का प्रदर्शन कर इंटरशिप भी कर रहे हैं।

सोशल मीडिया के विभिन्न प्लेटफॉर्म पर छात्र ब्लॉगिंग, वीडियो आदि द्वारा अपनी कला का प्रदर्शन कर रहे हैं। उनकी रचनात्मकता भी सोशल मीडिया के माध्यम से उभर कर सामने आ रही है। सोशल मीडिया छात्रों को देश-विदेश की समसामयिक घटनाओं की जानकारी प्रदान करता है जिससे उनमें आलोचनात्मक दृष्टि का भी विकास हो रहा है। इसके अतिरिक्त नवीनतम तकनीक, व्यवसाय के नए अवसर आदि की जानकारी प्रदान करता है।

सोशल मीडिया छात्रों को वाद-विवाद लेखन, विभिन्न मुद्दों पर अपने विचार रखना, हैशटैग ट्रेंड स्थापित करना तथा सहायता समूह आदि गतिविधियों के लिए सक्षम बनाता है। छात्र सामाजिक जागरूकता, अभिव्यक्ति की आजादी तथा नेतृत्व क्षमता के बारे में सीखते हैं। जैसे कि प्लेटफॉर्म पर सोशल ग्रुप बनाकर उसमें एडमिन की भूमिका निभाना और ग्रुप में सभी मेंबर्स के विचार रखना और उनको अपने विचारों को व्यक्त करने के बारे में निर्देशित करना।

सोशल मीडिया के सकारात्मक प्रभाव के साथ कुछ नकारात्मक पहलू भी सामने आए हैं जिन्हें नजरअंदाज नहीं किया जा सकता है। इसके अधिक प्रयोग से छात्रों के व्यक्तित्व का संतुलित और संपूर्ण विकास बाधित हो रहा है उनके शारीरिक, मानसिक तथा भावात्मक स्थितियों में संतुलन की कमी दिखाई दे रही है।

सोशल मीडिया पर साइबर क्राइम, हैकिंग, बुल्लिंग, साइबर फ्राड आदि की घटनाओं में भी बहुत तेजी से वृद्धि हो रही है। सोशल मीडिया पर लुभावने विज्ञापनों के प्रलोभन में फंसकर कई छात्र वित्तीय जोखिम उठा लेते हैं और फिर अभिभावकों के डर से गलत कदम उठा लेते हैं। अपितु इन दुर्घटना से बचने के लिए अभिभावकों, शिक्षकों एवं सरकार को अपने अपने स्तर पर प्रयासरत रहना चाहिए जिससे छात्रों को किसी भी प्रकार की मानसिक अथवा शारीरिक हानि से बचाया जा सके।

डॉ पूनम वर्मा।
लेक्चरर, हिंदी विभाग

वैश्विक स्तर पर हिन्दी

भाषा एक महत्वपूर्ण इकाई है जो मानव जाति का एक सूत्र में पिरोकर रहती है। भाषा के स्वरूप का निर्धारण मानव समाज द्वारा होता है और मनुष्य तथा समाज की पहचान भाषा से होती है। इसलिए प्रख्यात रूसी विद्वान मिखाइल बाख्तिन का कहना था कि भाषा ही समाज है। पिछले डेढ़-पौने दो सौ वर्षों में वैश्विक घटल पर हिंदी भाषा का विस्तार हुआ है। यह भारत के करोड़ों लोगों द्वारा बोली है। यह भारत की आत्मा है करोड़ों भारतीय दुनिया के अनेकानेक देशों में रह रहे हैं, उनमें से अधिकांश लोग जो आज भी इसका प्रयोग करते हैं यह विश्व के कई देशों में बोली और पढ़ाई जाती है। अपने विराट वैश्विक स्वरूप के कारण ही दुनिया की तीसरी (चीन और स्पेनी भाषाओं के बाद) सर्वाधिक बोली जाने वाली भाषा है। संसार की प्रमुख और शक्तिशाली भाषाओं के मध्य अपना स्थान बनाने के लिए संघर्षरत हिंदी की वैश्विकता का प्रमाण प्रस्तुत करते हुए आचार्य हजारी प्रसाद द्विवेदी, स्मृतिन्यास के अध्यक्ष लक्ष्मीमल्ल सिंघवी जी कहते हैं कि—“हिंदी विश्व के कोटि-कोटि जनगण का कंठ स्वर है। उसकी पहचान है। सांस्कृतिक अस्मिता का मुख्य स्वरूप है। अंतरराष्ट्रीय संबंधों का सेतु है।” विश्व के मानचित्र पर अगर हिंदी की तलाश की जाय तो पता चलता है कि सैकड़ों देशों में भारतीय प्रवासी निवास करते हैं। जहाँ भी भारतीय प्रवासी हैं वहाँ हिंदी किसी-न-किसी रूप में जानी या प्रयोग में लाई जाती है। भारत के प्रायः सभी विश्वविद्यालयों में तो हिंदी पढ़ाई ही जाती है इसके अलावा विश्व के 110 विश्वविद्यालयों/संस्थानों में हिंदी का अध्ययन-अध्यापन होता है। विश्व में जहाँ भी भारतीय मूल के निवासी हैं वहाँ किसी-न-किसी रूप में अर्थात् राजभाषा, सहभाषा, संस्कार की भाषा अथवा शास्त्रीय (प्राचीन) भाषा की हैसियत से हिंदी विद्यमान है।

हिंदी भाषा अब केवल भारत की ही भाषा नहीं रह गई है, बल्कि अब यह विश्व भाषा बनती जा रही है। हिंदी का दायरा अब निरंतर विस्तृत होता जा रहा है। दुनिया के अनेक देशों में अब हिंदी के महत्व को समझते हुए इसके अध्ययन-अध्यापन को विशेष बढ़ावा दिया जा रहा है। आज के बदलते हुए परिवेश में हिंदी ने अपनी उपयोगिता सिद्ध करते हुए विश्व घटल पर अपनी एक अलग पहचान स्थापित की है। आज दुनियाभर में भारत और भारतीय संस्कृति को जानने और समझने की जिज्ञासा स्पष्ट दिखाई देती है। वर्तमान समय में हिंदी की समृद्धता का अंदाजा इसी बात से लगाया जा सकता है कि विदेशी पर्यटक हिंदी को बोलने और समझने के लिए विशेष रूप से उत्सुकता प्रदर्शित करते हैं। दिन-प्रतिदिन विश्व में हिंदी को बोलने और समझने वालों की संख्या में निरंतर वृद्धि हो रही है और हिंदी विश्व की सर्वाधिक बोली जाने वाली भाषाओं में सम्मिलित हो गई है। हिंदी के प्रचार-प्रचार और विकास की दृष्टि से अनुवाद के क्षेत्र में भी अपार संभावनाएँ मौजूद हैं देश के अधिकतर लोगों की संपर्क भाषा होने और अपनी विशिष्ट संस्कृति होने के कारण हिंदी भाषा अनुवाद के लिए एक आदर्श भाषा बन गई है। अनुवाद विश्व की विभिन्न भाषाओं और संस्कृतियों के बीच सेतु का कार्य करता है। इससे विभिन्न संस्कृतियों और सभ्यताओं को निकट आने का अवसर प्राप्त होता है और विश्वबंधुत्व की भावना को बढ़ावा मिलता है। आज की बहुभाषिक दुनिया में भाषिक व भौगोलिक सीमाओं को लौंघकर एक-दूसरे की संस्कृतियों को जानने के लिए अनुवाद की उपयोगिता निरंतर बढ़ती ही जा रही है। आज पूरी दुनिया एक वैश्विक गाँव में तब्दील हो रही है, स्थलीय और भौगोलिक दूरियाँ अपनी अर्थवत्ता खो रही हैं।

विश्व-व्यवस्था आर्थिक और व्यावहारिक आधार पर ध्रुवीकरण तथा पुनःसंघटन की प्रक्रिया से गुजर रही है। विगत तीन शताब्दियों पर विचार करें तो हम देख सकते हैं कि अठ्ठारहवीं सदी आस्ट्रिया और हंगरी के वर्चस्व की रही तो उन्नीसवीं सदी ब्रिटेन और जर्मनी के वर्चस्व का साक्ष्य देती है। वहीं बीसवीं सदी अमेरिका एवं सोवियत संघ के वर्चस्व के रूप में विख्यात रही। आज स्थिति यह है कि लगभग विश्व समुदाय यह कहने लगा है कि इक्कसवीं सदी भारत और चीन विश्व की सबसे तीव्र गति से उभरने वाली अर्थव्यवस्थाओं में से एक है तथा विश्व स्तर पर इनकी स्वीकार्यता और महत्ता स्तवः बढ़ रही है। इसका सबसे बड़ा कारण इसकी भाषा को माना जा रहा है। हिंदी भाषा चीनी के बाद विश्व में सबसे अधिक बोली जाने वाली भाषा है। यह विश्व की शक्तिशाली भाषाओं में से एक है। भारत के विविध राज्यों में तो बोली ही जाती है। भारत के बाहर अन्य देशों के लोग भी हिंदी बोलते, पढ़ते और लिखते हैं।

भारत के बड़े हिंदी भू-भाग में बड़ी उथल-पुथल मची हुई है। इसका एक बड़ा कारण अंग्रेजी भाषा के बढ़ते कदमों को माना जाता है। अपने ही घर में हिंदी दूसरी भाषा के ताकत से जूझ रही है। हिंदी का संकट भाषाई संकट कम सांस्कृतिक अधिक है। हमारी संस्कृति के प्रबल प्रवाहक लोकगीत, लोकगाथाएँ, लोकवार्ताएँ तेजी से लुप्त हो रहे हैं। साइबर क्रांति ने संपूर्ण ज्ञान-विज्ञान, दर्शन, साहित्य और सामाजिक मूल्यों को नश्ट करने का जैसे ठेका ले लिया है। यह संकट संस्कृति का तो है ही, गौर से देखें तो यह हिंदी समाज का भी संकट है। हिंदी भारतीय संस्कृति की वाहक है। सन् 1947 में भारत स्वतंत्र होने पर बी बी सी लंदन द्वारा मॉगें गए संदेश के उत्तर में राष्ट्रपिता महात्मा गाँधी द्वारा दिया गया केवल एक वाक्य का संदेश— "दुनिया से कह दो कि गाँधी अंग्रेजी भूल गया।"

डा. जसविंदर सिंह
लेक्चरर, हिन्दी विभाग

शिवभूमि सुधमहादेव: जम्मू-कश्मीर की आध्यात्मिक धरोहर।

सुध महादेव जम्मू और कश्मीर संघ शासित प्रदेश के जम्मू क्षेत्र में स्थित एक पवित्र स्थान है। यह उधमपुर जिले के अंतर्गत चेनानी तहसील में आता है। यह स्थान उधमपुर से लगभग 50 किलोमीटर की दूरी पर स्थित है। 'सुध महादेव' नाम एक महत्वपूर्ण धार्मिक मान्यता से जुड़ा हुआ है। कथन माना जाता है कि चेनानी के राजा (जो हिमाचल प्रदेश के कुछ भागों पर शासन करते थे) की एक पुत्री थी जिसका नाम देवी पार्वती था। उन्होंने भगवान शिव को प्रसन्न करने तथा उन्हें अपने पति के रूप में प्राप्त करने के लिए कठोर तपस्या की। यह भी मान्यता है कि इस क्षेत्र के घने जंगलों में 'सुधांत' नामक एक राक्षस रहता था। यद्यपि वह राक्षस था, फिर भी वह जन्म से ही भगवान शिव का भक्त था। अपनी भक्ति के कारण वह भगवान शिव के हाथों मुक्ति प्राप्त करना चाहता था। इसी कारण वह देवी पार्वती की तपस्या और साधना के दौरान उन्हें बाधित करता था, जिससे उनकी तपस्या में विघ्न उत्पन्न होता था। एक दिन सुधांत ने भयंकर रूप धारण कर देवी पार्वती को हानि पहुँचाने का प्रयास किया। उसी समय देवी पार्वती ने भगवान शिव को पुकारा और कहा कि वह उनकी भक्त हैं, फिर भी यह राक्षस उन्हें शांति से भक्ति नहीं करने दे रहा है। तत्क्षण भगवान शिव ने अपने त्रिशूल से सुधांत पर प्रहार किया। जैसे ही त्रिशूल सुधांत को लगा, वह "ॐ नमः शिवाय" का जाप करने लगा और भगवान शिव ने पूछा कि तुम मेरे परमभक्त हो फिर ये देवी की तपस्या में विघ्न क्यों डाला, उसने बताया कि

उसका उद्देश्य हानि पहुँचाना नहीं था, बल्कि भगवान शिव के हाथों मृत्यु प्राप्त कर मोक्ष प्राप्त करना था। सुधांत ने निवेदन किया कि उसका नाम सदैव भगवान शिव के नाम के साथ जुड़ा रहे। उसकी भक्ति को समझते हुए भगवान शिव ने उसे वरदान दिया। उसी दिन से इस स्थान का नाम 'सुध महादेव' पड़ गया, जो सुधांत और महादेव के नाम का सम्मिलित रूप है।

पवित्र मूर्ति और मंदिर से जुड़ी मान्यताएँ

यह माना जाता है कि मंदिर में स्थित मूर्ति एक किसान को अपने खेत में हल चलाते समय प्राप्त हुई थी। जब हल भूमि से टकराया, तो मूर्ति से रक्त बहने लगा। तब किसान ने उस मूर्ति को उठाया और उसे उस स्थान पर स्थापित किया, जहाँ देवी पार्वती शिवलिंग पर जल और पुष्प अर्पित करती थीं। मूर्ति को स्थापित करने के बाद वह स्थायी रूप से उसी स्थान पर स्थापित हो गई और उसे पुनः हटाया नहीं जा सका। यह भी माना जाता है कि राक्षस सुधांत की अस्थियाँ अवशेष (पत्थर के टुकड़े) आज भी मंदिर में सुरक्षित रखे गए हैं। जिस त्रिशूल से भगवान शिव ने सुधांत का वध किया था, वह भी मंदिर में सुरक्षित है और उसे भगवान शिव का वास्तविक त्रिशूल माना जाता है। इस मंदिर से जुड़ी एक अन्य मान्यता है कि शिवलिंग पर अर्पित किया गया जल मंदिर परिसर से बाहर नहीं निकलता। यह भी माना जाता है कि जो जल जो देवी पार्वती ने अर्पित किया था, आज भी वहीं विद्यमान है। यहाँ तक कि जब रंग मिला हुआ जल अर्पित किया गया तब भी वह जल मंदिर के बाहर कहीं निकलता हुआ दिखाई नहीं देता। यह जानकारी मंदिर के पुजारियों तथा स्थानीय लोगों द्वारा पीढ़ी दर पीढ़ी आगे बढ़ाई गई है।

गौरी कुंड का आध्यात्मिक महत्व

सुध महादेव से पहले पवित्र स्थल 'गौरी कुंड' है। यह माना जाता है कि देवी पार्वती यहाँ स्नान करती थीं। यहाँ एक गुफा भी है जहाँ उन्होंने तपस्या की थी। यह कहा जाता है कि शंकर गिरी महाराज नामक एक संत ने इस स्थान की खोज की थी। उन्होंने कुंड और गुफा को देखकर तथा वहाँ तपस्या करके इस स्थान के महत्व को जाना। आज भी शंकर गिरी महाराज की समाधि वहाँ विद्यमान है।

मंतलाई और अन्य पवित्र स्थल

सुध महादेव से लगभग 7 किलोमीटर आगे मंतलाई स्थित है, जिसे देवी पार्वती का जन्मस्थान माना जाता है। कठोर तपस्या तथा अन्न-जल और यहाँ तक कि पत्तों का भी त्याग करने के बाद देवी पार्वती को भगवान शिव के दर्शन हुए। उन्होंने अपनी तपस्या के दौरान केवल पत्तों का सेवन किया था और जिन पत्तों को माता द्वारा ग्रहण किया गया था, उन पत्तों को 'अपर्णा' कहा गया। इसी कारण उस स्थान को "अपर्णेश्वर मंदिर" कहा जाता है, जो भगवान शिव और माता पार्वती दोनों से संबंधित है। मंदिर के निकट एक हवन कुंड भी है, जिसे वह स्थान माना जाता है जहाँ भगवान शिव और माता पार्वती का विवाह सम्पन्न हुआ था। मंतलाई को भगवान शिव की बारात के एकत्र होने का स्थान भी माना जाता है। यह कहा जाता है कि विवाह के समय अनेक देवता यहाँ एकत्र हुए थे, आसपास की पहाड़ियों का नाम उन दिव्य शक्तियों के नाम पर रखा गया है। यह जानकारी बाबा प्रकाश चेतन्य जी द्वारा लगभग आठ वर्ष पूर्व दी गई थी, जो कई वर्षों तक वहाँ निवास करते थे। इसी प्रकार की जानकारी वहाँ के स्थानीय लोगों से भी प्राप्त हुई है। इसी के साथ जून या जुलाई में हर वर्ष सुद्धमहादेव मंत्रालय और गौरीकुंड में पूर्णिमा के समय 3 दिन का विशाल मेला भी आयोजित होता है और अन्य स्थानों से श्रद्धालु यहां मेले का आनंद उठाते हैं।

जीवन का पहाड़ा

जीवन का पहाड़ा: 6 की गणित
6 का बचपन, गलियों की धूल,
वो कागज़ की कश्ती, वो मासूम भूल।
न कल की फिकर, न कोई सवाल,
छह साल की उम्र में बस खुशियों थीं बेशुमार।

12 की उम्र, जवानी की आहट,
सपनों के पंख और नई मुस्कुराहट।
खेल-कूद से अब हट रही थी नज़र,
होने लगी थी अब पढ़ाई की फ़िक्र।

18 में आकर हुए हम जवान,
छूने चले थे जैसे सारा आसमां।
मस्ती भी थी और जोश भी भरपूर,
दुनिया जीतने का चढ़ा था सुरूर।

24 का पड़ाव, अब शादी की बारी,
शुरू होने वाली थी एक नयी जिम्मेदारी।
जीवन के सफ़र में जुड़ा एक नाम,
बदलने लगे थे अब सुबह और शाम।

30 की दहलीज़ पर बच्चों का प्यार,
कंधों पे आया अब घर का भार।
अपनी खुशी को अब पीछे है छोड़ा,
बच्चों की खातिर खुद को है मोड़ा।

36 में देखा खुशहाल परिवार,
मेहनत से सींचा था अपना संसार।
हँसी और ठिठोली से गूँजा था आँगन,
सफल हो रहा था अब गृहस्थी का जीवन।

42 बढ़ी सांसारिक उलझनें
कर्तव्य की राहें और मन की तड़पनें।
रिश्तों को निभाने में बीते दिन-रात,
दुनियादारी की अब समझ आई बात।

48 की दस्तक, बुढ़ापे का साया,
धकने लगी अब ये माटी की काया।
बालों की चांदी और यादों का घेरा,
ढलने लगा है अब जीवन का सेवरा।

54 का दौर, अब बंटवारे की बात,
वसीयत में सिमटी है सारी बिसात।
जो जोड़ा था कल तक, वो अपनों को देना,
खाली हाथ आए थे, खाली हाथ ही जाना।

60 का पड़ाव, अब विदा का समय,
शांत हुआ सब, न मोह और न भय।
ना रही बातें बड़ी बड़ी"
अब ज़िंदगी को अलविदा कहना है
"इस दुनिया से दूर हमें रहना है

गौरव कुमार

सत्र: छठा

छात्र जीवन- चुनौतियों से परिपक्वता की मेरी यात्रा

मेरा छात्र जीवन केवल अध्ययन तक सीमित नहीं है, बल्कि यह मेरे लिए आत्म-बोध और आत्म-दर्शन की एक निरंतर प्रक्रिया है। जब मैंने संयुक्त प्रवेश परीक्षा (जेईई) की तैयारी शुरू की, तब मैंने सोचा कि यह सिर्फ एक परीक्षा है। लेकिन धीरे-धीरे मुझे यह समझ में आया कि यह केवल अध्ययन नहीं है, बल्कि मानसिक प्रयास, धैर्य और अपने आप से संघर्ष की एक यात्रा है। मैंने जेईई की तैयारी के लिए अथक प्रयास किया, लेकिन सत्य यह है कि मैं इसे उत्तीर्ण नहीं कर सका। उस समय यह स्वीकार करना सरल नहीं था। ऐसा प्रतीत हुआ मानो मेरी मेहनत को कम आंका गया, या मेरी क्षमता की उचित पहचान नहीं हुई। समय के साथ मैंने यह समझा कि किसी व्यक्ति की क्षमता का अंकन केवल उसके द्वारा निर्धारित नहीं होता, बल्कि यह एक नई दिशा की ओर इंगित करता है। इस असफलता ने मुझे महत्वपूर्ण पाठ सिखाए। इसने मुझे धैर्य रखना, आत्म-विश्वास से भरा रहना और यह समझना सिखाया कि जीवन में एक परीक्षा सब कुछ निर्धारित नहीं करती। यदि मैं जेईई की परीक्षा में सफल हो जाता, तो शायद मैं यह गहराई से कभी नहीं समझ पाता कि वास्तविकता को समझना क्या होता है। इस अवधि में मैंने विभिन्न चुनौतियों का सामना किया - अध्ययन का दबाव, आत्म-प्रकटीकरण, और कई बार अपने ही मन से संघर्ष। आरंभ में मुझे इन मुद्दों से चिंता होती थी, लेकिन धीरे-धीरे मुझे यह समझ में आया कि ये सभी चुनौतियाँ वास्तव में व्यक्ति को मजबूत बनाती हैं। यदि जीवन में सब कुछ सरल हो, तो शायद हम कभी विकसित नहीं हो पाएंगे।

एक और महत्वपूर्ण पाठ जो मुझे इस यात्रा के दौरान मिला, वह लोगों के प्रति समझ विकसित करने से संबंधित था। पहले मुझे लगता था कि कुछ लोग सच में झूठ बोलते हैं या गलत व्यवहार करते हैं। लेकिन मैंने

धीरे-धीरे यह समझा कि लोग अक्सर निराशावादी नहीं होते, बल्कि उनकी परिस्थितियाँ उनके दृष्टिकोण को प्रभावित करती हैं। जब मैंने इस पर गौर करना शुरू किया, तो मेरे अंदर इनके प्रति सहानुभूति का भाव उत्पन्न हुआ।

मैंने यह भी सीखा कि परिपक्वता का असली अर्थ केवल विचार करना नहीं है, बल्कि माफ करना है जो हमारे व्यक्तित्व को- अधिक शांत, अधिक बुद्धिमान और अधिक मजबूत बनाता है। विद्यार्थियों के जीवन में चुनौतियाँ केवल बाहरी नहीं होतीं, कई बार सबसे बड़ी लड़ाई उनके भीतर होती है जैसे- अत्यधिक विचार करना, आत्म-संदेह, और स्वयं से अपेक्षाएँ। आज मैंने यही समझा कि मनुष्यों की कहानियों में जिज्ञासा है, यह भोग की चाह नहीं है। यदि आपके अंदर मेहनत करने की लगन (धैर्य) और कुछ हासिल करने की सच्ची प्रेरणा है, तो आप कहीं से भी शुरूआत करके अपने लक्ष्य तक पहुंच सकते हैं। असली अंतर आपकी सोच और आपके निरंतर प्रयासों में है, न कि केवल किसी प्रतिष्ठित संस्थान से। आज जब मैं पीछे मुड़कर देखता हूँ, तो मुझे लगता है कि चुनौतीपूर्ण समय में मुझे सबसे अधिक सीखने का अवसर मिला है। उन्होंने मुझे धैर्य, समझ और यह सिखाया कि हर स्थिति में प्रतिक्रिया देने की अपेक्षा मौन रहना कितना महत्वपूर्ण है। अंत में, मैं यही कहना चाहता हूँ कि चुनौतियाँ और लोग - ये दोनों हमारे सबसे बड़े शिक्षक होते हैं। वे हमें तोड़ते नहीं, बल्कि धीरे-धीरे हमें एक बेहतर और अनुभवी व्यक्ति बनाते हैं। निःसंदेह यही छात्र जीवन की सबसे बड़ी सीख है।

रौनक शर्मा
सत्र : चतुर्थ

अभी आसमान बाकी है

जीवन दुर्लभ झांकी है।
राहें बहुत सी बाकी हैं,
जहां न पहुंचा कोई अब तक,
हमने सोच रखी वहां तक ॥

हाँ! बहुत कुछ पा लिया इस जीवन में,
लेकिन आसमा अभी तो पाना है।

संतुष्टि शायद हत्या है
सपनों की, उड़ानों की,
कोई नग-पर्वत रोक न सके
उड़ान हम विमानों की।

सब कुछ पा लेने की सोच
शायद एक धृष्टता है,
सब कुछ मिल भी गया जीवन में

आसमा अभी भी बाकी है,
आसमा अभी भी बाकी है।

आर्यन शर्मा
सत्र: चौथा

कोशिश और उड़ान

नहीं चींटी जब दाना लेकर चलती है,
चढ़ती दीवारों पर, सौ बार फिसलती है।
मन का विश्वास रगों में साहस भरता है,
चढ़कर गिरना, गिरकर चढ़ना न अखरता है।
आखिर उसकी मेहनत बेकार नहीं होती,
कोशिश करने वालों की कभी हार नहीं होती।

सूरज रोज़ सवेरे आकर,
नया संदेश सुनाता है,
अंधियारे को दूर भगाकर,
उजियारा फैलाता है।
हम भी सूरज बन सकते हैं,
जग को महका सकते हैं,
अपने अच्छे कर्मों से,
मंजिल को पा सकते हैं।

आरती यादव
सत्र: दुसरा

लद्दाख – मेरी पहचान

लद्दाख भारत का एक बहुत ही सुंदर और ठंडा क्षेत्र है, जिसे 'ठंडा रेगिस्तान' भी कहा जाता है। यह पहले जम्मू-कश्मीर का हिस्सा था, लेकिन 2019 में इसे अलग करके केंद्र शासित प्रदेश (UT) बना दिया गया। लद्दाख के दो मुख्य जिले हैं – लेह और कारगिल इन दोनों की अपनी अलग पहचान है। लद्दाख की प्रकृति बहुत ही अद्भुत है। यहाँ ऊँचे-ऊँचे पहाड़, बर्फ से ढकी चोटियाँ, नीला आसमान और साफ हवा मिलती है। यह क्षेत्र हिमालय के बीच स्थित है और यहाँ बारिश बहुत कम होती है, इसलिए इसे 'कोल्ड डेजर्ट' कहा जाता है। यहाँ के लोग बहुत सरल, मेहनती और शांत स्वभाव के होते हैं। उनके घर पत्थर और मिट्टी से बने होते हैं, ताकि ठंड से बचा जा सके। लोग ऊनी कपड़े पहनते हैं और उनका जीवन प्रकृति के बहुत करीब होता है। लद्दाख का खाना ठंडे मौसम के अनुसार होता है। यहाँ थुकपा, मोमो, त्सम्या, बटर टी और खम्बीर बहुत प्रसिद्ध हैं। यह भोजन शरीर को गर्म रखने में मदद करता है। लद्दाख अपने फलों के लिए भी जाना जाता है। यहाँ ख़ुबानी सबसे

अधिक प्रसिद्ध है। इसके अलावा सेब, अखरोट और बादाम भी पाए जाते हैं। खुबानी यहाँ की संस्कृति और जीवन का महत्वपूर्ण हिस्सा है। लद्दाख में मुख्य रूप से दो धर्म पाए जाते हैं – बौद्ध धर्म और इस्लाम धर्म। लेह में ज्यादातर बौद्ध लोग रहते हैं, जबकि कारगिल में मुस्लिम (खासकर शिया) समुदाय के लोग रहते हैं। यहाँ के लोग बहुत शांतिप्रिय और मिलनसार हैं और आपस में भाईचारे से रहते हैं। लद्दाख की संस्कृति बहुत अनोखी और रंगीन है। यहाँ की संस्कृति पर तिब्बती प्रभाव देखने को मिलता है। लोग पारंपरिक कपड़े पहनते हैं और अपने त्योहार जैसे हेमिस फेस्टिवल और ईद बड़े उत्साह से मनाते हैं। लोक नृत्य और संगीत भी यहाँ बहुत प्रसिद्ध हैं।

लद्दाख में साल के चार मुख्य मौसम होते हैं।

सर्दियों (Nov–Feb) में बहुत अधिक ठंड और बर्फबारी होती है।

बसंत (Mar–Apr) में पेड़ों पर फूल खिलते हैं, खासकर खुबानी के।

गर्मी (May–Aug) सबसे अच्छा मौसम होता है, जब लोग घूमने आते हैं।

पतझड़ (Sep–Oct) में पेड़ों के पत्ते रंग बदलते हैं और मौसम सुहावना होता है।

मैं लद्दाख के कारगिल जिले के (जी.एम. पीर) गाँव से हूँ। जहाँ जीवन बहुत सरल और प्रकृति के करीब है। मेरे घर में दो खुबानी के पेड़ और एक सेब का पेड़ है। जब गर्मियों में फल पकते हैं, तो हम उन्हें बहुत खुशी से खाते हैं। हमारे गाँव में लगभग हर घर में खुबानी या सेब का पेड़ होता है, और सभी लोग मिलकर इन फलों का आनंद लेते हैं। सर्दियों में यहाँ बहुत ठंड होती है और चारों तरफ बर्फ रहती है। हम गर्म कपड़े पहनते हैं और हरी सब्जियाँ कम मिलने के कारण ज्यादा तर मीठ, दाल और सूखी सब्जियाँ खाते हैं। अंत में, मैं कहना चाहूँगी कि लद्दाख मेरे लिए केवल एक स्थान नहीं, बल्कि मेरी पहचान है। मैं खुद को बहुत भाग्यशाली मानती हूँ कि मेरा जन्म लद्दाख जैसी सुंदर और शांत जगह पर हुआ, खासकर कारगिल जिले में। आज की भागदौड़ भरी दुनिया में लोग बड़े शहरों को ज्यादा महत्व देते हैं, लेकिन मेरे लिए लद्दाख की शांति, साफ वातावरण और लोगों का सच्चा प्यार ही सबसे बड़ी दौलत है।

नाम:- खेर-ओ-निस्सा

सत्र:छठा

कौन हूँ मैं

कभी लगता है शोर हूँ मैं
कभी लगता है मोन हूँ मैं
ये समझ नहीं आ रहा आखिर
कौन हूँ मैं..

कभी लगता है मुस्कुराहट हूँ मैं
कभी लगता है घबराहट हूँ मैं
खुद को रोज तलाशूँ आखिर

कौन हूँ मैं..

कभी लगता है मंजिल को पाने की राह हू मैं
कभी लगता है, आसमान को छूने की चाह हू मैं
जिंदगी के सफ़र में ये नहीं समझ आ रहा आखिर
कौन हूँ मैं..

नाम - कृतिका
सत्र- छठा

स्त्री ने क्या किया?

पुरुषों ने प्रेम में
धनुष तोड़ा, सेतु बनाए,
युद्ध लड़े, पहाड़ तोड़े,
पागल बने, शायर बने,
आशिक बने।
स्त्री ने क्या किया?

स्त्री ने सीता सी अग्नि परीक्षा दी,
उर्मिला सा इंतज़ार किया,
अहिल्या सी पत्थर बनी,
सावित्री सा यमराज से 7,
रुक्मिणी सा प्यार किया,
सती सा देह त्याग दिया,
द्रौपदी सा अपमान सहा,
मीरा सा ज़हर पिया,
और तुमको जन्म दिया,
और तुम कहते हो, स्त्री ने क्या किया?

नाम- शिवानी कुमारी
सत्र- छठा

सत्राटा बोलता है

जब चारों तरफ़ शांति होती है
और कोई आवाज़ नहीं आती,
तब सत्राटा आता है।
सब कहते हैं।

सत्राटा चुप रहता है,
पर मैंने देखा है
कि वह बोलता है,
इसकी भी आवाज होती है।

सत्राटा बोलता है,
बस शब्दों में नहीं।
सत्राटा सवाल भी करता है
और जवाब भी दे जाता है।

सत्राटा बोलता है
धीरे, मगर साफ
जो समझ सके इसे
उसी के होता है साथ
सत्राटा सिखा जाता है
खुद से बात करना,
इसकी आवाज नहीं होती
फिर भी सब सुनाई देता है।
सत्राटा बोलता है।

नाम- मंजू राजपूत
सत्र-छठा

कॉलेज का पहला दिन

जीवन में कुछ ऐसे भी दिन होते हैं जो हमेशा यादगार बन जाते हैं। 'कॉलेज का पहला' दिन भी उन्हीं खास दिनों में से एक होता है। यह दिन नए अनुभवों, उत्साह और थोड़ी घबराहट से भरा होता है। मेरा कॉलेज का पहला दिन भी कुछ उत्साह और भय से भरा हुआ था। उत्साह थोड़ा ज्यादा था कि मैं पिछली रात सो भी न पाई, कॉलेज जाने की खुशी ने मुझे ढंग से सोने ही नहीं दिया। कॉलेज के पहले दिन के लिए मैं सुबह जल्दी-जल्दी उठी और नहा धो बर्दा पहनकर पापा के साथ कॉलेज के लिए निकल आई। कॉलेज पहुंचते ही मुझे कई सारे अनजान चेहरे देखकर थोड़ा सा डर भी लगा लेकिन नई जगह, नए चेहरे, नए बच्चे देखकर उनके साथ पढ़ने की खुशी थी। पहले दिन नई जगह के कारण मुझे कक्षा तक पहुंचने में बहुत दिक्कत हुई, जिस कारण से मुझे बुरा भी लगा और डर भी लगने लगा, फिर उसी समय मुझे अनजान चेहरों के बीच एक दोस्त मिली। मुझे उसके साथ अच्छा लगने लगा। उसने मुझे मेरी कक्षा तक पहुंचने में मदद की। कक्षा में जाते ही बहुत से और अनजान चेहरे मिले, जिनमें से कुछ मेरे मित्र बन गए। हम सबने नई जगह नए बच्चों के साथ पहले दिन पढ़ाई की ढेर सारी बातें की और नए अध्यापकों से भी मिले। यह पहला दिन मेरे लिए बहुत यादगार है, मैं पहली बार इतने बच्चों के बीच रही पर देखते-ही-देखते मेरे

अंदर से छर-ताक हो पाता। अब सिर्फ खुशी और उत्सुकता थी। मैंने उस दिन जब मित्र के साथ पूरा कॉलेज देखा, मैदान से लेकर सभी कक्षाओं तक पूरा कॉलेज घुमा जो कि मेरे लिए बहुत नया था। मैं उस दिन अपने नए दोस्तों के साथ पुस्तकालय में भी गई, जहां मुझे बहुत सारी किताबें देखने को मिली। हम सब मिलकर कैंटीन की तरफ भी गए। वहां हम सबने काफी पीते-पीते ढेर सारी बातें की और बहुत हंसी मजाक भी किया। यह सब, मेरे लिए बहुत ही नया था परंतु उत्साह होने की वजह से मैं दोस्त बनाने में पीछे नहीं रही और पढ़ाई में भी पूरा आनंद लिया। वो ढेर सारी बातें, नए चेहरों से मुलाकातें यह सब मेरे लिए बहुत खास था जो आज तक मेरे जेहन में है। मुझे आज भी खुशी है, उन्हीं पलों के कारण आज भी कॉलेज में मेरे खूब सारे दोस्त हैं, जिनके साथ शुरू से लेकर आज तक बहुत सारी यादें हैं। मेरे कॉलेज का पहला दिन कुछ ऐसा था, जिससे मैं आज भी याद करती हूँ और खुश होती हूँ।

नाम :- प्रिया मंगोच

सत्र :- छठा

मेरी प्रिय मित्र

मनुष्य के जीवन में मित्रता का बहुत महत्व होता है। सच्चा मित्र हमारे सुख-दुख का साथी होता है और जीवन की कठिनाइयों को आसान बना देता है। मेरे जीवन में भी एक प्रिय मित्र है जिसका नाम प्रियम है। प्रियम बहुत ही सरल विनम्र और ईमानदार स्वभाव की है। वह पढ़ाई में होशियार है और हमेशा मुझे भी आगे बढ़ाने के लिए प्रेरित करती है। हम दोनों साथ में स्कूल जाते थे, खेलते थे, पर अब हम अलग-अलग कॉलेज में पढ़ते हैं पर अभी भी हम एक दूसरे से रोज संपर्क एवं बातचीत करते हैं और अपनी दिनचर्या के बारे में एक दूसरे को बताते हैं। प्रियम हमेशा सच बोलती है, और गलत कामों से दूर रहती है। हम दोनों को कहानी पढ़ना बहुत पसंद है। जब भी मुझे किसी विषय में कठिनाई होती है वह धैर्यपूर्वक मेरी मदद करती है उसकी यह आदत मुझे बहुत अच्छी लगती है। एक सच्चा मित्र वही होता है जो हर परिस्थिति में हमारे साथ खड़ा रहे और हमारी बुरी आदतों एवं बुरे कार्यों के बारे में हमें बताएं। प्रियम एक ऐसी दोस्त है जिसने ना केवल मेरी अच्छी बातों को अपनाया बल्कि, मेरी बुरी आदतों एवं बुरी बातों को रोक कर मुझे सही रास्ते पर लाने का प्रयास किया। प्रियम ने कई बार कठिन समय में मेरा साथ दिया है जिससे हमारी मित्रता और भी मजबूत हो गई है। मैं अपने आपको भाग्यशाली मानती हूँ कि मुझे ऐसी मित्र मिली। इसी के साथ मैं कबीर जी के एक दोहे से मित्रता के रिश्ते को बताना चाहती हूँ।

साधु ऐसा चाहिए, जैसा सूप सुभाय।s

सार सार को गहि रहे, थोधा देई उडाय।।

इसका अर्थ है सज्जन पुरुष का स्वभाव सूप (अनाज फटकने वाली छाज) की तरह होना चाहिए, जो केवल अच्छी और काम की बातों को ग्रहण करता है और बेकार वह बुरी बातों को छोड़ देता है। इसी प्रकार मित्रता भी ऐसी ही होनी चाहिए अगर मित्रता अच्छी व सच्ची हो तो मित्र एक दूसरे की अच्छी बातों को तो अपनाते हैं परंतु अगर एक मित्र किसी स्थान पर या बात में गलत हो तो दूसरे मित्र का फर्ज बनता है कि वह उस मित्र की गलतियों को सुधार के उसे सही मार्ग दिखाए, अंत में मैं यही कहना चाहूंगी की सच्ची मित्रता जीवन का सबसे अनमोल उपहार है।

नाम : रीतिकाशर्मा

सत्र : छठा

पर्यावरण संरक्षण के संदर्भ में 'आभी'

'आभी' एक नन्ही चिड़िया का नाम है जो हिमाचल प्रदेश के कुल्लू जिले में स्थित 'जालोरी पास' में विशेष रूप से पाई जाती है। 'जालोरी पास' से लगभग 6 किलोमीटर की दूरी पर 'सरेऊलसर झील' स्थित है। झील के साथ 'आभी' का दैवीय संबंध है। स्थानीय लोगों की मान्यता है कि, "आभी नामक चिड़िया सरेऊलसर झील के जल को सदियों से निर्मल रखे हुए है जो झील में किसी भी तरह का तिनका पड़ने पर उसे अपनी चोंच से उठाकर दूर फेंक देती है।"

'आभी' हिन्दी की चर्चित कहानी है। इसके लेखक एस.आर. हरनोट हैं। एस. आर. हरनोट शिमला के रहने वाले हैं। यह कहानी स्थानीय चिड़िया पर केंद्रित है। इसके माध्यम से लेखक ने कुल्लू जिले के दुर्गम आनी क्षेत्र की सुंदरता, वन संपदा, पशु-पक्षी, वृक्ष, देवी स्थल आदि का जीवंत चित्रण प्रस्तुत किया है। इसमें प्राकृतिक आभा के कई सूक्ष्म एवं सुंदर विम्ब निर्मित हुए हैं। सूर्य की किरणों का झील के पानी पर उतरने का विंब मौलिक है। लेखक कहता है कि "सूरज हिमखंडों से सरकता हुआ झील में उतरने लगता है। उसकी किरणें पानी में कुछ इस तरह घुल मिल जाती हैं मानो असंख्य हीरे झील में तैरने लगे हों।" झील के किनारे प्राचीन नागिन मां के मंदिर के ऊपर बैठी चिड़िया यह देखकर आश्चर्य चकित है, "इस चकाचौंध से यह (आभी) भ्रम में पड़ जाती है। वह बार-बार उड़कर उन हीरों को अपनी चोंच से उठाने का प्रयास करती है। पर पानी की बूंद के सिवा उसके मुंह कुछ नहीं लगता। यह खेल उस वक्त तक चलता है जब तक सूरज झील से निकल कर जंगलों और धारों से अपनी किरणें समेटता हुआ हिम शिखरों के उस पार न चला जाए।"

ऋतु परिवर्तन से पर्वतीय प्रदेश में जन जीवन अत्यधिक प्रभावित होता है। यह स्थल समुद्रतल से ग्यारह हजार फुट से ज्यादा की ऊंचाई पर स्थित है। निर्जन प्रदेश है, शीत ऋतु में बर्फ से सड़के जम जाती हैं। झील भी जमकर आइस स्केटिंग रिंग में बदल जाती है। लेखक के कथनानुसार "बरस के लगभग छ. महीने तक बर्फ की यह सलतनत जीवन की गति को रोके रखती है। जिधर देखो बर्फ की विशाल पितानों में पहाड़ और जंगल सिमट जाते हैं। भारी बर्फबारी से मंदिर भी डूब जाता है और जंगल के देववृक्ष तक सर झुकाए ऐसे खड़े दिखते हैं मानो किसी भयंकर श्राप से त्रस्त वे अपने किए की सजाए काट रहे हों।" कुदरत के श्वेत साम्राज्य का मनोहर वर्णन पहाड़ी प्रदेश की सुंदरता को पूर्णता प्रदान करता है। जितनी मोटी श्वेत चादर प्रदेश ओढ़ता है, हरियाली अर्थात् पीदावार उसी अनुपात में नव रूप ग्रहण करती है। जब पहाड़ी हवा चीड़ और देवदार के पत्तों से टकराती है, तो घुंघरूओं की खनक हवा में विलय होती है। "तरह-तरह की आवाजें... जैसे एक साथ हजारों सैनिकों ने युद्ध का बिगुल बजा दिया हो।" कहानीकार ने विंब-विधान से सुंदर दृश्यों का सृजन किया है। जमी झील पर बर्फानी चीते, कस्तूरी मृग, बारसिंगा, जंगली बकरे, बर्फानी भालू, गीवड और मोनाल, लंगूर-बंदर आदि उसे खेल का मैदान बना लेते हैं। झील के ऊपर से आस-पार दौड़ते-भागते हैं। इस संदर्भ में यह दृश्य उल्लेखनीय है, "बर्फानी भालू के तों मजे रहते हैं। मादा भालू अपने रुई के फाहों जैसे सफेद-सफेद बच्चों को लेकर कई घंटे जमी झील पर सोई रहती है और बच्चे झील के आंगन में अठखेलियां करते नहीं थकते।" देवदार, चीड़, बान के पत्ते और दुगंश के पेड़ भी झील की भांति स्तब्ध खड़े रहते हैं, "न झील के जमे पानी में कोई हलचल, न देवदार और बान के पत्तों में सरसराहटें, और न बूढ़ी नागिन के मंदिर में घटियों की टनटनाहटें।" विवेच्य पंक्तियों में आइस स्केटिंग रिंग का विंब अद्वितीय है। यह स्थिति केवल हिमाचल के क्षेत्र विशेष की ही नहीं है, अपितु सम्पूर्ण पर्वतीय प्रदेश जम्मू-कश्मीर, उत्तराखंड आदि में दिखाई देती है।

बर्फ की चादर से ढके पहाड़ी क्षेत्र एक समान दिखाई देते हैं। अतः कुदरत का बेजोड़ चित्रण है। पशु-पक्षी, जल और देव का सुंदर सामंजस्य है, प्रेम का विशुद्ध रूप चित्रित है।

प्रकृति और मनुष्य दोनों का घनिष्ठ संबंध है। प्रकृति मनुष्य की चिर सहचरी है। विवेच्य कहानी के पूर्वार्द्ध में प्रकृति के सामंजस्य एवं सुंदरता का सूक्ष्म एवं जीवंत चित्रण है तो कथा के उत्तरार्द्ध में प्रकृति के दोहन की दास्तान का यथार्थ आख्यान है। मनुष्य ने प्रकृति के रूप सौंदर्य का, उसके सान्निध्य का निश्छल मन से उपभोग किया है। जहां संरक्षण है, वहां प्रकृति देवी रूप में है। मनुष्य की भौतिक विकास की अंधाधुंध दौड़ और लूट की प्रवृत्ति प्रबल हुई, वहां प्रकृति का रौद्र रूप दिखाई दिया। वर्तमान में प्रकृति का दोहन एक ज्वलंत मुद्दा बनकर उभरा है। चिंता का विषय बना है। लेखक कहता है कि प्रतिवर्ष सैलानी दूर-दूर से पर्वतीय प्रदेश में घूमने के लिए आते हैं। वे अपने साथ सुख-सुविधा के लिए जरूरी वस्तुएं ले आते हैं। पर्यटकों की संवेदनहीनता और अज्ञानता के कारण वातावरण दूषित हो रहा है, "लोग तरह-तरह की चीजें झील में फेंकने लगे हैं। वे नहीं जानते नदियां, झीलों के पानी का मोल। उन्हें नहीं पता हवाओं की ताजगी। उन्होंने नहीं देखी है देवदारुओं की तपस्याएं। वे नहीं महसूस कर पाते बुरांश के लाल फूलों की सुगंध। उन्हें नहीं पता कि वह अपने साथ मैदानों से लाए इस कचरे को फेंककर कितना अनर्थ कर रहे हैं। पर्यटक स्थलों पर मैदानी लोगों का प्लास्टिक के लिफाफे, चिप्स, बोतलों आदि फेंककर चले जाना गंभीर चिंता का विषय है। स्थानीय लोग परेशान हैं, उन्हें मैदानी लोगों का यह व्यवहार अप्रिय लग रहा है। "दिनभर कितने लोग यहां घूमने आते हैं। कोई पेड़ों की ओट में बैठे खाते-पीते हैं और वही प्लास्टिक के लिफाफे, चिप्स और पानी की खाली बोतलों फेंककर चला देते हैं। लेखकीय टिप्पणी ध्यान्तव्य है, "आमी के लिए यह प्लास्टिक का कचरा आफत बन गया है। झीलों की निर्मल तहों पर तैरते खाली लिफाफे और बोतलें, तिनके और पत्ते नहीं हैं। ये उसके अपने जंगल के किसी पेड़ में नहीं उगते। यह किसी दूसरी दुनिया या अजनबी जंगल का कचरा है जो इंसानों के झोलों से निकलता है।" आमी और उसकी सहयोगियों का मिलकर कचरे को बाहर निकालना प्रतिक्रमिक है। 'आमी' पहाड़ी व्यक्ति का प्रतिरूप है और उसके सहयोगी वन संरक्षण हेतु उद्यम करने वाले मनुष्य का। इन दोनों के सहयोग से झील अर्थात् वन प्रदेश को स्वच्छ रखा जा सकता है। वस्तुतः 'झील' प्रदेश का प्रतीक है तो 'आमी' स्थानीय व्यक्ति की भावनाओं का। यद्यपि राज्य सरकार दवाय समस्याओं के समाधान के लिए नियम लागू किए हैं। पर्यटकों को स्थान-स्थान पर नियमों से रूबरू कराया जाता है। इन संवैधानिक नियमों के साथ-साथ सैलानियों का पहाड़ी जनजीवन के प्रति संवेदनशील होना अतिआवश्यक है। पर्यटकों के आगमन से प्रदेश की आर्थिक स्थिति में सकारात्मक परिवर्तन हो रहा है। अतः यह पहलू भी उल्लेखनीय है।

वर्तमान में विकास की कई योजनाएँ लागू की जा रही हैं। विकास के नाम से पहाड़ी क्षेत्रों में विनाश की पृष्ठभूमि को खाद-पानी दिया जा रहा है। पर्यावरण पर खतरा मंडरा रहा है। नदी, पहाड़, पशु-पक्षी, जंगल ही खतरे में नहीं हैं, स्थानीय लोग भी स्वयं को असुरक्षित अनुभव कर रहे हैं। इनके भय से स्त्रियां भी खेत-खलिहान जाने से डरती हैं। "लंगूर और बंदरों की टोलियां जैसे सुबह होने की तलाश में रहती हैं। वे शराब की खाली बोतलों के साथ पड़ी बची कुछ खाने की चीजें तलाश रहे होते हैं।"

दूसरी तरफ जंगल माफिया का वर्णन है कि वे रात के अंधेरे में जंगल के पेड़ों को काटकर बेच रहे हैं। वह रात को लंबी-लंबी सेशनियों के साथ प्रवेश करते हैं। उनके कंधों पर कुल्हाड़े, तीखे आरे होते हैं, जिनसे पेड़ों को काटकर ट्रकों में लादकर ले जाते हैं। जंगल खाली होते जा रहे हैं। इस षड्यंत्र में पूरा तंत्र शामिल है। माफिया इस काम के लिए विभिन्न प्रलोभन, उपकरण तथा नशीले पदार्थों का प्रयोग करते

है, बारूद, भांग और सुल्फे की गंध। देसी जहरीली शराब की गंध। नोटों की सरसराहटों की गंध अर्थात् साम-दाम-दंड-भेद से इन कार्यों को अंजाम दिया जा रहा है। यह काम नए-नए आधुनिक हथियारों से और भी सरल हो गया है। पेड़ पल भर में बिना आवाज के काट दिए जाते हैं। मशीनों के शोर से अर्थात् कुल्हाड़ी और आरों की आवाजें जंगली जानवरों में भय पैदा कर देती हैं।

प्रकृति की सुंदरता और निर्मलता को मनुष्य की स्वार्थ साधना ने अधिक दूषित कर दिया है, 'आभी' कहानी जीवंत दस्तावेज है। लेखक ने बेहद संजीदगी के साथ अपनी बात पाठक तक पहुंचाई है, पाठक व्याकुल होता है। उसके मर्म पर प्रभाव डालती है। कहानी बयान कर रही है कि स्वार्थ साधना में लीन मनुष्य कुदस्त का किस सीमा तक दोहन कर सकता है। गौरतलब है कि तमाम प्रकार के कानूनों, नियमों के बावजूद सब हो रहा है। कुछ दिन के उजाले में किया जाता है और जो कुछ बचा रहता है, उसे रात के अंधकार में किया जाता है। यह विमर्श का मुद्दा है।

प्रकृति ने अपने संतुलन के सभी इंतजाम स्वयं निर्मित किये, यह स्वसंचालित है। इसके अनंत स्रोतों से पर्यावरण में संतुलन बना रहा है और जन-जीवन अबाध गति से चलायमान होता आया है। प्राकृतिक संतुलन के बिगड़ने का अर्थ विनाश है। इसकी चपेट में घन्य जीव ही नहीं अपितु संपूर्ण प्राणी जगत् को हरजाना देना पड़ेगा। जिसे प्राकृतिक आपदा के रूप में दे भी रहा है। घन संचय की भावना के वशीभूत मनुष्य सम्पूर्ण जीव और प्राकृतिक सम्पदा का बड़ा भारी नुकसान कर बैठता है। संवेदनहीनता और लोभी प्रवृत्ति के वशीभूत, विध्वंस को जन्म देने पर आतुर है। लेखक ने स्थानीय ग्रामीणों की लोभी प्रवृत्ति और पर्यटकों की उपेक्षा भावना को समस्या के कारण रूप में चित्रित किया है।

निष्कर्ष रूप में कहा जा सकता है कि 21वीं शताब्दी में आधुनिक एवं नवीन सुख साधनों ने मनुष्य के जीवन को अधिक सुगम किया है तो दूसरी तरफ प्रकृति के दोहन के नये और तीखे स्रोत भी पैदा कर दिए हैं। कहानी की कथावस्तु का ताना बाना इसी बिंदु पर केंद्रित होकर बुना गया है। आरंभिक पंक्तियों में कहानीकार कहता है, 'आभी सदियों से ध्यस्त है। कितनी सदियां बीत गई हैं पर आभी का काम खात्म नहीं हुआ। इक्कीसवीं सदी में तो और बढ़ गया है।' अर्थात् दोहन के औजार नए रूप में उपस्थित हो चुके हैं। भाषा कलात्मक है। संवेदना को विम्ब और प्रतीक में अभिव्यक्त किया गया है। कहानी पाठक के हृदय और मस्तिष्क पर गहरा प्रभाव छोड़ती है।

डॉ ज्योति रानी
सहायक आचार्य
हिंदी विभाग

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بست کلید در گنج حکیم

◆ فارسی سیکشن ◆

ستایش کنم ایزد پاک را
که گویا و بینا کند خاک را

سرمقاله

کشور ما هند، سرزمینی است که در آن زبان‌های بی‌شماری رواج دارد، اما لذت و شیرینی‌ای که در زبان فارسی نهفته است، در کمتر زبانی یافت می‌شود. در گذشته، زبان فارسی در بیشتر نقاط هند رایج بود، اما پس از سال ۱۸۵۷ میلادی، این زبان به تدریج رو به زوال نهاد. با این حال، سرمایه عظیم ادبی آن همچنان بی‌همتاست و در دیگر زبان‌ها به ندرت می‌توان نظیر آن را یافت.

در زبان فارسی، موضوعات والا و ارزشمندی چون سیرت و اخلاق، پند و اندرز، حکمت، عشق و محبت، جوانی و پیری، و حق و باطل، با نهایت ظرافت و پاکیزگی بیان شده‌اند. اگرچه در نگاه نخست ممکن است فارسی دشوار به نظر برسد، اما در حقیقت زبانی شیرین، روان و دلنشین است.

ایالت جامو و کشمیر از دیرباز به سبب ادبیات، فرهنگ و تمدن غنی خود شهرت داشته است. به دلیل روابط گسترده فرهنگی و ادبی با ایران و آسیای مرکزی، زبان فارسی در این منطقه شکوفا شد و به زودی به زبان طبقه فرهیخته و اهل علم تبدیل گردید. سلطان زین‌العابدین نقش بسزایی در گسترش زبان و ادبیات فارسی در جامو و کشمیر ایفا کرد و این زبان را به عنوان زبان رسمی این منطقه برگزید، که در نتیجه آن، فضای ادبی به طرز چشمگیری رونق یافت.

کشمیر به دلیل زیبایی‌های طبیعی و طراوت بهاری‌اش، همواره مورد توجه مردم شیعه‌نژاد بوده است. از همین رو، هر کس که این سرزمین دل‌انگیز را دیده، با شوق گفته است:

اگر فردوس بر روی زمین است

همین است و همین است و همین است

توانایی ذهنی دانشجویان و علاقه‌مندی آنان به ادبیات، در این شماره از مجله «ترکنا» به خوبی نمایان است. در سال تحصیلی جاری، استادان و دانشجویان بخش زبان فارسی همواره در صف مقدم فعالیت‌های علمی و ادبی قرار داشته و شایسته تحسین و تقدیر بوده‌اند.

مایه بسی خرسندی است که کالج یادبود مولانا آزاد با شتابی چشمگیر در مسیر پیشرفت گام برمی‌دارد. مدیر این کالج نقش مهمی در بهبود نظام آموزشی، ارتقای مدیریت و توسعه فضای آموزشی ایفا کرده است.

دکتر منیر حسین
صدر شعبه فارسی

زیبایی زبان فارسی

زبان فارسی زبانی شیرین و دلنشین است. بسیاری از شاعران بزرگ به فارسی شعر گفته‌اند. زبان فارسی فرهنگ و تمدن را نشان می‌دهد. این زبان پیام‌آور عشق، صلح و انسانیت است. فارسی در دل مردم جایگاه ویژه‌ای دارد. زبان فارسی یکی از کهن‌ترین، دلنشین‌ترین و زیباترین زبان‌های زنده جهان است. فارسی نه تنها زبان گفت‌وگو، بلکه زبان اندیشه و لطافت است. زبان فارسی یکی از زبان‌های قدیمی و زیبا در جهان است. این زبان تاریخ طولانی دارد. قرن‌هاست که مردم با آن سخن گفته‌اند و نوشته‌اند. زبان فارسی فقط یک زبان نیست، این زبان فرهنگ و احساس را نیز با خود دارد. با زبان فارسی احساسات به خوبی بیان می‌شود. واژه‌های فارسی نرم و دلنشین هستند. وقتی فارسی شنیده می‌شود، آرامش می‌آورد. بسیاری از جمله‌های فارسی موسیقی دارند. به همین دلیل خواندن و شنیدن آن لذت‌بخش است. زبان فارسی برای بیان احساسات بسیار مناسب است. عشق، دوستی، غم و شادی به خوبی در این زبان بیان می‌شوند. شاعر می‌تواند احساس دل خود را ساده و روشن بیان کند. خواننده نیز آن را به راحتی درک می‌کند. ادبیات فارسی بسیار غنی است. شعر و نثر فارسی در جهان مشهور است. شاعران بزرگی مانند حافظ شیرازی، سعدی شیرازی و مولانا جلال‌الدین رومی آثار ارزشمندی به زبان فارسی نوشته‌اند. شعرهای آنان هنوز هم خواننده می‌شود. مردم از آن‌ها درس زندگی می‌گیرند. نثر فارسی نیز زیبا و روان است. داستان‌ها، مقاله‌ها و کتاب‌های علمی به زبان فارسی نوشته شده‌اند. زبان فارسی می‌تواند مطالب ساده و سخت را به خوبی بیان کند. به همین دلیل این زبان برای آموزش نیز مناسب است. یکی از زیبایی‌های زبان فارسی، سادگی ساختار آن است. جمله‌ها معمولاً کوتاه و روشن هستند. یادگیری فارسی برای بسیاری از مردم آسان است. این زبان قواعد سخت و پیچیده ندارد. خط فارسی نیز بسیار زیباست. خوشنویسی فارسی یک هنر بزرگ است. خط نستعلیق یکی از زیباترین خط‌های جهان است. وقتی شعر فارسی با این خط نوشته می‌شود، زیبایی آن بیشتر می‌شود. زبان فارسی فقط در یک کشور استفاده نمی‌شود. این زبان در ایران، افغانستان و تاجیکستان رواج دارد. همچنین در گذشته در هند و آسیای میانه نیز بسیار مهم بوده است. بسیاری از کتاب‌های قدیمی در این مناطق به فارسی نوشته شده‌اند. زبان فارسی زبانی زنده است. هنوز هم مردم با آن شعر می‌نویسند و داستان می‌نویسند. این زبان با زمان پیش می‌رود، اما زیبایی خود را حفظ کرده

است. امروزه فارسی در ایران، افغانستان (ذری) و تاجیکستان (تاجیکی) سخن گفته می‌شود و همچنان مخاطبان فراوانی در سراسر جهان دارد. زبان فارسی، زبان شعر و ادب است. شعر فارسی با مضامین عاشقانه، عرفانی و فلسفی خود، توانسته است تا دل‌های بسیاری را به خود جذب کند. اشعار فارسی با وزن و قافیه‌های زیبای خود، موسیقی خاصی را به وجود می‌آورند که شنونده را به وجد می‌آورد. زبان فارسی، زبان عشق و عرفان است. شاعران و عارفان بزرگی چون مولانا روم و حافظ شیرازی، با اشعار خود، زبان فارسی را به زبان عشق و عرفان تبدیل کرده‌اند. زبان فارسی، زبان فرهنگ و تمدن است. زبان فارسی، زبان علم و فلسفه است و بسیاری از آثار علمی و فلسفی بزرگ، به این زبان نوشته شده‌اند. خط فارسی، به‌ویژه نستعلیق، یکی از زیباترین شیوه‌های نگارش در جهان به‌شمار می‌آید. خوشنویسی فارسی آمیزه‌ای از معنا و تصویر است؛ جایی که کلمات به شکل هنر درمی‌آیند و خواندن به تماشاگردی بدل می‌شود. فارسی در طول تاریخ، بر زبان‌ها و فرهنگ‌های بسیاری تأثیر گذاشته و واژه‌ها و مفاهیم آن در گستره‌ای وسیع از آسیا رواج یافته است. به همین دلیل، فارسی نه تنها زبان یک ملت، بلکه میراث مشترک فرهنگی منطقه‌ای گسترده به‌شمار می‌آید. ادبیات فارسی یکی از غنی‌ترین میراث‌های ادبی جهان است. شاعران بزرگی چون حافظ، سعدی، مولوی و فردوسی زبان فارسی را به اوج زیبایی و ژرفا رسانده‌اند. در خوشنویسی فارسی، کلمه صرفاً نوشته نمی‌شود، بلکه به تصویر بدل می‌گردد. زیبایی زبان فارسی در هماهنگی میان صدا، معنا و احساس نهفته است. این زبان با گذشته‌ای پرافتخار و حضوری زنده، انسان را به تأمل، لطافت و ژرف‌اندیشی دعوت می‌کند. برای دانشجویان و دوستداران فرهنگ و ادب، فارسی یادآور این حقیقت است که زبان می‌تواند فراتر از کلمات، به هنری ماندگار تبدیل شود. به همین دلیل، زبان فارسی بسیار زیباست. در پایان می‌توان گفت زبان فارسی زبانی لطیف، عمیق و دلنشین است. این زبان دل را آرام می‌کند و فکر را روشن می‌سازد. به همین دلیل، زبان فارسی همیشه دوست‌داشتنی و ارزشمند باقی خواهد ماند.

—ویژه مجله دانشکده

دکتر منیش کمار
گروه زبان و ادبیات فارسی

نوروز - جہاں تجدید اور امید کا تہوار

نوروز دنیا کے قدیم ترین تہواروں میں شمار ہوتا ہے۔ یہ تہوار فطرت کی پیداواری، زندگی کی نئی شروعات اور انسان کی امیدوں کی تجدید کی علامت ہے۔ نوروز صدیوں سے مختلف تہذیبوں اور معاشروں میں خوشی، ہم آہنگی اور مثبت سوچ کا پیغام دینا اُ رہا ہے۔ نوروز کی جڑیں قدیم ایرانی تہذیب میں پیوست ہیں۔ تاریخ گواہ ہے کہ یہ تہوار ہزاروں برس سے منایا جا رہا ہے اور وقت کے ساتھ ساتھ اس نے مختلف ادوار اور ثقافتوں میں اپنی جگہ برقرار رکھی۔ سیاسی اور سماجی تبدیلیوں کے باوجود نوروز کی روح ہمیشہ زندہ رہی، جو اس کی تہذیبی طاقت کی دلیل ہے۔ نوروز کی تیاری کا آغاز گھر کی صفائی (خانہ تکائی) سے ہوتی ہے جو ظاہری اور باطنی پاکیزگی کی علامت ہے۔ اس کے بعد ہفت سین کی سجاوٹ کی جاتی ہے، جس میں شامل اشیاء صحت، خوشحالی، محبت، صبر اور برکت کی نمائندگی کرتی ہیں۔ اس طرح چہار شنبہ سوری، نئے کپڑوں کا پہننا رشتہ داروں اور دوستوں سے ملاقات، عیدی دینا اور لینا نوروز کی خوشیوں کو دوبالا کر دیتے ہیں۔ یہ رسومات معاشرتی رشتوں کو مضبوط بنانے میں اہم کردار ادا کرتی ہیں۔ آج نوروز صرف ایک خطے تک محدود نہیں رہا بلکہ دنیا کے مختلف ممالک میں اسے جوش و خروش سے منایا جاتا ہے۔ نوروز کا پیغام امن، بھائی چارے، رواداری اور باہمی احترام ہے، جو موجودہ دور میں مزید اہمیت اختیار کر چکا ہے۔ یہی وجہ ہے کہ نوروز کو عالمی ثقافتی ورثہ بھی تسلیم کیا گیا ہے۔ طلبہ اور نوجوانوں کے لیے نوروز خود اعتمادی، نئے اہداف کے تعین اور زندگی میں توازن پیدا کرنے کا بہترین موقع ہے۔ یہ تہوار ہمیں سکھاتا ہے کہ جس طرح فطرت ہر سال خود کو نئے سرے سے سنوارتی ہے، اسی طرح انسان بھی اپنی سوچ اور عمل کو بہتر بنا سکتا ہے۔ نوروز، یہ ایک تہوار ہے جو ہر سال 21 مارچ کو منایا جاتا ہے۔ یہ تہوار ایرانی تقویم سے پہلے مہینے فروردین کی پہلی تاریخ کو آتا ہے اور اسے ایرانیوں اور دیگر اقوام کی جانب سے بہت شوق و محبت سے منایا جاتا ہے۔ نوروز کی تاریخ ہزاروں سال پرانی ہے اور یہ ایرانی تقویم کا آغاز ہے۔ یہ تہوار بہار کے آغاز کی علامت ہے جب طبیعت میں نئی زندگی اور خوشبو آتی ہے۔ نوروز کا لفظ "نو" اور "روز" سے مل کر بنا ہے جس کا مطلب ہے نیا روز" یا "نئی زندگی"۔ نوروز کی تیاری کئی دن پہلے سے شروع ہو جاتی ہے۔ لوگ اپنے گھروں کی صفائی کرتے ہیں۔ نئے لباس خریدتے ہیں۔ اور سفر ہفت سین سجاتے ہیں۔ لوگ اپنے گھروں میں دعائیں مانگتے ہیں اور خوشحالی اور ترقی کا جشن مناتے ہیں۔ نوروز صرف نیا سال شروع ہونے کا نام نہیں بلکہ یہ نئی سوچ، نئی امید اور نئی زندگی کی علامت ہے۔ یہ تہوار ہمیں فطرت کے قریب لاتا ہے۔ انسانوں کے درمیان محبت اور ہم آہنگی کو فروغ دیتا ہے اور مستقبل کی طرف اعتماد کے ساتھ بڑھنے کا پیغام دیتا ہے۔ نوروز کو منانا دراصل زندگی کو خوش دلی اور امید کے ساتھ اپنانا ہے۔

Afsana Kousar
B.A Semester-6th

فارسی سینما

ایرانی سینما، جسے عام طور پر فارسی سینما کہا جاتا ہے، دنیا کے بہترین سینماؤں میں سے ایک ہے۔ اس کا سفر بہت پرانا ہے۔ ایران میں سینما کی تاریخ 1900ء کے اسی پانس شروع ہوئی اور اس نے وقت کے ساتھ ساتھ بہت سی تبدیلیاں دیکھی ہیں۔ ایران میں فلم سازی کا آغاز صرف ایک شوق کے طور پر ہوا تھا، لیکن آج یہ عالمی سطح پر اپنی پہچان بنا چکا ہے اور شروع میں خاموش فلمیں بنائی جاتی تھیں لیکن وقت کے ساتھ ساتھ اس صنعت نے ترقی کی اور 1960 اور 1970 کی دہائی میں ایک نیا دور شروع ہوا جسے نیا ایرانی سینما کہا جاتا ہے، اس دور میں فلم سازوں نے عام لوگوں کی زندگی، غربت، انصاف، خاندان، محبت اور سماجی مسائل کو اپنی فلموں کا موضوع بنایا، 1979 کے انقلاب کے بعد ایران میں فلمی قوانین میں تبدیلی آئی لیکن اس کے باوجود ایرانی ہدایت کاروں نے اپنی محنت اور تخلیقی صلاحیت سے ایسی فلمیں بنائیں جو دنیا بھر میں پسند کی گئیں، فارسی سینما کی خاص بات یہ ہے کہ اس میں زیادہ شور شرابا، بڑے سیٹ یا مہنگے خاص ایلیکٹس نہیں ہوتے بلکہ سادہ انداز میں گہرا پیغام دیا جاتا ہے اور اکثر کہانی بچوں یا عام خاندانوں کے گرد گھومتی ہے، مشہور ایرانی ہدایت کاروں میں عباس کبارستہی کا نام بہت اہم ہے جنہوں نے سادہ مگر معنی خیز فلمیں بنائیں اور دنیا بھر میں ان کی تعریف کی گئی، اسی طرح اصغر فریادی نے فلم بنتی جس نے اسکر ایوارڈ جیتا اور ایران کا نام روشن کیا، ایک اور مشہور ہدایت کار مجید مجیدی بچوں کی سادہ مگر دل کو چھو لینے والی کہانی ہے جو دنیا کے کئی ملکوں میں پسند کی گئی، ایرانی فلموں میں اکثر ہمیں صبر، سچائی، ایمانداری، خاندان کی اہمیت اور انسانیت کا پیغام ملتا ہے، یہ فلمیں ہمیں سکھاتی ہیں کہ زندگی کی چھوٹی چھوٹی باتوں میں بھی خوشی تلاش کی جا سکتی ہے اور مشکلات کا مقابلہ حوصلے سے کرنا چاہیے، فارسی سینما نے کئی فلمی میلوں میں انعامات جیتے ہیں اور ایران کے فنکاروں کو عالمی سطح پر پہچان ملی ہے، آج بھی ایران میں نوجوان ہدایت کار نئی سوچ کے ساتھ فلمیں بنا رہے ہیں اور جدید ٹیکنالوجی کے باوجود اپنی سادگی اور حقیقت پسندی کو قائم رکھے ہوئے ہیں، فارسی سینما نہ صرف تفریح فراہم کرتا ہے بلکہ یہ معاشرے کی اصلاح اور لوگوں کی سوچ بدلنے میں بھی اہم کردار ادا کرتا ہے، اسی وجہ سے ایرانی فلمیں صرف ایران میں ہی نہیں بلکہ یورپ، ایشیا اور امریکہ میں بھی دیکھی اور سراہی جاتی ہیں، مکمل طور پر دیکھا جائے تو فارسی سینما ایک مضبوط اور پائٹر فلمی صنعت ہے جو کم وسائل کے باوجود اعلیٰ معیار کی فلمیں بنا کر دنیا کو یہ پیغام دیتی ہے کہ اچھی کہانی اور سچا جذبہ ہی اصل کامیابی کی بنیاد ہوتے ہیں۔ اس کے علاوہ ایرانی فلموں میں قدرتی مناظر، سادہ لباس اور حقیقی مقامات کا استعمال زیادہ کیا جاتا ہے جس سے کہانی حقیقی محسوس ہوتی ہے، اکثر فلموں میں بچے کردار ادا کرتے ہیں جو معصوم انداز میں بڑے مسائل کو پیش کرتے ہیں، ایرانی سینما میں عورتوں کے کردار بھی مضبوط انداز میں دکھائے جاتے ہیں، بہت سی فلمیں تعلیم، انصاف اور انسانی حقوق جیسے موضوعات پر مبنی ہوتی

ہیں، ایرانی فلمی میلے اور ثقافتی تقریبات بھی اس صنعت کی ترقی میں اہم کردار ادا کرتے ہیں، اس سنیما نے دنیا کو یہ ثابت کیا ہے کہ کم بجٹ کے باوجود بہترین فن پیش کیا جا سکتا ہے، ایرانی ہدایت کار علامتی انداز میں بات کرتے ہیں جس سے فلم میں گہرائی پیدا ہوتی ہے، سادہ مکالمے اور قدرتی اداکاری ایرانی فلموں کی پہچان ہیں، فارسی سنیما نوجوان نسل کے لیے بھی ایک سبق ہے کہ محنت اور لگن سے کامیابی حاصل کی جا سکتی ہے، فلموں میں زیادہ تر سادہ کہڑے اور عام گھر دکھائے جاتے ہیں تاکہ کہانی سچی لگے، زیادہ تر اداکار عام لوگ ہوتے ہیں جو قدرتی انداز میں اداکاری کرتے ہیں، بچوں کی معصوم باتیں فلم کو اور بھی پیارا بنا دیتی ہیں، کئی فلمیں ماں باپ اور بچوں کے رشتے پر بنائی جاتی ہیں، کچھ فلمیں اسکول کی زندگی کو دکھاتی ہیں، کچھ فلمیں دیہات کی سادہ زندگی بیان کرتی ہیں، ایرانی فلموں میں لڑائی جھگڑا کم اور بات چیت زیادہ ہوتی ہے، ان فلموں میں چیخ و پکار کے بجائے خاموشی سے بات سمجھائی جاتی ہے، دیکھنے والے خود سوچنے پر مجبور ہو جاتے ہیں، یہی وجہ ہے کہ یہ فلمیں دل پر اثر کرتی ہیں، ایرانی سنیما ہمیں سکھاتا ہے کہ سچ بولنا ضروری ہے، دوسروں کی مدد کرنا اچھی بات ہے، غریب لوگوں کا خیال رکھنا چاہیے، مشکل وقت میں ہمت نہیں ہارنی چاہیے، چھوٹی خوشیوں کی قدر کرنی چاہیے، والدین کی عزت کرنی چاہیے، تعلیم حاصل کرنا بہت اہم ہے، محنت کرنے والا انسان کامیاب ہو سکتا ہے، اور آخر میں یہ کہ محبت اور امن ہی دنیا کو خوبصورت بناتے ہیں اور آخر میں یہ کہا جا سکتا ہے کہ فارسی سنیما نہ صرف ایران کی ثقافت کی نمائندگی کرتا ہے بلکہ پوری دنیا میں امن، محبت اور انسانیت کا پیغام بھی پھیلاتا ہے۔

Adil Gul
B.A Semester-6th

صحبت صالح ترا صالح کند

صحبت طالع ترا طالع کند

انسان فطرتاً ایک معاشرتی مخلوق ہے وہ تنہا رہ کر اپنی شخصیت کی تکمیل نہیں کر سکتا اس کی تنہائی کو دور کرنے اور شخصیت کو مکمل کرنے کا رول ایک معاشرہ اور اس سے بڑھ کر اس کی رفاقت ادا کرتی ہے اس کی سوچ، اس کا کردار اس کی عادات اور خطی کہ اس کا مستقبل بھی بڑی حد تک اس صحبت سے تشکیل پاتا ہے جس میں رہ کر وہ اپنے شب و روز بسر کرتا ہے بڑے بزرگ کہا کرتے تھے کہ انسان اپنے دوست کے نین پر ہوتا ہے یعنی انسان کے کردار اور مزاج کا اگر جائزہ لینا ہو تو چاہیے کہ اس کے ارد گرد کے لوگوں کا جائزہ لیا جائے

صحبت ایک ایسا خاموش معلم ہے جو بغیر نصیحت کے سکھاتا ہے۔ چونکہ انسان فطری طور پر ایک معاشرتی مخلوق ہے اس کی فطرت یہ مطالبہ کرتی ہے کہ چند لوگ اس کی زندگی میں (جنہیں عمومی طور پر دوست کہا جاتا ہے) ہوں جو اس کی تنہائی کی نیرگی کو اپنی رفاقت سے روشن کریں، جن کے ساتھ مل کر یہ اپنی زندگی کے دکھ سگھ بانٹ سکیں جن کی رفاقت اسے غموں میں بھی مسکرائے پر مجبور کر دے۔ بظاہر تو یہ رشتہ دوستی بہت ہی مفید اور خوبصورت معلوم ہوتا ہے لیکن آہستہ آہستہ انسان اپنی صحبت، رفاقت یا پھر دوستوں کے رنگ میں خود کو مکمل طور پر رنگا ہوا پاتا ہے۔

یہی دوست اگر اعلیٰ کردار کے حامل، حمن اخلاق کے پیکر اور زمین کے شانستہ ہوں تو انسان ان اوصاف کو اپنے اندر سرانہت کرتے ہوئے محسوس کرتا ہے لیکن اس کے برعکس یہی دوست اگر اخلاقی طور پر نچلے درجے کے گھرے ہوئے اور اپنے کردار پر بند کرداری کا دھبہ لہے ہوئے ہوں تو انسان اپنے آپ کو ایسے ہی اوصاف سے متصف ہونے لگتا ہے۔

مضمون کے شروع میں میں نے مولانا روم کے شعر کو رقم کیا ہے جو اس بات کو تباہت ہی جامع اور سادہ انداز میں واضح کرتا ہے فرماتے ہیں کہ "نیک صحبت انسان کو نیک بناتی ہے اور بد صحبت انسان کو بدی کی جانب کھینچتی چلی جاتی ہے۔ پیغمبر اسلام نے اس بات کو تباہت ہی خوبصورت انداز میں اس طرح پیش کیا ہے فرماتے "نیک اور بد کی صحبت کی مثال عطر فروش اور لوہار کی مانند ہے"۔ یعنی اگر انسان عطر فروش سے مشک نہ بھی خریدے تو اس کی قربت میں رہ کر وہ جو خوشبو محسوس کرتا ہے اس سے اس کے دل کو فرحت ملے گی ویسے ہی انسان اگر لوہار کی دکان پر جائے اور کچھ نہ بھی خریدے تو لوہار کے لوہا کونٹے سے جو چنگاریاں نکلیں گی وہ اس کے کپڑوں پر کچھ نہ کچھ داغ دھبہ ضرور چھوڑیں گی۔

بالآخر یہی کہا جا سکتا ہے کہ "نیک صحبت انسان کو رفعتوں تک لے جاتی ہے اور بد صحبت اسے پستیوں تک گرا لیتی ہے"

Sadhagar Hussain
B.A Semester-4th

شعبہ اردو مولانا آزاد میموریل کالج، جموں

ڈاکٹر انوار الحق
مدیر شعبہ اردو
مولانا آزاد میموریل کالج، جموں

اداریہ

تعلیم کسی بھی قوم کی ترقی اور خوشحالی کی بنیاد ہوتی ہے اور تعلیمی ادارے اس بنیاد کو مضبوط بنانے میں کلیدی کردار ادا کرتے ہیں۔ مولانا آزاد میموریل کالج، جموں ایک ایسا معتبر ادارہ ہے جہاں مختلف شعبہ جات دسرف علم کی ترقی میں مسرور ہیں بلکہ طلبہ کی ہمدردیت شخصیت سازی کو بھی اپنا نصب العین بناتے ہوئے ہیں۔ اسی تسلسل میں کالج کا ملازمین کو سیکورٹی میں ایک اہم ایجنسی اور اپنی تلاش کے طور پر سامنے آتا ہے، جو تمام مشاغل اور شعبہ جات کی اجتماعی فکری، تخلیقی اور تحقیقی سرگرمیوں کا عکاس ہے۔ یہ سیکورٹی محض منہات کا مجموعہ نہیں بلکہ اس ادارے کی زعمہ و اہمیت علمی، سماجی اور فکری ہم آہنگی کی ایک خوبصورت مثال ہے۔ کالج کے تمام شعبہ جات سے وابستہ طلبہ اپنی اپنی مہارتوں اور دلچسپیوں کے مطابق اس میں حصہ لیتے ہیں۔ اس سے ایک ایسا رنگ بگ ٹھی اور لونی منظر نامہ تشکیل پاتا ہے جو دسرف ادارے کی شناخت کو مضبوط کرتا ہے بلکہ طلبہ کے اعتماد اور اہمیتوں کی مہارتوں کو بھی بہا بخشتا ہے۔

موجودہ دور میں جہاں علم کی دنیا میں تیزی سے تبدیلیاں رونما ہو رہی ہیں، وہیں بین الاقوامی (Interdisciplinary) مطالعہ اور تحقیق کی اہمیت بھی بڑھتی جا رہی ہے۔ یہ سیکورٹی اسی موج کا عکاس ہے، جہاں مختلف شعبوں کے نیالات ایک پورے ماحول میں جمع ہو کر ایک وسیع فکری افق کو جنم دیتے ہیں۔ اس ماحول کے طلبہ اپنے تحقیقی مشاغل کے ذریعے نئے امکانات کو ابھارتے ہیں، جبکہ آئین اور ہر مضمین کے طلبہ ادب، تاریخ اور ثقافت کے مختلف پہلوؤں کو سمجھنے کے فکری گہرائی پیدا کرتے ہیں۔ اس طرح سیکورٹی علم کے مختلف شعبوں کو یکجا کر کے ایک جامع اور متوازن علمی روایت کو فروغ دیتا ہے۔ کالج سیکورٹی طلبہ کے لیے ایک ایسا پلیٹ فارم ہے جہاں وہ اپنی پختہ صلاحیتوں کو ابھار کر سکتے ہیں۔ یہ دسرف ان کے اندر خود اعتمادی پیدا کرتا ہے بلکہ انہیں تحقیق کے تقاضوں کو سامنا کرنے کے لیے بھی تیار کرتا ہے۔ ان کے ذریعے طلبہ کو تحریر و تفسیر کی مہارت حاصل ہوتی ہے جو کئی زندگی میں ان کی کامیابی کے لیے نہایت ضروری ہے۔ ہمیں اس بات پر فخر ہے کہ ہمارے کالج کے شعبہ دسرف تعلیمی میدان میں بلکہ ادبی اور تحقیقی سرگرمیوں میں بھی نمایاں کارکردگی کا مظاہرہ کر رہے ہیں۔

اس سیکورٹی کی ایک نمایاں خصوصیت یہ بھی ہے کہ ان میں کالج میں گزشتہ سال کے دوران منہ ہونے والے مختلف پروگراموں اور محفلوں اور خصوصی سیمینارز کی اہمیت کو بھی حاصل کیا گیا ہے۔ یہ سرگرمیاں دسرف تعلیمی ماحول کو متحرک بناتی ہیں بلکہ طلبہ کے علمی افق کو بھی وسیع کرتی ہیں۔ مختلف موضوعات پر منہ ہونے والی ورکشاپس نے طلبہ کو عملی مہارتوں سے آراستہ کیا، جبکہ ماہرین تعلیم اور اسکالرز کے خصوصی سیمینارز نے ان کے فکری اور تحقیقی شعور میں نمایاں اضافہ کیا۔ ان پروگراموں نے طلبہ کو جدید رجحانات سے روشناس کرایا اور انہیں اپنی صلاحیتوں کو بہتر انداز میں بروئے کار لانے کا حوصلہ دیا۔ باوجود اس طرح کی بہت سی کامیابیوں اور غیر نصابی سرگرمیوں میں بھی تعلیمی ادارے کی روح ہوتی ہے۔ یہ طلبہ کے اندر قائم اور مضبوط ہے۔ تحقیقی موج اور اجتماعی کام کرنے کا جذبہ پیدا کرتی ہے۔ ہمیں خوشی ہے کہ ہمارا ادارہ اس میدان میں مسلسل سرگرم ہے اور طلبہ کو ایک متوازن اور ہمسازہ تعلیمی ماحول فراہم کر رہا ہے۔ اساتذہ کا کردار اس پر سے عمل میں نہایت اہم ہے۔ ان کی رہنمائی، حوصلہ افزائی اور محنت کے بغیر اس طرح کی معیاری اہمیت ممکن نہیں۔ ان سیکورٹی کی تیاری میں اساتذہ نے نہایت فکری اور ذہنی کے ساتھ طلبہ کی رہنمائی کی ہے۔ جس کے نتیجے میں ایک معیاری اور ہمسازہ ہمارے سامنے ہے۔ ان کے ساتھ ساتھ ادارت، ترتیب اور انعام سے وابستہ تمام افرادگی سہارا کے تحت ہیں جنہوں نے اس تلاش کو اپنا جمیل حصہ بنا لیا۔ یہ بھی حقیقت ہے کہ آج کے ڈیجیٹل دور میں مطالعہ کا رجحان کسی حد تک متاثر ہوا ہے لیکن ایسے سیکورٹی اس رجحان کو زبردہ رکھنے میں اہم کردار ادا کرتے ہیں۔ یہ طلبہ کو کتاب اور رقم سے جوڑے رکھتے ہیں اور انہیں جدید مطالعہ اور تحقیقی اہمیتوں کی طرف راغب کرتے ہیں۔ اس کے ساتھ ساتھ ہمیں بہت ہی اہم اور قیمتی کو بھی بروئے کار لانے ہونے چاہیے اور نئے علمی اور تحقیقی نئے نئے کھولنے کی کوشش کرنی چاہیے۔

آخر میں ہم اس مشہور کلاسیک نیکوین کی اشاعت پر تمام طلبہ اور محققین کو دل کی خواہشوں سے مبارکباد پیش کرتے ہیں۔ ہمیں یقین ہے کہ یہ نیکوین صرف ادارے کی ملکی وادنی سرگرمیوں کا آئینہ ارتعاش ہوگا بلکہ آنے والی نسلوں کے لیے بھی ایک مشعل راہ بنے گا۔
اللہ تعالیٰ ہمیں ہمہ کی روشنی کو عام کرنے اور اسے انسانیت کی فلاح و بہبود کے لیے استعمال کرنے کی توفیق عطا فرمائے۔

والسلام

ڈاکٹر محمد اختر صاحب، رشتہ دار

مولانا آزاد انسٹیٹیوٹ، ملی کالج، جموں

غزل: ایک تعارف

غزل اردو شاعری کی سب سے مقبول صنف ہے اردو شاعری میں کئی اصناف سخن پروان چھڑیں اور ختم ہو گئیں جیسے مثنوی، قصیدوں اور مرثیہ اردو میں جب نظم نگاری کی ابتداء ہوئی تو کچھ عرصے کے لیے غزل کی مقبولیت کم ہوئی لیکن ختم نہیں ہوئی پھر غزل کا احیا ہوا تو وہ دیگر تمام اصناف پر سبقت لے گئی۔ گذشتہ برسوں میں اردو شاعری میں کئی نئی اصناف کا اضافہ ہوا لیکن کوئی بھی صنف غزل کا مقابلہ نہ کر سکی۔

غزل کے مفہوم اور بیانی کی وضاحت کی جائے گی تو غزل کا خاص وصف ایمانیہ ہے۔ غزل میں عورتوں سے عورتوں کے بارے میں بات کرنے کو غزل کہتے ہیں گویا اس کا دائرہ کار حسن پرستی اور عشق مجاز ہے۔ جس طرح ہی میں قصیدے کی تمہید کو تشعب، تمسب اور حسن تمہید میں محبوب کا سرا یا بیان کیا جاتے اسے غزل کہتے ہیں۔ تمہید کو اور حسن کا بیان کی کہتے فارسی گو شاعروں نے غزل کو قصیدے سے علاحدہ کر کے ایک مستقل صنف بنا دیا۔ قصیدے کی طرح غزل کا پہلا شعر جس کے دونوں مصرعے ہم قافیہ ہوتے ہیں مطلع کہلاتا ہے۔ غزل کے باقی اشعار کے ہر دوسرے مصرعے میں قافیے کی پابندی کی جاتی ہے اور ہم قافیہ الفاظ لاتے جاتے ہیں۔ غزل کا آخری شعر منقطع کہلاتا ہے۔ جس میں شاعر اپنا نقص استعمال کرتا ہے۔ غزل میں کم سے کم سات اور زیادہ سے زیادہ اشعار ہوتے ہیں لیکن اس کی تختی سے پابندی نہیں کی جاتی۔ غزل میں قافیہ لانا تو لازم ہے۔ اس کے ساتھ ردیف کا اضافہ کیا گیا۔ ردیف وہ لفظ یا الفاظ ہے ہیں جو قافیے کے بعد لاتے ہیں اور ہر شعر میں ان کی تکرار ہوتی ہے۔ غالب کی غزل کے اشعار سے اس سائنحہ کی وضاحت ہوتی ہے۔ مثلاً

دل ناداں تجھے ہوا کیا ہے

آخر اس ورد کی دوا کیا ہے

ہم میں مشتاق اور وہ بیزار

یا الہی یہ ماجرا کیا ہے
 میں بھی منہ میں زبان رکھنا ہوں
 کاش پوچھو کہ مدعا کیا ہے
 جب کہ تجھ بن نہیں کوئی موجود
 پھر یہ ہنگامہ اے خدا کیا ہے
 میں نے مانا کہ کچھ نہیں غالب
 مفت ہاتھ آئے تو بُرا کیا ہے

اس غزل میں پیدا شعر مطلع ہے۔ ہوا، دوا، ماجرا، مدعا خدائے براءِ قالیے ہیں، کیا ہے ردیف ہے آخری شعر مقطع ہے جس میں غالب شخص آیا ہے قالمے اور ردیف کی وجہ سے آوازوں کی تکرار ہوتی ہے اور غزل میں نغمگی پیدا ہوتی ہے۔

میر کی غزل:

پتا پتا بوٹا بوٹا حال بھارا جاتے ہے
 جتنے نہ جاتے گل ہی نہ جاتے، باغ تو سارا جاتے ہے
 عاشق سنا تو سادہ کوئی اور نہ ہو گا دنیا میں
 جی کے زیاں کو عشق میں اس کے اپنا وار جاتے ہے
 چارہ گری بیماری دل کی رسم شہرِ حسن نہیں
 ورنہ دلبرِ نادان بھی اس درد کا چارا جاتے ہے
 مہر و وفاطف و عنایت، ایک سے واقف ان میں نہیں
 اور تو سب کچھ طر و کنایہ رمز و اشارا جاتے ہے
 عاشق تو مردہ ہے ہمیشہ، دیکھے سے جی اٹھتا ہے
 یار کے آجاتے کو بکا یک عمر دوبارہ جاتے ہے
 کیا کیا فتنے سر پر اس کے لاتا ہے معشوق اپنا
 جس سے دل، بے تاب و توان کو عشق کا مارا جاتے ہے
 تثنیہ خون ہے اپنا کتنا؟ میر بھی نادان تلخی کٹن
 دم دار اب تیغ کو اس کے اب گوارا جاتے ہے
 پتا پتا بوٹا بوٹا حال بھارا جاتے ہے

جانے نہ جانے گل ہی نہ جانے ، باغ تو سارا جانے ہے

یہ میر کا بہت مشہور شعر ہے اس شعر میں میر نے دنیا کو باغ اور اسی مناسبت سے اس دنیا میں رہنے والے سے تعبیر کیا ہے کہتے ہیں کہ باغ کا ایک پھول یعنی محبوب ہی ہے جو میرے حال سے انسانوں کو پیر اور چوں واقف ہیں ورنہ اس باغ کا ہر پیر اور ایک پتا یعنی تمام لوگ اس دنیا میں رہے حال سے آشنا ہیں۔ صرف ایک محبوب کو چھوڑ کر باقی تمام دنیا والے میری حالت سے واقف ہیں لیکن حقیقت یہ ہے کہ میرے خلوص اور میرے عشق کی شدت کی ہر شخص جانتا ہے لیکن محبوب کی ہے نیازی کا کیا کیا جانے جسے اسے کچھ پتا ہی نہیں۔

عاشق سائو سادہ کوئی اور نہ ہو گا دنیا میں

جی کے زیاں کو عشق میں اس کے اپنا وار جانے ہے

شاعر کہتا ہے کہ اس پوری دنیا میں مجھ جیسا سادہ اور معصوم عاشق تو اور کوئی نہ ہوگا۔ عاشق اس قدر سادہ ہوتا ہے کہ محبت میں اپنے دل کے نقصان کو اپنا قائد و تصور کرتا ہے یعنی محبت میں دل سے ہاتھ دھو بیختہ ہے۔ تکلیفیں اریے بیٹا برداشت کرتا ہے لیکن مایوس نہیں ہوتا بلکہ اس میں اپنا قائد سمجھتا ہے۔ جب کہ ہر کوئی اس بات سے آگاہ ہے کہ کسی پر عاشق ہونا اور اس کو اپنا دل ایک بہت بڑا نقصان ہے۔

چارہ گری بیماری دل کی رسم شہر حسن نہیں

ور نہ دلہر ناداں بھی اس درد کا چارا جانے ہے

میر کہتے ہیں کہ دل کی بیماری کا علاج کرنا حسن والوں کے رواج میں شامل ہی نہیں چوں کہ اگر چہ محبوب اپنے عاشق کو مواقع وصل عطا کرے اس پر کرم کرے تو دل کی بیماری کا علاج ہو سکتا ہے لیکن دو ایسا کرتا نہیں حالانکہ ناداں محبوب بھی اس دل کے درد کا علاج بخوبی جانتا ہے۔

ے مہر و وفا لطف و غنایت ، ایک سے واقف ان میں نہیں

اور تو سب کچھ طر و کنا یہ رمز و اشارا جتنے ہے

میر کہتے ہیں وہ محبوب ایسا تم بیشہ اور ظالم ہے کہ سب کچھ جانتا ہے مگر اگر نہیں جانتا تو عبر و محبت یا کرم کرنا اور مہربانی کرنا، وہ ایسے پیش آتا ہے۔ جیسے رحم دلی اور محبت کچھ ہیں ہی نہیں۔ ویسے جانے کو تو دفتر کتا بیا ور مرز و شار سب کچھ جانتا ہے اور استعمال کرتا ہے۔ اس طرح جن چیزوں سے وہ واقف ہے تو بھی تعظیم ہی کی چیز میں ہیں۔

عاشق تو مردہ ہے ہمیشہ ، دیکھے سے جی اٹھتا ہے

یار کے اجاتے کو یکا یک عمر دوبارہ جانے ہے

میر کہتے ہیں کہ عاشق ہمیشہ مردہ ہوتا ہے چوں کہ فراق محبوب میں عاشق ہمیشہ غمز دو، ہے حس اور اپنے محبوب کے خیال میں گم رہتا ہے، یعنی محبوب کی جدائی میں عاشق پر ہمیشہ مردہ رکھی چھانی رہتی ہے۔ جب دو محبوب کو دیکھتا ہے اس کا وصل نصیب ہوتا ہے تو اس کی جان میں جان آجاتی ہے اور محبوب کے اجاتے کو عاشق اپنی عمر دو بار سمجھتا ہے یعنی وصل محبوب کو عاشق اپنی زندگی کا عمل سمجھتا ہے اور حال میں وہ دوبارہ جی العبادے۔

ے کیا کیا فتنے سز پر اس کے لاتا ہے معشوق اپنا

جس ہے دل ، ہے تاب و توان کو عشق کا مارا جائے ہے

میر کہتے ہوں کہ معشوق اتنا ظالم ہے کہ اپنے عاشق ہی کے سر پر کیسی کیسی مصیبتیں ڈالتا ہے جس سے چارے،
ہے دل اور گھر دردنا تو ان کو عشق کا مارا سمجھتا ہے۔ یہاں اس حقیقت کی طرف اشارہ ہے کہ سچا امتحان میں مبتلا
کر دیتا ہے۔ کی ہے

تشنہ خوں ہے اپنا کتنا ؟ میر بھی نادان تلخی کش

دم دار اب تیغ کو اس کے اب گوارا جائے ہے

غزل کے مقطع میں شاعر کہتا ہے کہ مصیبتیں برداشت کرنے والا سمجھ کر میں بھی اپنے خون کا اس قدر پیاسا ہے
کہ محبوب کی نیز دھارتلواری کی چمک کو گورا خیال کرتا ہے یعنی اس کے سخت ظلم و تم کو برداشت کرنے کی تاب
رکھتا ہے۔ انہوں نے اردو شاعری کی دنیا میں ایک انقلاب برپا کر دیا۔ اور میر تقی میر غ سر تاج شعراء اردو کی اس
پایہ گوئی کو ہی کر دیا کہ اگر اس لڑکے نے بھی راہ اختیار کر لی تو ایک دن لا جواب شاعر بنے گا۔ غالب کی
شخصیت جامع الفصاحت تھی وہ ایک شاعر کی حیثیت سے تو معروف تو میں ہی ایک نثر نگار کی حیثیت سے بھی ان
کا پایہ بلند ہے ان کے خطوط اردو نثر میں جدید نثر کا سنگ بنیاد ہیں اس کے علاوہ ان کی چند کتا ہیں ہیں۔ شاعری
میں غالب نے قصیدے لکھے اور مثنویاں وغیرہ بھی لیکن جس صنف کی وجہ سے غالب ، غالب میں دوان کی لزل
ہے۔ دیوان غالب کا زیادہ تر حصہ غزلوں پر مشتمل ہے دیوان غالب کا پہلا ایڈیشن اکتوبر ۱۳۸۱ء میں مطبع " سعد
الاکھیار دہلی سے شائع ہوا جب کہ لگ بھگ اٹھ سال قبل ۱۳۸۱ء میں غالب اس کو مرتب کر چکے تھے اس کے بعد
غالب کی زندگی میں ان کے دیوان کے چار ایڈیشن شائع ہوئے۔

غالب کی غزل

کوئی امید بر نہیں آتی

کوئی صورت نظر نہیں آتی

موت کا ایک دن معین ہے

اگے آتی تھی حال دل پہ بنسی

نیند کیوں رات پر نہیں آتی

جاتنا ہوں تو اب طاعت و زہد

اب کسی بات پر نہیں آتی

ہے کچھ ایس و بات چپ ہوں

پر طبیعت ادھر نہیں آتی

ور نہ کیا بات کر نہیں آتی

شاعر کہتا ہے کہ فلاح کی بہت تدبیریں اور کوششیں ہیں اسی میں تمام عمر گزر گئی مگر کامیابی نصیب نہیں ہوئی۔
یعنی عاشقان ؟ زندگی کا پورا محاسبہ کیا ہے نہ تو عاشقوں کی کوئی خواہش پوری ہوتی ہے نہ ہی آنے والے دور
میں کوئی امید پر پوری ہونے کی آرزو ہے یعنی عشق میں ناکامی کا ہی سامنا کرنا پڑتا ہے۔

موت کا ایک دن معین ہے

نیند کیوں رات پر نہیں آتی

غالب کہتے ہیں کہ ہم نے ساری زندگی دکھ درد اور پریشانیوں میں گزاری اور آخر کا تنگ آکر موت کی دعا ما تھی مگر بیماری یہ دعا قبول نہ ہوئی . کیوں کہ موت کا ایک دن مقرر ہے . مقررہ وقت سے پہلے موت نہیں آسکتی . یہ اپنے مقررہ وقت پر ہی آئے گی لیکن نیند کا کوئی وقت مقرر نہیں ہے یہ کیوں نہیں آتی . موت کی طرح اس کا کوئی وقت . مقرر تو نہیں ہے اسے تو آنا چاہیے .

اگلے آتی تھی حال دل پہ بھی

اب کسی بات پر نہیں آتی

غالب کہتے ہیں کہ عرصہ پہلے تک اتنا تھا کہ ہم کبھی کبھی اپنے دل کی حالت پر ہنس لیا کرتے تھے لیکن اب نا امیدی اور مایوسی کا ہم پر اس قدر تسلط ہو گیا ہے کہ ہم کو اب کسی طرح بھی نہیں آتی . اب بیماری طبیعت پر مایوسی ہی مایوسی چھالی ہے .

جاننا ہوں تو اب طاعت و زہد

پر طبیعت ادھر نہیں آتی

غالب کہتے ہیں کہ میں بندگی اور پرہیزگاری کے ثواب سے اچھی طرح واقف ہوں لیکن اپنی عادت سے مجبور ہوں وہ عبادت اور پرہیزگاری کی طرف مائل ہی نہیں ہوتی . اس شعر کا مطلب یہ بھی ہو سکتا ہے کہ میں بندگی اور پرہیزگاری کے خواب سے بے خبر نہیں ہوں لیکن میں کسی اجر کے حصول کی خاطر عبادت و بندگی نہیں کرنا چاہتا . کیوں کہ اس نیت سے عبادت کرنا کہ ہمیں ثواب ملے گا مجھے پسند نہیں . ایسا کر ناطاعت و زہد کو تو ہی ہے .

ہے کچھ ایسی ہی بات جو چپ ہوں

ور نہ کیا بات کر نہیں آتی

شاعر کہتا ہے کہ امیرے محبوب میں تیرے اس خیال سے خاموش ہوں کہ اگر میں نے بولنا شروع کر لیا تو تمہارے کئی راز عیاں ہو جائیں گے اور تم شرمندہ ہو جاؤ گے . میں تمہاری بدنامی اور رسوائی کی وجہ سے خاموش ہوں ورنہ میں بھی منہ میں زبان رکھتا ہوں . میری خاموشی کا مقصد تمہاری آبرو برقرار رکھنا ہے .

کیوں نہ چیخوں کہ یاد کرتے ہیں

میری آواز گر نہیں آتی

شاعر کہتا ہے کہ عاشق اپنے محبوب کی جدائی میں آوو ہکا اور ہمیشہ روتا رہتا ہے . اس لئے میں مسلسل اد و زاری و پیکا کیے جا رہا ہوں یعنی رونے جا رہا ہوں .

داغ دل گر نظر نہیں آتا

ہو بھی اے چارہ گر نہیں آتی ؟

غالب چارہ گر یعنی علاج کرنے والے سے مخاطب ہو کر کہتے ہیں کہ اے چارہ گرا اگر تجھ کو میرے دل کا داغ نظر نہیں آتا تو کیا تجھے اس چلے بولے دل کی بو بھی نہیں آتی۔ مطلب یہ کہ ہم نے مان لیا کہ تجھے دل کا داغ نظر نہیں آتا لیکن مجھے چلے بولے دل کی داغ کی بو آتی چاہئے۔

ہم وہاں ہیں، جہاں سے ہم کو بھی

کچھ ہماری خبر نہیں آتی

شاعر کہتا ہے کہ ہم نے بے خودی کے عالم میں اس قدر کم ہو گئے ہیں کہ ہمیں اب اپنا بھی بوٹا نہیں بے یعنی ہم شاید حقیقی کے تصور میں ایسے از خود و درفہ ہو گئے ہیں محبوب کے خیال میں اس قدر کھو گئے کہ خود اپنے آپ کو بھول گئے۔

موتے ہیں آرزو میں مرتے کی

موت آتی ہے پر نہیں آتی

شاعر کہتا ہے کہ ہمیں موت کی بے حد آرزو ہے اور موت کی دل و جان سے جانتے ہیں۔ اس شدت آرزو سے ہم ہم پر اکثر اوقات و بی ادیت و تکلیف طاری ہو جاتی ہے جو موت کے وقت انمان پر طاری ہوتی ہے اس لئے ہم موت کی ادیت دیکھ لیتے ہیں لیکن مرتے نہیں یعنی ہم پر موت کی کیفیت طاری ہو جاتی ہے مگر جان نہیں ملتی۔

کعبہ کس منہ سے جاؤ گے غالب

شرم تم کو مگر نہیں آتی

ڈاکٹر شمشیر سنگھ

اسسٹنٹ پروفیسر

شعبہ اردو

غزل

بر جگہ ظلم کا سمیرا ہے

کتنا گہرا اچھی اندھیرا ہے

جس طرف دیکھے اندھیرا ہے

بکھر انکھرا ہے زندگی کا نظام

دور ہم سے بہت سویرا ہے

ہن نہیں پایا وہ میرا برگز

ایسے عالم میں کون میرا ہے

میں کوئی دخل دے نہیں سکتا

میں سمجھتا تھا جس کو میرا ہے

دل بھی تیرا غم بھی تیرا ہے

رضیہ کوثر

نومبر - ۲

غزل

نہ جانے زندگی میں کس قدر اداس ہوں میں

یہ لگا رہا ہے سمندر کی گویا پیاس ہوں میں

اگر تو چھو سکے تو چھو کے دیکھ لے مجھ کو

کوئی بھی لمحہ ہو بر لمحہ تیرے پاس ہوں میں

ہر اک کی زندگی میں اپنی اپنی قسمت ہے

مسرتوں میں تو گم اور محو یاس ہوں میں

جو ہو سکے تو اتر کر میرے دل میں دیکھ

بتہ چلے گا تجھے تیرے کتنا پاس ہوں میں

ہزار بار محبت میں آزما تو مجھے
مجھے یقین ہو اس کا وفا شناس ہوں میں

فضائے زندگی میں مجھ سے ہے یہ نظارہ
گلِ خلوص و محبت کی بو ہوں ، پاس ہوں میں

یہ توڑنے سے کہیں اور بات ہوتی ہے
نظامِ زندگی کی ایسی ایک اساس ہوں میں

رایعہ کوثر
سمسٹر ۳۰

غزل

کہنے کو سب ساتھ ہیں جانا پھر بھی ایک عجب تنہائی ہے
ملنے ہیں لوگ مسکرا کر یہاں لیکن دل میں برائی ہے

وہ جو ملا نہیں اس کے لیے رونا اور جو ملا اس کی قدر نہ کرنا
بالے بند یا تپھی برباد ہوا تو اسی لیے تیری زندگی میں رسوائی ہے

ہر چیز ملتی ہے اس جہاں میں تو اٹھ محنت تو کر انسان
رستے کو دیکھ کر ڈرتا ہے ہمارے کے بھی کبھی منزل آتی ہے

تیرا قصور ہے کہ تو سوچتا بہت ہے اور کرنے سے ڈرتا ہے
پھر خالی ہاتھ ملتا ہے دیکھ کا ہلی نے تیری زندگی کہاں لاسی ہے

خاموشی کا مطلب کمزوری نہیں ہوتا بس چی اچھی لگتی ہے
جو نفس یہ قابو نہیں تیرا را بی تو پھر ہانی بی تہانی ہے

اور پھر قدم رک گیا یہ سوال کر کے کہ چلو انا ماہرِ تعلیم ہو تم
لیکن آدابِ گفتگو نہ آئے تمہیں تو کیسی تعلیم تمہاری ہے

پر شازتہ پرتاپ سنگھ
سمسٹر ۲۰

انسانیہ

پوچھو جس سے بھی جس کی زندگی کی کہانی

ہے ایک ہی جواب کہ سوائے رائیگانی کے کچھ بھی نہیں

انسان کی زندگی قیمتی لمحات سے بنی ہوتی ہے، ہر گزرتا ہوا وقت ہمیں ایک موقع دیتا ہے کہ ہم کچھ سیکھیں، اگے بڑھیں اور اپنی زندگی کو بہتر بنالیں۔

انسان بھی کتنا عجیب ہے اپنے آج کو جینے کے بجائے ماضی کی ان تمام غلطیوں پر پچھتاوا کرتا رہتا ہے جنہیں اب ٹھیک نہیں کیا جا سکتا اسے اپنی پوری زندگی را نیگانی لگتی ہے حالانکہ وہ تمام غلطیاں اور فیصلے اس کی خود کے ہوئے ہیں۔ لیکن وہ اپنے دل پر ایک پوچھ رکھ لیتا ہے جو اسے سوالے گھس کے کچھ بھی نہیں دیتا ایک افسوس ایک ایسا افسوس ایک ایسا پچھتاوا جو اسے نہ تو خوش رہنے دیتا ہے، بلکہ انسان کو اندر سے کھا جاتا ہے۔ کہ وہ اور بھی بہتر ہو سکتا تھا ایسی باتیں انسان کو سچ میں کھا جاتی ہوں، ایسا نہیں ہے کہ یہ پچھتاوا صرف کچھ لوگوں کو ہی ہوتا ہے بلکہ ہر ایک انسان کا یہی حال ہے، پھر چاہے وہ ایک طالب علم ہو یا پھر ایک وزیر اعظم سب کو کوئی نہ کوئی افسوس ضرور ہوتا ہے۔ ایسا نہیں ہے کہ یہ غلط ہے لیکن اس افسوس کے ساتھ ہی رہ جانا غلط ہے ماضی میں رہ جانا غلط ہے بلکہ اپنی غلطی سے کچھ سیکھنا چاہیے اور اگے بڑھ جانا چاہیے زندگی اسی کا نام ہے۔

مثلاً دو طالب علم جن میں ایک بہت ذہین اور سنجیدہ ہے اور ایک بہت ہی مستی خور جو اپنی تعلیم کو لے کر اتنا سنجیدہ نہیں ہے، اگر دونوں سے ان کی زندگی کا حال پوچھو گے تو دونوں کو ہی اپنی زندگی رائیگاں لگے گی۔ ذہین اور سنجیدہ طالب علم کو یہ شکایت ہوگی کہ وہ اپنی زندگی کو کھل کر نہیں جی سکا اور یہی سوال جب ایک نہ پڑھنے والے اور روا یہ طالب علم سے کیا جائے گا تو اس کو بھی یہ شکایت ہوگی کہ کاش اس نے بیکار کی چیزوں میں یا کھیل کود میں اپنی زندگی پر یاد نہ کی ہوتی تو شکایتیں سب کو ہیں، افسوس پر کسی کو ہو، لیکن اس افسوس کو اپنے اوپر حاوی کر لیتا غلط ہے۔ ایسا اس لیے کہ ہے کیونکہ ہم اپنی زندگی کو دوسروں کی زندگی کے ساتھ موازن کرتے ہیں۔ عجیب بات یہ ہے کہ اپنی زندگی سے خوش کوئی بھی نہیں۔

ایسا انسان جو اپنی زندگی سے ناخوش ہے اور اپنے دل یہ ایک پوچھ لیے ہوئے ہے وہ یہ بات نہیں سمجھ رہا کہ اس افسوس میں وہ اپنے حال اور مستقبل کو بھی رائیگاں ہی کر رہا ہے پھر بعد میں اس بات پر بھی پچھتاوے گا۔ تو اسی لیے ضروری ہے کہ ہم اپنی ماضی کی غلطیوں سے سیکھیں اور اگے بڑھ جائیں کیونکہ یہی ضروری ہے اور شاید اس کشمکش کا نام زندگی ہے۔

رابعہ کوثر

سمسٹر ۲۰

ਤ੍ਰਿਕੁਟਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਮੌਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਮੈਮਰਿਅਲ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ:

ਡਾ.ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਸਹਿ ਸੰਪਾਦਕ:

ਡਾ.ਕਮਲਜੀਤ ਕੌਰ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੰਪਾਦਕ:

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸਿੰਘ

ਤ੍ਰਿਕੂਟਾ ਕਾਲਜ ਰਸਾਲਾ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਮੌਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਮੈਮਰਿਅਲ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਵਿਚ 'ਤ੍ਰਿਕੂਟਾ' ਰਸਾਲਾ ਆਪਣੇ ਕਿਰਿਆਤਮਕ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਕਾਰਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਰਚਾ ਦਾ ਲਿਖਾਇਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਹੀ ਸਿੱਟੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਰਸਾਲੇ ਨੇ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼, ਨਵੀਂ ਉਭਰ ਰਹੀ ਲੇਖਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਮੁਹਈਆ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਧਿਰ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਖਿਅਕ ਵਰਗ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ 'ਲੇਖ' ਸਿਰਜਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਨਹਰਾ ਮੌਕਾ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਇਆ ਹੈ।

ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਪੌਧ ਦਾ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਿਖਿਅਕ ਵਰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣਾ ਵੇਖਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਵੈਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ ਸਗੋਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਇਸ ਸਿਰਜਨ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਬਣਾਈ ਰਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਹੀ ਨਾਲ ਛੱਪੇ ਸਥਾਪਿਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਨ ਕਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਸਾਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਅਪਣੇਗਾ ਸਗੋਂ ਅਲੋਚਕਾਂ ਹੱਥ ਵੀ ਪਹੁੰਚੇ ਗਾ। ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਉਭਰ ਰਹੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲਾ-ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹੇਗੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਥਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸੂਰ ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਹਿਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸੁਰਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਸਥਾਪਿਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਲੋਚਨਾ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਉਤੇ ਪਰਖਣ ਦੀ ਲੀਹ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਤ ਬਣਾਏ ਗੀ ਸਗੋਂ, ਨਵੇਂ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੋਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤੀ ਦੇ ਉਸ ਸਿਖਰ ਵੱਲ ਵੀ ਲੈਅ ਜਾਏਗੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਹਰ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਲਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

“ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ “੨੭ ਜਨਵਰੀ” ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਦੇ ਚਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਸਿਰਜਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣਾ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਯੋਗ ਫ਼ੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸਿਰਜਨਾ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਕਹਿ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਕਹਾਣੀ ਜਿਥੇ ਸਮਾਜ ਕਿਸੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੇਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਵੇਗ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਰਾਹ ਵੀ ਦਸਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ

ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਵਰਗ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਅਨਿਆਏ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਹੁਣੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਤਥਾਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਹੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵਰਗ ਅੱਜ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਹੀ, ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫ਼ਿਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਸ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਵਰਗ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਚੌਖਾ ਚੇਤਨ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਿਰਜੀਆਂ ਹਨ, ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਵਰਗ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸਮੂਹ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਣਦੇ ਮਾਨਵੀ ਹੱਕਾਂ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘੨੭ ਜਨਵਰੀ’ ਤਾਂ ਮੂਲ ਰੂਪ ਇਸੇ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਏ ਬੁਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਝੰਡੂ ਚਾਚਾ, ਨਾਨੂੰ, ਝੰਡੂ ਦੇ ਪੁਤਰ, ਮਜ਼ਦੂਰ, ਉਸਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬਾਬੂ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਵਜੋਂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰਕਾਰੀ ਬਾਬੂ ਜਿਥੇ ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਗ਼ਰੀਬ ਦਲਿਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਪਾਤਰ ਅਥਾਹ ਮੋਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ ਸਗੋਂ ਈਮਾਨਦਾਰ ਛੱਵੀਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਾਲੇ ਪਾਤਰ ਵੀ ਹਨ। ਪਰ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸ਼ਰੀਰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਸੁਚੱਜੇ ਕਪੜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਠੰਡ ਨਾਲ ਕੰਬਣ ਤੱਕ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਮ ਵਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ੨੬ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਗਣਤੰਤਰ ਦਿਵਸ ਦੀ ਪਰੇਡ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ੨੬ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਪਰੇਡ ਵੇਖਣ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਜਨਤਾ ਲਈ ਪਰੇਡ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੀ ਸਾਫ਼-ਸਫ਼ਾਈ, ਸਾਜ ਸਜਾਵਟ ਅਤੇ ਸੁੱਚੀ ਬੈਠਨ ਦਾ ਥਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਮ ਵਲੋਂ ਇਹ ਸੌਂਪਿਆ ਕਾਰਜ ਬਾਬੂਬੀ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿਚ ਰੁਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿਆਲ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੁਤਾਹੀ ਨਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਸੁਆਲ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਵਿਦੇਸ਼ ਭਰ ਤੋਂ ਮਹਿਮਾਨ ਆ ਰਹੇ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੁਤਾਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਛੱਵੀ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸੁਭਾ ਅਤੇ ਮੋਹਨਤ ਭਾਵ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੋਹਨਤ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਸਫਲਤਾਪੂਰਨ ਨੇਪਰੇ ਚੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਨ ਨੇਪਰੇ ਚੜਨ ਉਤੇ ਤਾਂ ਚੌਖਾ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਖਾਹਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਕਾਜ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਪਰੇਡ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਿਥੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਸੀ, ਉਥੇ ਇਸ ਪਰੇਡ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਖਾਹਿਸ਼ ਕਦੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਨਿਸ਼ਾਮ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਵਲੋਂ ਸਾਫ਼-ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਬੈਠਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਸਮਾਗਮ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹੀ ਨਿਸ਼ਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹੀ ਥਾਂ ਮੁੜ ਸਾਫ਼-ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਇਸ ਵਿਵਹਾਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਚੌਖੀ ਢਾਹ ਲਗਦੀ ਹੈ। “ਇਹਨਾਂ ਜਬਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਮਿਲ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੰਨ ਅੰਦਰ ਇਕ ਰਤਕ ਵੀ ਹੈ।” ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉਹ ਇਸ ਹੋ ਚੁਕੇ ਗਣਤੰਤਰ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਹਰਬੋਊਲਾਸ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸਮੂਲੀਅਤ ਨਾਲ ਹੀ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਚਿਤਰਣ ਰਾਹੀਂ ਸਪਸ਼ਟ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੱਬੀ ਕੁੱਚਲੀ ਇਸ ਧਿਰ ਨਾਲ ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਵਹਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧੀਰ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਉਪ੍ਰੰਤ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਤਾਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਅਨਿਆਈ ਨੂੰ ਸੰਨਮੁੱਖ ਰਖ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਵੇਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਅੱਜ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਇਹ ਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਇਥੇ ਇਹ ਵੀ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅੱਜ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਮ ਵਰਗ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਕੇਵਲ 27 ਜਨਵਰੀ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਦਿਨ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦਿਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਮਾਗਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਨ ਲਈ ਸ਼ਰੀਰਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਣ ਹਿਤ ਇਹ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਵਨ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਫਿਰ ਉਸ ਵਰਗ ਨੂੰ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਦਾਖਿਲਾ ਪਾਸ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਵੜਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਪਹਿਲਾਂ ਸਗੋਂ ਹੁਣ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਹਰ ਵਰਗ ਆਪਣਾ ਬਣਦਾ ਹੱਕ ਪਾ ਸਕੇ।

ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਕਲਮ।

ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ,
ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਅਣਜਾਣੇ ਸੁਪਨੇ।
ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਲਾਤ,
ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਚਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ।
ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਸੱਚ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ,
ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਸੱਚ ਦੀ ਆਵਾਜ਼।
ਝੂਠ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਕਰਦੀ ਬੇਨਕਾਬ।
ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਰੱਬ ਦੀ ਰਹਿਮਤ,
ਬੰਦੇ ਦੀ ਰੂਹ ਦਾ ਲਿਖਦੀ ਹਿਸਾਬ।
ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਬੰਦੇ ਦੀ ਚੀਖ,
ਕਲਮ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਤਾਨ।
ਜੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਲੁਕਿਆ, ਚੁੱਪ ਚੁੱਪ ਬੈਠਾ,
ਕਲਮ ਲਿਖ ਦੇਵੇ ਉਹਦਾ ਵੀ ਨਾਮ।
ਕਲਮ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਆਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ,
ਇਹ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਜੁਬਾਨ।
ਜੇ ਦੁਨੀਆਂ ਸਮਝ ਨਾਂ ਸਕੀ,
ਕਲਮ ਉਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਬਿਆਨ।

ਨਾਮ: ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸਿੰਘ

ਸਮੇਸਟਰ: ੬

ਜਜ਼ਬਾਤ ।

ਤੋਰੇ ਖਤ ਅੱਜ ਵੀ ਸੰਜੋਏ ਨੇ,
ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਵੀ ਬੋਏ ਰੱਖੇ ਨੇ,
ਦੂਰ ਜਾਣ ਤੇ ਐਸੀ ਪੀੜ ਦੇ ਗਇਆ ਜਾਨੇ,
ਇਹ ਹੰਝੂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਲਕੋਏ ਰੱਖੇ ਨੇ,
ਲਫ਼ੜਾਂ ਦੇ ਮੋਤੀ ਪਿਰੋਏ ਰੱਖੇ ਨੇ,
ਪੀੜ ਦੇ ਤਲਾਬ 'ਚ ਡਬੋਏ ਰੱਖੇ ਨੇ,
ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਮੁੜ ਕੇ ਦੇਖ ਤਾਂ ਸਹੀ,
ਇਹ ਹੰਝੂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਲਕੋਏ ਰੱਖੇ ਨੇ।

ਨਾਮ:ਰਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ

ਸਮੇਸਟਰ:8

ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਦਰ।

ਸਮਾਂ ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ,
ਜੇ ਸਮਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।
ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਪਲ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸਮਾਂ ਸਭ ਲਈ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ਚੌਥੀ ਘੰਟੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।
ਫ਼ਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਕਿ ਕੌਣ ਇਸ ਦਾ ਸਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਂ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਹੈ
ਪੈਸਾ ਮੁੜ ਕਮਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ,
ਪਰ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ
ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੌਲਤ ਹੈ।

ਸਮਾਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ
ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ
ਉਹ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਂ ਬਦਲਾਅ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ।
ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਸਮੇਂ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ
ਸਮਾਂ ਹਰ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ

ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮਾਂ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ
ਜੇ ਲੋਕ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ
ਉਹ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਮਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ
ਹਰ ਪੱਲ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ
ਚਾਹੇ ਉਹ ਚੰਗਾਂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਤਜਰਬਾ।

ਨਾਮ: ਗੁਰਨੀਤ ਕੌਰ

ਸਮੇਸਟਰ: 6

ਵਿੱਤੀ ਸਮਰਥਾ।

ਪੈਸੇ ਦੀ ਸਹੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਣਾ, ਉਸ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਬੱਚਤ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਖਰਚ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁਨਰ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਵੇ, ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਲੋਕ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਹਨ ਪਰ ਉਸਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਗ਼ੈਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਰਚਿਆਂ ਤੇ ਪੈਸਾ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਵੀ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਦੀ ਸਹੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਭਵਿੱਖ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿਵੇਂ ਬਜਟ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਕਿਵੇਂ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਖਰਚ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਬਚਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਪੈਸਾ ਲਗਾਉਣਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਾਡੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿੱਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ

ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਸਮਝ ਸਿੱਖ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕੰਦੇ ਵੀ ਵਿੱਤੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਖਰਚ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਚਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ ਕਈ ਫ਼ਾਇਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਬੇਵਜ਼ੂ ਕਰਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅੱਜ ਦੇ ਡਿਜੀਟਲ ਯੁਗ ਵਿਚ ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਨ-ਲਾਈਨ ਭੁਗਤਾਨ, ਡਿਜੀਟਲ ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਧੋਖਾਧੜੀ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿੱਤੀ ਸਾਖਰਤਾ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਪੇਸ਼ੇ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਸਫਲ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਆਤਮ ਨਿਰਭਰ ਭਵਿੱਖ ਵੱਲ ਵੱਧ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਨਾਮ: ਸਿਮਰਨ ਕੌਰ

ਸਮੇਸਟਰ: ੬

ਮਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ।

ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਇੱਕ ਐਸੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਤਕਲੀਫ਼ਾ ਹੀ ਵੇਖੀਆਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆ ਲਈ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।

ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਹੈ ਗੁਲਾਬੇ ਦੀ। ਗੁਲਾਬੇ ਇਕ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਨਾ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਗੁਲਾਬ ਵਰਗੀ ਸੀ। __ ਹਸਮੁੱਖ, ਖੇਡਣ ਕੁਦਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਦੀ ਲਾਡਲੀ।

ਪਰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇੰਨਾ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਮਾਂ ਰਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ

ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੀ ਤੂੰ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਗੁਲਾਬੇ ਦਾ ਇਕ ਭਰਾ ਵੀ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਤੂੰ ਦੋ ਸਾਲ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੋਲਾਬੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਹੋਈ, ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਪਿਓ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਜਿਹੜਾ ਪਿਓ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਰੋਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਸਦੀ ਧੀ ਉਸਦੇ ਲਈ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਬੰਕ ਗਈ ਸੀ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ, ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਰਾਂ ਤੇ ਤਾਣੇ ਸਹਿੰਦੇ-ਸਹਿੰਦੇ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਈ, ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਉਸਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਇੱਕ ਤੀਹ ਸਾਲ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ-ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਦਹੇਜ਼ ਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ।

ਬੇਚਾਰੀ ਗੁਲਾਬੇ, ਹਲਾਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹਾਰ ਗਈ ਸੀ।

ਵਿਆਹ ਹਰ ਕੁੜੀ ਲਈ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਕੁੜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣਾਏ.....

ਪਰ ਬੇਚਾਰੀ ਗੁਲਾਬੇ ਕੋਲ ਨਾ ਕੋਈ ਚਾਉ ਸੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ।

ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਅੱਧਾ ਜਿਹਾ ਸੂਟ ਦਿੱਤਾ। ਨਾ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦੀ ਰੋਣਕ, ਨਾ ਧੀ ਵਾਲੀ ਖੁਸ਼ੀ.....

ਜਦੋਂ ਗੁਲਾਬੇ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਘਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਉਸਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਘਰ ਕੱਚਾ ਸੀ।

ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਤੇ ਇੱਕ ਭੈਣ ਸੀ।

ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਪਿਓ ਆਪਣੀ ਨੂਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਵਾਂਗ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਤੇ ਭੈਣ ਗੁਲਾਬੇ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਬੇਚਾਰੀ ਗੁਲਾਬੇ ਪੂਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਤਾਣੇ ਸੁਣਨੇ ਪੈਂਦੇ

“ਨਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਹੈ, ਨਾ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾਂ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ.....

ਇਹ ਸਭ ਸਹਿੰਦੇ-ਸਹਿੰਦੇ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਨੰਦ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਨੰਦ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਮੁੱਕੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਗੁਲਾਬੇ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਦਾ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਉਹ ਹੀ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਹੋਰ ਵੀ ਔਖੇ ਹੋ ਗਏ।

ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਵੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਦਾ-ਕੁੱਟਦਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਸਹੁਰਾ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ, ਗੁਲਾਬੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਆਈ.....

ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਸੀ-“ਜੇ ਅੱਜ ਬਾਪੂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕਦੇ ਨਾ ਸਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ.....

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਹੋਰ ਵੱਧ ਗਏ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਗੁਲਾਬੇ ਨੂੰ ਕੁਟਵਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ।

ਬੱਕੀ-ਹਾਰੀ ਗੁਲਾਬੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਗੱਲ ਸੁਣਾਉਂਦੀ, ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ

“ਬਚੀਏ, ਸਹਿ ਲੈ.. ਹੁਣ ਕਿੱਥੇ ਜਾਵੇਗੀ?”

ਇੱਕ ਦਿਨ ਗੁਲਾਬੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਮਾਂ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਥੋੜ੍ਹਾ ਨਰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਗੁਲਾਬੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਵੇਂ ਸੁਪਨੇ ਜਗ ਪਏ।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਧੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ... ਸਭ ਕੁਝ ਫਿਰ ਬਦਲ ਗਿਆ।

ਰੋਜ਼ ਇਹ ਤਾਣੇ ਗੂੰਜਦੇ

“ਧੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਜੰਮੀ?”

ਉਸਦਾ ਘਰਵਾਲਾ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਰਹਿੰਦਾ।

ਗੁਲਾਬੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਆਪਣੀ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਤੇ ਸੋਚਦੀ

“ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ... ਪਰ ਮੇਰੀ ਬੱਚੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ”

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਗੁਲਾਬੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਵੀ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਉਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਸੀ—ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ‘ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਹੀ ਟੁੱਟ ਪਿਆ ਹੋਵੇ।

ਉਸਦੀ ਬੱਚੀ ਹਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ।

ਪਤੀ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਨੇ ਉਸਦਾ ਜੀਣਾ ਹੋਰ ਵੀ ਹਰਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉਹ ਰੋਜ਼ ਤਾਣੇ ਮਾਰਦੀ “ਤੇਰੀ ਧੀ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਖਾ ਡਾਈ..

ਬੇਚਾਰੀ ਗੁਲਾਬੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਂਭਲਦੀ ਰਹੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਕਮਾਈ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੋਹੱਲੇ ਦੀ ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਲਗਵਾ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਕਮਾ ਸਕੇ।

ਉਸਦੀ ਧੀ ਛੋਟੀ ਸੀ—ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸੱਸ ਤਾਂ ਬੱਚੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣਾ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਗੁਲਾਬੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਸੁਲਾ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ, ਤੇ ਕਦੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਦਿੰਦੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਹਨਤ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਉਸਦੀ ਧੀ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਗਈ। ਗੁਲਾਬੇ ਫੈਕਟਰੀ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਆਪਣੀ ਧੀ ਕੋਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਟੁੱਟ ਗਏ...

ਪਰ ਗੁਲਾਬੇ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ।

ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੱਚੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਖੁਦ ਅਣਪੜ੍ਹ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਉਸਦੀ ਚਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹਸਨ ਨਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਉਹ ਗੁਲਾਬੇ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਮੁਹਬਤ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਵੀ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਗੁਲਾਬੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਈ।

ਹਸਨ ਨੇ ਪੁਛਿਆ “ਤੂੰ ਇੰਨੀ ਮੇਹਨਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੇਰਾ ਦਰਦ ਪੁਛਿਆ? ਫਿਰ ਤੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਡਰਦੀ ਹੈ?”

ਫਿਰ ਗੁਲਾਬੇ ਨੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਹਸਨ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਸੱਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਪਤਾ ਲੱਗੀ, ਉਹ ਫਿਰ ਤਾਣੇ ਮਾਰਨ ਆ ਪਹੁੰਚੀ

“ਤੂੰ ਕਿਰਦਾਰਹੀਨ ਹੈ...ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।”

ਗੁਲਾਬੇ ਸਭ ਕੁਝ ਚੁੱਪਚਾਪ ਸਹਿੰਦੀ ਰਹੀ...

ਗੁਲਾਬੇ ਦੀ ਧੀ ਨੂਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਸੀ। ਉਹ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਟੌਪ ਕਰ ਗਈ।

ਹੁਣ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਹਜ਼ਮ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ “ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਐਨਾ ਨਾ ਪੜ੍ਹਾ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ‘ਤੇ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਜੂ।”

ਫਿਰ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਗੁਲਾਬੇ ਡਰਨਾ ਝੁੱਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਮਝੋਤੇ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ...ਪਰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਛੱਠੀ ਸਾਲ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਨੂਰੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ,

ਪਰ ਗੁਲਾਬੇ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ

“ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੈ।”

ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਨੂਰੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵੱਧ ਗਈ।

ਉਸਨੂੰ ਲਗਾ-ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ੇਰਨੀ ਵਾਂਗ ਮੇਰੇ ਹੱਕ ਲਈ ਖੜੀ ਹੈ।

ਨੂਰੀ ਨੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਬਾਰਹਵੀਂ ਵੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪਾਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ

ਬਾਅਦ ਉਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਟੀਚਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲੱਗ ਗਈ।

ਅੱਜ ਉਹੀ ਲੋਕ ਗੁਲਾਬੇ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ,

ਜੋ ਕਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। “ਇਹ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਚੇਗੀ।”

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਗੁਲਾਬੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ।

ਉਸਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੁਛਿਆ “ਬੇਟੀ, ਤੇਰੀ ਚਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੈ?”

ਪਹਿਲਾਂ ਨੂਰੀ ਝਿਜਕੀ, ਫਿਰ ਧੀਰੇ ਨਾਲ ਬੋਲੀ “ਮਾਂ...ਅਵਤਾਰ ਨਾਮ ਦਾ ਮੁੰਡਾ, ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਮਾਸਟਰ...ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ...ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ।

ਗੁਲਾਬੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਬੋਲੀ “ਇਹ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਕਛੇ ਨਾ ਡਰਨਾ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਰਾਤਾਂ ਭੁੱਖੇ ਸੋਏ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਆਈ।

ਤੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕਮੀਆਂ ਲੱਭਣ ਆ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸੁਣੀ

ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਮਾਨ ਲਈ ਖੜੇ ਰਹਿਣਾ।”

ਬੇਤੇ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹ ਬੋਲੀ

“ਕਾਸ਼ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਮਾਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਲੜ ਲਈ ਹੁੰਦੀ।

ਜੇ ਮੈਂ ਸਹਿਆ, ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਨਾ ਸਹਿਣਾ ਪੈਦਾ...

ਤੇ ਅੱਜ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਹਸਨ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ...

ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਹੰਝੂ ਪੇਛ ਕੇ ਬੋਲੀ

“ਪਰ ਜੇ ਹੋਇਆ, ਚੰਗੇ ਲਈ ਹੋਇਆ।

ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਖੜੀ ਰਹਿਣਾ।”

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਗੁਲਾਬੋ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਨੂਰੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਅਚਤਾਰ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰਕੇ ਜੀਣਾ ਸਿਖਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਇਹ ਇੱਕ ਮਾਂ ਦੀ ਜੀਤ ਸੀ।

ਨਾਮ:ਚੰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਸਮੇਸਟਰ-੬

“त्रिकुटा”

डोगरी सैक्शन

“अपनी बोल्ली, अपनी सोच”

संपादक :

डा. दीपिका मैहरा

(डोगरी विभाग)

सह-संपादक :

- प्रो. नाजिया चौधरी
- पल्लवी डोगरा बी.ए. पार्ट II

संपादकी

कालेज मैगजीन 'त्रिकुटा' दा डोगरी भाशा दा एह अंक विद्यार्थिये दी रचनात्मकता ते अभिव्यक्ति दा प्रतीक ऐ। अज्ज दे आधुनिक युग च जित्थे अंग्रेजी ते होरने भाशाएं दा प्रभाव बधा करदा ऐ, उत्थे साढ़ी जिम्मेदारी बनदी ऐ जे अस अपनी मातृभाशा गी जिंदा रखचै। डोगरी साढ़ी मातृभाशा ऐ ते साढ़ी पंछान दा अहम हिस्सा ऐ। एह सिर्फ बोलने दा गैजरिया नेई ऐ, बल्के साढ़ी संस्कृति, परंपरा ते विचारें दा आईना ऐ।

इस अंक दा उद्देश्य छात्रे गी अपनी भाशा च सोचने, लिखने ते अभिव्यक्त करने लेई प्रेरित करना ऐ। साढ़ी आशा ऐ जे एह प्रयास पाठके गी ना केवल आनंद देग, बल्के उनेगी अपनी भाशा दे प्रति गर्व बी मसूस कराग। एह डोगरी अंक 'साढ़ी भाशा ते संस्कृति' गी समर्पित ऐ। अस उम्मीद करने आं जे एह अंक विद्यार्थिये गी प्रेरित करग ते ओह अपनी मातृभाशा कत्रै जुड़े रौहगन।

प्रो. दीपिका मेहरा
अध्यक्ष, डोगरी विभाग

मिट्टी दई खुशबू

मिट्टी दी खुशबू ऐ आई,
संजां बेले हवा चली,

डुंगर दी धरती शैल,
पहाड़ें दी गोदा च बस्सी,
नदियां गीत सनादियां न,
रूह गी शांति देई हस्सी।

चिड़ियां बोलन डाह्नी-डाह्नी,
सूरज दलदा रंग बिखेरे,
रात चाननी ओढ़िये आवे,

सुखने सजन नमें-नमें।

मां बोली दा मिट्टा स्वाद,
हर इक बोले च प्यार बस्से,
जित्थे दिल लगदा सच्चा,
ओह धरती सदा साढ़ी गे हस्से।

डुग्गर दी शान गी सलाम,
अस्स उसदे गीत गाचे,
मिट्टी दी खुशबू संग-संग,
जिंदगी भर मुस्करांगे।

डोगरी शायरी

मन मेरा चुपचाप तुगी याद करदा,
वगैर दस्से गे तेरा इंतजार करदा।
ते दूर होइये बी नेडे लगदी ऐ,
एह दिल बस तेरे कन्ने हिरख करदा।

तू हस्से तां लगदा सबेरा होई गेआ,
तू उदास तां दिल च न्हेरा होई गेआ।
मेरी दुनिया बस तेरे कन्ने जुड़ी ऐ,
बाकी सब किश फेरा होई गेआ।

रात दी खामोशी च इक आवाज आवै,
लगदा ऐ तू मेरा नां बलाऐ।
अक्ख खुलदी ऐ ते सब किश खाल्ली,
सुखना गे हा बस दिल जी समझाए।

जिंदगी दी राह आसान नेई होंदिया,
हर मोड़ ते कोई इम्तिहान होंदा।
जे दिल मजबूत रक्खिये अंदरों,
फही हर दुख बी मेहमान होंदा।

सेहा राजपूत
सेम: दो

सभने दा साथ, सभने दा विकास विकसित भारत दा पक्का विश्वास...

सादा भारत एक महान देश ऐ, इंदे इतिहास, संस्कृति ते विविधता पूरी दुनिया च प्रसिद्ध ऐ। पर अज्ज सादा मकसद छड़ा म्हान इतिहास उप्पर गर्व करना नेई ऐ बलके इक विकसित ते आत्मनिर्भर बनाना ऐ विकसित भारत इक ऐसा भारत जित्थे हर इक नागरिक गी शैल शिक्षा मिले, खरियां स्वास्थ सुविधां होन, रोजगार दे पूरे अवसर होन ते कोई बी माहू गरीब नेई र'वै। जेकर देश दे नौजोआन पढ़े-लिखे ते नरोए होंगन, अदू अपने-आप सादा देश प्रगति दी राह उप्पर बधना ऐ।

अज्ज भारत सरकार केई योजनां चला करदी ऐ- जि यां डिजिटल इंडिया, स्टार्ट-अप इंडिया, मेक इन इंडिया, इंदे उद्देश्य देश गी आर्थिक, तकनीकी ते सामाजिक तौर उप्पर मजबूत बनाना ऐ। तकनीकी दे खेत्तर च अस तरक्की करा दे आं, अंतरिक्ष च सादी उपलब्धियां पूरी दुनिया च भारत दा नां रोशन कर दियां न।

असेंगी अपने फर्ज समझने चाहिदे जि यां- पर्यावरण दी रक्षा करना, ईमानदारी कत्रे कम्म करना, कनून दा पालन करना ते समाज च भाईचारा बनाई रक्खना।

नौजोआन देश दे कल न। जेकर अस मेहूत ते सच्चाई कत्रे अग्रे बधगे ते ओह दिन दूर नेई जदू भारत देश दुनियां दे विकसित राष्ट्रें दी कतार च खड़ोग।

आओ, अस सारे रलिये इक ऐसा भारत दा निर्माण करचै जित्थे शांति होए, सुख होए ते हर इक नागरिक गी समान अवसर लभे। इंदे इक सच्चे विकसित भारत दी पंछान ऐ।

जागो युवा, उठो देशवासियो। विकसित भारत दी राह पर पैर बधाओ।

सादा संकल्प, साढ़ी पन्छान-
विकसित भारत साडा अभिमान.....

वंशिका डाकुर
सेम: दो

माँ बोली डोगरी

डोगरी साढ़ी माँ बोली,
साढ़ी मिट्टी दी खुशबू कत्रे रली।
हर शब्द च स्नेह बसदा,
हर बोल च अपनापन बसदा।

फ़ाड़ा दी गोद च पली,
नदियां संग संग चली
लोक गीते दी साज सजे,
इतिहास अपने आप रचे।

दादी दी लोरी चेता आए,
बचपन फ़ही, मुस्काए।
सादा जीवन ऊँचे विचार,
डोगरी सिखाए, सच्चा प्यार।

हर शब्द च सच्चाई बस्सी,
बिना सजावट बिना बनावट,
डोगरी दी ऐ, इयै पहचान।

कागजे च कम होई जंदे,
पर दिले च अज्ज बी जिंदा।
नमी पीढी गी आवाज़ देचे,
"अपनी बोली गी रखचे जिंदा।"

स्कले, घरे, गल्ला-बाता,
हर थां डोगरी बोलो।
अपने जड़ा, कत्रे जुड़ी रहो,
एह विरसा कदे ना भुलो।

डोगरी असेगी संस्कृति सखांदी,
रिश्ते दी, कदर समांदी।
इक-दूए कत्रे, हिरख, बधादी
सांझ ते अपनापन बनांदी।

जित्ये बी जाइये दुनियां च,
डोगरी गी कदे ना भुलाइए।
मां बोली दा मान बधाइये,
एहदा झंडा हमेशा लहराई।
अज्ज कसम खा, कल भी खांगे,
डोगरी दी शान बचागै।
मां बोली गी सिर मत्थे रखी,
पीढी-दर-पीढी संजागै।

राधिका कुमारी
सेम: दो

पर्यावरण

हर दिन जदूं सूरज उगदा ऐ,
एह धरत खुश होई जंदी ऐ,
हवा च ताज़गी, जल दी प्यारी गल्ल,
फ़ही सभने थमां बड्डी दौलत साढ़ी,
पर्यावरण बनी जंदी ऐ।

पक्षी गांदे, फुल्ल खिड़दे, पेड़ें दी छांऽ च अस साह भर
जेकर अस नेई बचागे, तांऽ एह सुक्खना टुटग,
साढ़ी जिम्मेवारी ऐ, धरती दा हर कोना सज्जग।

चलो आओ इक बादा करचै,
हर दिन इक नमां कदम रक्खचै,
हर बच्चे, बुड्ड़े दे मना च,
पर्यावरण दा प्यार भरचै।

पल्वी डोगरा
सेम: दो

डुग्गर दा रंग ते ढंग

डुग्गर दी धरती शैल,
पवित्र एहदी शान।
जम्मू दा चत्र चमकदा,
बने साढ़ी पंछान,
इयै डुग्गर दे रंग ते ढंग।

फ़ाड़, दरेया, खेत-खलिहान,
प्रकृति दे एह उपहार।
मेहती लोके दी मेहत,
बनांदी इत्थे संसार।

मिठड़ी बोली डोगरी साढ़ी,
दिलें गी जोड़े,
कत्रे, सच्चाई, इज्जत, प्यार दे रंग,
साढ़े जीवन दा राज।
इयै डुग्गर दे रंग ते ढंग।

डोगरी लोक गीत दी धुन,
उप्पर धिरकदे कदम,
कुड्डु नाच ते फुम्मनी,
खुशिये दे ने संगम।

लोहड़ी, बैसाखी, त्यौहारे दी,
रौनक न्यारी सांझ-सवेरे रसम, रिवाज,
साढ़े कुल दी शान प्यारी,
इयै डुग्गर दे रंग ते ढंग।

चंबा रुमाल, पहारी पेशक
संस्कृति दा श्रृंगार,
मेहमान नवाजी दिले थमां करदे,
इयै साढ़ा सत्कार।

डुग्गर दी संस्कृति संखादी
मेल-मिलाप दा ढंग।

एकता श्रद्धा, मान-सम्मान।
साढ़े डोगरी दिलां दा,
असली रंग ते ढंग।

इयै डुग्गर दे रंग ते ढंग,
इयै डुग्गर दे रंग ते ढंग।

सुहाना कोहली
सेम: दो

साढ़ी वरासत µ डोगरी भाशा

भाशा अभिव्यक्ति दा सारे कोला सशक्त माध्यम ऐ। एह मनुक्खी समाज दे निर्माण, विकास, समाजिक ते सांस्कृतिक पंछान दा बी इक महत्वपूर्ण टकोहद रक्खदी ऐ। भाशा गै इक ऐसा जरिया ऐ जेहड़ा माहू गी सिश्टी च विकास ते उस्सरने दी सीढ़ी चढांदा ऐ ते तरक्की दियां मंजला बी चढांदा ऐ। इयां गै डोगरी भाशा भारत दी इक प्राचीन ते समृद्ध

भाशा ऐ जेहड़ी मुख रूप च जम्मू खेतर च बोली जंटी ऐ। एह भाशा इंडो आर्यन भाशा परिवार कन्नै सरबंध रक्खदी ऐ। इसदी अपनी इक खास सांस्कृतिक पंछान ऐ। इतिहासक संदर्भ च पता चलदा ऐ जे 'डुग्गर' शब्द 'दुर्गर' शब्दा थमां आया ते इसदा सारे थमां पराना उल्लेख 11वीं सदी दे चंबा राज्य दे ताम्रपत्रे च लभदा ऐ। उंदे मूजब दरेआ रावी ते चनां- बश्कार रौढ़े आहू बसनीकें गी डोगरा आखेआ जंदा हा।

कुसै खास खेतर दी बोल्ली कन्नै साढ़ा मतलब ऐ उंदी मातृभाशा ते डोगरे दी मातृभाशा डोगरी ऐ। मातृभाशा मात्र साढ़े विचारे दा अदान-प्रदान नेई होंदा बल्के ओहू समूलची सभ्यता होंदी ऐ। जेकर अस डोगरी साहित्य दी नजरसानी करचै तां सभ्भने भाशाएं आहू लेखा डोगरी साहित्य गी बी द'ऊं हिस्से च बंडी सकने आं µ लोक साहित्य ते लिखित साहित्य। बाकि भाशाएं दे साहित्य आहू लेखा डोगरी साहित्य बी मौखिक रूप च गै मौजूद हा। लोक साहित्य च असें गी गीत, कथां, गाथा, मुहावरे, खुआन, कहावतां,

कारका, भाखां, टोह्ण्डूं वगैरा लभदे न। जेह्ण्डे डोगरी साहित्य गी समृद्ध बनाने दे कत्रे-कत्रे दुग्गर जीवन दे दर्शन बी करां दे न। एह साढ़े समाज दा हिस्सा बनने दे कत्रे-कत्रे दुग्गर प्रदेश दी सांस्कृतिक विरासत बी बनी गे। ते इयै लोक साहित्य अज्ज लिखित रूप च बी वरजमान ऐ।

आजादी थमां पैह्णे डोगरी लेखन पर बड़ा घट्ट शोध होए दा ऐ। डोगरी लेख दी शुरूआती सबूत चट्टाने, मंदरे, ताम्रपत्रे दे शिलालेखे, राजाएं दी चाकरी च उंदी वंशावली तालिकाएं समदे, समझौते, चिट्ठिएं ते किश ईसाई मशीनरी दे प्रकाशत साहित्य च मजूद न। ओह मते सारे टाकरी लिपि च न जो 20मीं सदी दे शुरूआती दौर तगर दुग्गर प्रदेश च इस्तेमाल कीती जंदी ही। एह गल्ल बक्खरी ऐ जे हुन टाकरी इस्तेमाल च नेई ऐ पर एह सच्च ऐ जे जदुं थमां डोगरी साहित्यकारे देवनागरी लिपि गी स्वीकार कीते दा ऐ अदुं थमां डोगरी साहित्य मता लखोआ ते मठोआ करदा ऐ।

डोगरी साहित्य गी सारे थमां मता बढ़ावा दित्ता मीडिया ने ते आकाशवाणी। मीडिया ने डोगरी साहित्य गी सिर्फ स्थानिय गे नेई बल्के राष्ट्रीय ते अंतराष्ट्रीय स्तर पर पंछान दित्ती ऐ। डिजिटल मीडिया दा योगदान अज्ज दे समे च बड़ा महत्वपूर्ण ऐ। **You tube, Facebook** ते **Instagram** जनेह प्लेटफार्म पर डोगरी सामग्री शेयर होआ करदी ऐ जेह्ण्डे कनने नौजुआन पीढ़ी बी इस भाशा कत्रे जुड़ा करदी ऐ। मीडिया ने साहित्यकारे गी बी नमां मंच दित्ता ऐ जेह्ण्डे राहें ओह अपनियां रचनां आम लोके तककर पुजा- करदे न। एह्ण्डे माध्यम कत्रे डोगरी भाशा गी नमीं दिशा ते गति मिली ऐ। इस माध्यम कत्रे डोगरी भाशा ते साहित्य मता लोकप्रिय, सुरक्खत ते व्यापक बनी गेआ ऐ। मिडिया साहित्य दे बाढ़े-विकास आस्तै इक महत्वपूर्ण साधन ऐ।

डोगरी भाशा सिर्फ इक बोलती नेई ऐ, बल्के जग्गू क्षेत्र दी आत्मा ऐ। इसदी संस्कृति ते साहित्य च उत्थू दे लोके दी भावना इतिहास ते परंपरा जीवित ऐ। इस धरोहर गी सुरक्खत रखना साढ़ी सभनें दी जिम्मेदारी ऐ तां जे औने आहियां पीढ़ियां बी इसदी समृद्धि दा अनुभव करिये इसगी अगें बधान।

प्रो. दीपिका मैहरा
डोगरी विभाग

डिजिटल युग च डोगरी साहित्य

अज्जे दे वक्त गी डिजिटल युग आखेआ जंदा ऐ, जित्ये तकनीक ने साढ़े जीवन दे हर खेत्र गी प्रभावित कीता ऐ। डोगरी साहित्य बी इस्से थमां अछूता नेई रेआ। अज्ज इंटरनेट, मोबाइल ते सोशल मीडिया दे माध्यम कत्रे डोगरी साहित्य दा रूप तेजी कत्रे बदला दा ऐ।

पैहें साहित्य सिरफ कताबां, पत्र-पत्रिकाएं ते अखबारां तक गै सीमित हा पर हुन एह डिजिटल प्लेटफार्म करी असानी कत्रे मिली सकदा ऐ। लोक वेबसाइटां ते ऐपां दे जरिए डोगरी कहानियां, कविताएं ते लेख लिखदे ते पढ़दे न। इस कत्रे ना सिर्फ साहित्य दा प्रसार बढ़ा ऐ, बल्कि नमें लेखकें गी अपनी प्रतिभा (काबलियत) दस्सने दा बी मौका मिलदा ऐ।

डिजिटल युग च यू-ट्यूब, इंस्टाग्राम ते व्हाट्सऐप जनेह प्लेटफार्म डोगरी साहित्य गी नमें रूपे च पेश करदे न। अज्ज कविता, वीडियो, आडियो ते रीला दे रूप च बी सांझियां कीतियां जांदिया न। जिस कत्रे नमी पीढ़ी दा साहित्य आही बक्खी झुकाव बधदा जा करदा ऐ। पर डिजिटल युग च किश चुनौतियां जानि मुश्कलातां बी सामने आईयां न, इंटरनेट ते सामग्री दी भरमार कारण गुणवता कदें-कदें प्रभावित होंदी ऐ। इसदे इलावा कॉपीराइट दा मुद्दा बी इक समस्या बनिये सामने आया ऐ। फही बी डिजिटल माध्यम ने डोगरी साहित्य गी नमी पंछान देने च महत्वपूर्ण भूमिका नभाई ऐ। हुन दुनियां दे किसी बी कोने च बैठे दा माहू डोगरी साहित्य दा आनंद लेई सकदा ऐ ते अपनियां रचनां सांझियां करी सकदा ऐ। अस इयां बी आक्खी सकनेआं जे डिजिटल युग ने डोगरी साहित्य गी नमी दिशा ते नमी पंछान दिती ऐ। जेकर अस इसदा सेही इस्तेमाल करचे तां डोगरी साहित्य होर बी समृद्ध जानि बढ़ी-फुली सकदा ऐ जिस कत्रे साढ़ी डोगरी भाशा दा होर बी प्रचार-प्रसार होई सकदा ऐ ते भाशा दे वकास च इक महत्वपूर्ण भूमिका नभाई सकदा ऐ। डोगरी भाशा डुग्गर प्रदेश दी भाशा ऐ पर डिजिटलाईजेशन करी एह भाशा हुन बड़ी जगह नजर औंदी ऐ। चाहे ओह कोई रील होऐ, ड्रामा होऐ जां फही कोई वीडियो। जेहड़ा नंद अस अपनी मातृ भाशा च रील जां वीडियो दिक्खिये लेई सकनेआं ओह नंद कोई होर भाशा असेंगी नेई देई सकदी। डिजिटल युग अज्ज असेंगी ओह सब किश डोगरी भाशा च दस्सा दा ऐ, जो किश अस गोआई ऐठे दे हे। समय दा नियम ऐ, बदलना ते ओह बदलदा रोहन्दा ऐ। एह गल्ल डिजिटल युग च डोगरी साहित्य दे संदर्भ च पूरी चाल्ती सच्च साबित होंदी ऐ। पिछले किश सालें थमां डोगरी साहित्य पारंपरिक कताबां ते पत्र-पत्रकारिता दी दुनियां च

निकलिये इंटरनेट, स्मार्टफोन ते सोशल मीडिया दे बड़्हे फैलाव च अपनी नमी पछान बनाई ऐ। डिजिटल क्रांति ने नां सिर्फ साहित्य दे सृजन, प्रकाशन ते होर तरकिये गी बादा दिता ऐ बल्कि इससे नै नमें 'लेखके' ते 'पाठके' गी बी जन्म दिता ऐ।

1- **ई-पुस्तकां (कताबां) दा जन्म** μ डिजिटल युग दी सारे थमां पैह्नी ते महत्वपूर्ण देन ऐ ई-पुस्तकां (कताबां) 'गूगल कताबां' जेहड़ियां व्याने ते स्याने गी हर बेल्लै हर मौके 'ऑनलाइन' मिली सकदियां न। डिजिटल संस्करण ने डोगरी साहित्य गी भौगोलिक सीमां थमां आजाद करी दिते दा ऐ। हुन कोई बी पढ़ने आह्वा दुनियां दे कुसै बी कोने च बैठिये 24 घंटे डोगरी साहित्य दा आनंद लेई सकदा ऐ। इस च मता हारा कम्म होई चुके दा ऐ ते किश अज्जे होआ करदा ऐ जियां परिकथा ते व्याने कत्रे जुड़ी दियां कथां असेंगी डोगरी च ऑनलाइन दिक्खने गी मिली सकदियां न।

2- **डोगरी ब्लॉगिंग** μ ब्लॉगिंग दी सारे थमां बड़्ही उपलब्धि एह रेही जे इत्रे उस डोगरी आवाज गी मंच दिता, जिसी लोक भुल्ली चुके दे हे। डोगरी ब्लॉगस ने डोगरी लेखन गी लोकतांत्रिक बनाया ते साहित्यक सरजना दा इक नमां ध्या- शुरू कीता। डिजिटलाइजेशन करी डोगरे च डोगरी भाशा करी मती जागरूकता आई ते लोके इस एप्प दा मता इस्तेमाल कीता जिस कारण डोगरी साहित्य गी बढ़ावा मिलेआ।

3- **सोशल मीडिया दा प्रभाव** μ फेसबुक, इंस्टाग्राम, यू-ट्यूब ते टि्वटर ने डोगरी साहित्य गी इक नमी पछान दिती ऐ। लघु कहानियां, कविता पाठ ते साहित्यिक चर्चा वायरल होदियां न ते लक्खां लोके तगर पुज्जी जंदियां न। इंस्टाग्राम दे माइक्रो-पोएट्री ने डोगरी रसाहित्य च नमी जान पाई ऐ। ते युवा पीढ़ी गी कविता दे जरिए अपने वचार प्रकट करने लेई प्रेरित कीता ऐ। यू-ट्यूब चैनल, आडियोबुक, कवि सम्मेलनां दी रिकॉर्डिंग सब किश साढ़े ज्ञान च इजाफा करदे न। डिजिटलाइजेशन करी अज्ज अस कदे बी कुसै बी मौके उप्पर होऐ दे डोगरी कवि सम्मेलन दी रिकॉर्डिंग सुनिये उसदा नंद चुक्की सककनेआं ते कत्रे ऑनलाइन उस उप्पर अपने वचार बी रक्खी सककनेआं। साढ़ी युवा पीढ़ी उप्पर सोशल मीडिया दा खासा प्रभाव दिक्खने गी मिलदा ऐ। डोगरी भाशा गी बढ़ावा देने करी नमें युवा दा खासा योगदान ऐ। सोशल मीडिया इक ऐसा प्लेटफार्म ऐ जिसने डोगरी साहित्य च नमें युवा गी प्रेरित कीता ऐ जे ओह अग्गे आइये इस च अपने द्वारा लिखी दियां कवितां, कहानियां, नाटक, रील, ब्लॉगिंग आदि कत्रे इसी बधान।

4- **नमें मंच, नमी संभावना** μ किश इक साले च डोगरी साहित्य लेई नमें मंच बी उभरे न, जियां

'भाशणी ऐप्य' भाशणी ऐप्य भारत सरकार द्वारा बनाया गेदा ऐसा ऐप्य ऐ जिस च मतियां सारियां भारतीयां भाशा न, उंदे च डोगरी भाशा बी असेगी नजर औदी ऐ। हालांकि उस च अज्जे इन्ना कम्म नेई होऐ दा पर उस च साढ़ा युवा जोर-शोर कत्रे भाग लैआ करदा ऐ। तां जे डोगरी साहित्य (भाशा) च उस कत्रे बादा वकास होई सके।

5- यू-ट्यूब ते ऑडियो प्लेटफार्म μ यू-ट्यूब डोगरी साहित्य दे प्रसार ते प्रचार च महत्वपूर्ण भूमिका नभा करदा ऐ। छोटे शहरें ते कस्बें च यू-ट्यूब मुशायरें दा इक नमां रस्ता बनी गेदा ऐ। एह ओह प्लेटफार्म ऐ जिन्ने नमै कविये ते शायरें गी जगह दिती। इस कारण असेगी डोगरी साहित्य च बकास दिक्खने गी नजर आया।

6- अनुवाद μ डिजिटलाईजेशन करी असेगी मती हारी दूइयें भाशाएं दा अनुवाद मिली सकदा ऐ। डोगरी साहित्य च अनुदित कीते दा साहित्य असेगी किश हद्दा तगर ऑनलाइन नजर औदा ऐ। इस डिजिटल युग च जो किश अनुदित नेई होई सकेआ साढ़े विद्वान उसी बी अनुदित करने दी पूरी कोशिश करा करदे न। तां जे ब्याने-स्याने उस अनुदित रचना दा पूरा नंद चुक्की सकन। पढ़ने आह्नी नमीं पीढ़ी दे ज्ञान च बाद्धा-वकास होऐ।

7- प्रकाशत पुस्तकां ते प्रभाव μ डिजिटल युग ने प्रकाशन उद्योग गी बी गहराई कत्रे प्रभावत कीता ऐ। जित्थे पारंपरिक प्रकाशन च कताबां बड़ी मुश्किल बिकदियां न, उत्थे डिजिटल माध्यम कत्रे लेखके गी सीधा पाठके तगर पुज्जने दा मौका मिलेआ ऐ। प्रकाशक (लेखक) हुन नमीं कताबां गी बाजार च आने थमां पैहे डिजिटल रूप च पेश करदे न। हालांकि, एह बी सच ऐ जे डिजिटल माध्यम ने पुराने प्रकाशनें गी खत्म नेई कीता, बल्कि उसी नमां रूप दिता ऐ।

डिजिटल युग च डोगरी साहित्य गी सिर्फ बढ़ावा गे नेई मिलेआ बल्कि इसी नमै लेखक बी थोए न जेहडे इसदे बाद्धे-वकास च दिन-रात कम्म-काज करा देन फही चाहे ओह भाशनी ऐप्य दा कम्म होवै जां फही अनुवाद दा। डोगरी साहित्य गी पूरी चाल्ती डिजिटलाईजेशन कत्रे जोड़ने आस्तै साढ़ी युवा पीढ़ी दिन-रात मेहनत करा करदी ऐ।

निश्कर्ष μ डिजिटल युग डोगरी साहित्य गी भौगोलिक ते पारंपरिक सीमां थमां आजाद करा करदा ऐ। ब्लॉग, ई-पुस्तकां, सोशल मीडिया ते विशेष साहित्यक ऐप्य ने ना सिर्फ लेखके ते पाठके च दूरी गी घटाया ऐ बल्कि साहित्य गी इक नमीं घंछान दिती ऐ। खीर च अस इयै आक्खी सकनेआं जे इ'यां गे नमीं पीढ़ी

ऑनलाइन डोगरी भाशा च कम्म करदी रौहगी ते डोगरी साहित्य बी पूरी चाल्ली डिजिटल युग च अपनी थाह बनाई लेग।

नाजिया चौधरी
सहायक प्राध्यापक
डोगरी विभागाध्यक्ष

आधुनिक शिक्षा प्रणाली च डोगरी भाशा दा थाह

अस इक ऐसे दौर च र'वा करने आं जित्थे अंग्रेजी ते होर दूइये भाशाएं दे दौर च साढ़ी अपनी मां-बोली डोगरी पिछली कतारें च दिक्खने गी लभदी ऐ। केई लोके लेई डोगरी छड़ी गल्लां करने दी बोली ऐ पर उ'नें लोके गी एह नेई पता जे डोगरी बोली डुग्गर देश दी रूह ऐ ते साढ़ी पंछान ऐ। औने आह्णे कल्ल च डोगरी गी जिंदा रक्खना साढ़ी फर्ज ऐ।

आधुनिक शिक्षा प्रणाली साफ आखदी ऐ जे हर व्याने दी शिक्षा दी शुरुआत उसदी मां-बोली च होनी लोड़चदी ।यानि अपनी मां-बोली गी अगगे लेइयै जाना। अस चाहन्ने आं जे साढ़ी डोगरी भाशा गी बढ़ावा थोऐ ते ओह अगगे बधे ते कन्ने सारे लोक उसगी अपनी शिक्षा च शामिल करग। डोगरी गी छड़ा साहित्य दी भाशा नेई समझो एह साढ़ी संस्कृति दी बरासत ऐ जिसगी असें बंधाना ऐ ते अगगे लेइयै जाना ऐ।

आधुनिक शिक्षा प्रणाली च डोगरी गी शामिल करने दे केह लाह न?

पैह्णी गल्ल एह ऐ जे अगर कोई व्याना डोगरी सिखदा ऐ, ते जेकर डोगरी ओहदी मां-बोली होग ते ओह डोगरी गी खरी चाल्ली सिखदा ते समझदा ऐ।

दूई गल्ल एह ऐ जे जेकर व्याने डोगरी समझी लैन, ओहदे कन्ने उटनेगी अपनी बरासत दी पंछान होई जंदी ऐ जितयां लोक गीत, लोक कथां, नाटक, गाथां, अपने रीति-रबाज ते खास करिये, अपने कुलें दे देवी-देवतें दी पंछान ते उंटदे कन्ने जुड़ी दिये गल्लें दा पता व्यानें गी लगदा ऐ।

हन मेशा नीजि विचार जेकर में तुंदे अगगे रक्खां ते ओह एह ऐ जे अपनी पंछान ते अपने हक्क लेई लडना पौना ऐ, जितयां केे बगैर रोए मां बच्चे गी दुद्ध नेई पल्यांदी, इयां गै असें गी बी अपना हक्क लैना पौना ऐ।

औने आह्णे कल्ल दे व्यानें गी असे इथै सिक्ख देनी ऐ जे भाशा जेहड़ी मर्जी सिक्खो, जेहड़ी मर्जी बोलो पर अपनी 'जड़' जेहड़ी ऐ जे अस कुत्युआं उट्टे आं ते कुत्युआं आए दे आं एह कदे नि भुल्लना लोड़चदा।

डोगरी भाशा गी अग्गे लेइयै जाना साढ़े आस्तै इस चनौती ऐ, जित्यै जम्मू दे जरनैल जोरावर सिंह होर जिनें चंद्रवंशी राजपूत परोआर च जन्म लैता, उनें लद्दाख, तिब्बत, गिलगित फतह करियै रियासता दा बिस्तार कीता पर अस अपनी मातृभाशा डोगरी गी अग्गे नेई बधाई सकदे, अपनी रियासत गी नेई बधाई सकदे। मिगी ते इस गल्ल दी बी समझ नेई औदी जे डुगार प्रदेश दे गे ज्याने की डोगरी बोलने च शर्म मसूस करदे न? की अज्ज दे ज्याने डोगरी नेई बोलदे? कुतै-न-कुतै, एह कमजोरी उं'दे मां-प्यो कारण पैदा होई दी ऐ, उं'दा फर्ज ऐ जे अपनी ज्यानें कत्रै डोगरी च गल्ल करन, उसदा सम्मान करन, उसदी इज्जत करन। उनेंगी एह गल्ल समझनी चाहिदी ऐ जे साढ़ी डोगरी बोली बड़ी मिट्टी ऐ ते साढ़े बिरसे च बड़ा किश ऐ। डोगरे ऐसे लोक न, एह ऐसी कौम ऐ जिनें कदें बी मदाने-जंग च पिट्टु नेई दससी। डोगरें बड़ा नांऽ कमाए दा ऐ, बड़ियां कुर्बानियां दिती दियां न। में कदें बी अज्ज तगर एह नेई सुनेआ जे कोई डोगरा मदाने जंग च पिट्टु दस्सियै आया होऐ।

शर्म किस गल्ल दी? केह नेई ऐ डोगरें कोल?

फाड़ी चित्रकलां ऐ डोगरें कोल। गुलेर, कांगड़ा, जम्मू जनेह थाह न जेहड़े कुतै दिक्खे दे बी निं लभदे। असेंगी फखर होना चाहिदा जे अस जम्मू दे डोगरे आं। डोगरे जिनें अपनी बोली छोड़ी ओड़ी ना, समझो उनें अपना आप छोड़ी ओड़ेआ।

खीर च, में इयै आखना चाहत्री आं जे डोगरी दी प्रासंगिकता कदें गी नेई घटी सकदी। बस उसगी आधुनिक शिक्षा प्रणाली दा हिस्सा बनना पौना ऐ।

एहदे आस्तै सरकारी ते नीजि स्कूलें च डोगरी अध्यापकें दी कमी बड़ी बड्डी चनौती ऐ ते इस कमी गी दूर करना पौना ऐ।

राश्ट्री शिक्षा नीति कत्रै असेंगी जुड़ना पौना ऐ ते डोगरी गी अग्गे लेइयै जाने दी चनौती गी पार करना पौना ऐ।

साढ़ी बोली, परंपरा ते रबाज साढ़े असली खजाने न, डोगरेओ इनेंगी सांभियै रक्खो।

इत्यै में अपनी वाणी गी विराम दित्री आं।

मता -मता धन्नबाद

जय डुगार जय डोगरी

दीक्षा चंदेल
बी.ए. सत्र-११

संपादकी

डॉ परशोतमदासः, संस्कृतविभागाध्यक्षः

विद्या नाम नरस्य भूषणम्। सा एव मानवजीवनस्य परमं साधनं भवति, या मनुष्यं अज्ञानान्धकारात् प्रकाशमार्गं प्रति नयति। अहं डॉ परशोतमदासः, संस्कृतविभागाध्यक्षः, अस्य सम्पादकीयस्य माध्यमेन सर्वान् पाठकान् सादरं सम्बोधयामि। अस्माकं महाविद्यालये संस्कृतविभागः न केवलं भाषाशिक्षणस्य केन्द्रं, अपि तु भारतीयसंस्कृतेः, परम्परायाः, मूल्यनिष्ठजीवनस्य च सजीवप्रतिनिधिः अस्ति।

संस्कृतभाषा विश्वस्य प्राचीनतमासु भाषासु अन्यतमा अस्ति, या न केवलं वाङ्मयसमृद्ध्या विशिष्टा, अपि तु वैज्ञानिकतया, तर्कशुद्ध्या च अद्वितीया अस्ति। अस्याः भाषायाः माध्यमेन वेदाः, उपनिषदः, पुराणानि, काव्यानि, नाट्यानि, दर्शनशास्त्राणि च मानवजातये अमूल्यं ज्ञानं दत्तवन्ति। अतः संस्कृतस्य अध्ययनं केवलं भाषाशिक्षणं, अपि तु आत्मपरिष्कारस्य साधनं भवति।

अस्मिन् शैक्षिकवर्षे अस्माकं महाविद्यालये विविधाः शैक्षिकाः सांस्कृतिकाश्च कार्यक्रमाः सफलतया सम्पन्नाः। संस्कृतविभागेन अपि अनेकाः कार्यशालाः, व्याख्यानमालाः, प्रतियोगिताश्च आयोजिताः, येषु छात्राः उत्साहेन सहभागित्वं कृतवन्तः। एते कार्यक्रमाः छात्राणां बौद्धिकविकासे, व्यक्तित्वनिर्माणे, तथा च संस्कृतभाषायां रुचिवर्धने अत्यन्तं उपयोगिनः अभवन्।

विशेषतः संस्कृतसंवादः, 'श्लोकपाठप्रतियोगिता', 'निबन्धलेखनस्पर्धा' इत्यादयः कार्यक्रमाः छात्रेषु आत्मविश्वासं वर्धितवन्तः। तेषां माध्यमेन छात्राः न केवलं भाषायाः सौन्दर्यं ज्ञातवन्तः, अपि तु भारतीयसंस्कृतेः गाम्भीर्यं अपि अनुभूतवन्तः।

अस्माकं विभागस्य प्रमुखः उद्देश्यः अस्ति संस्कृतभाषायाः प्रचारः, प्रसारः च। अद्यतनयुगे यद्यपि विज्ञान-प्रौद्योगिकी क्षेत्रे तीव्रगत्या विकासः दृश्यते, तथापि संस्कृतभाषायाः महत्त्वं कदापि न न्यूनं भवति। अस्याः भाषायाः आधारः नैतिकमूल्यानि, आध्यात्मिकता, तथा च जीवनस्य उच्चदृष्टिकोणः अस्ति।

महाविद्यालयस्य एषा वार्षिकपत्रिका काज् छात्राणां, अध्यापकानां च प्रतिभाप्रदर्शनस्य उत्कृष्टमञ्चः अस्ति। अत्र प्रकाशिताः लेखाः, कविताः, अनुसन्धानप्रबन्धाः च छात्राणां सृजनात्मकतां दर्शयन्ति। संस्कृतविभागस्य छात्राः अपि अस्मिन् क्षेत्रे सक्रियतया योगदानं ददति, येन संस्कृतभाषायाः गौरवः वर्धते।

अस्मिन् वर्षे महाविद्यालये आयोजिताः विभिन्नाः कार्यशालाः, विशेषव्याख्यानानि, शैक्षिककार्यक्रमाः च छात्राणां ज्ञानवृद्धौ अत्यन्तं सहायकाः अभवन्। प्रख्यातैः विद्वद्भिः दत्तानि व्याख्यानानि छात्राणां चिन्तनक्षमतां विकसितवन्ति। एतेषां कार्यक्रमाणां माध्यमेन छात्राः नूतनविषयेषु अपि जागरूकतां प्राप्तवन्तः।

संस्कृतविभागः सदैव प्रयासं करोति यत् छात्राः केवलं परीक्षायां सफलाः न भवन्तु, अपि तु उत्तममानवाः अपि भवन्तु। संस्कृतशास्त्रेषु निहिताः मूल्याः सत्यं, अहिंसा, करुणा, शीलम्, अनुशासनम् एते सर्वे छात्राणां जीवनं समृद्धं कुर्वन्ति।

अद्य आवश्यकं यत् वयं सर्वे संस्कृतभाषायाः पुनर्जागरणाय प्रयासं कुर्मः। यदि वयं अस्याः भाषायाः संरक्षणं न करिष्यामः, तर्हि अस्माकं सांस्कृतिकसम्पदा अपि संकटे भविष्यति। अतः छात्राः, अध्यापकाः, समाजस्य

सर्वे सदस्याः च संस्कृतभाषायाः उन्नत्यर्थं समन्वितप्रयत्नं कुर्वन्तु।

अन्ते, अहं सर्वेषां छात्राणां, अध्यापकानां, तथा च महाविद्यालयपरिवारस्य हार्दिकं अभिनन्दनं करोमि, येषां परिश्रमेण एषा पत्रिका प्रकाशिताऽस्ति। भविष्योन्मुखेन दृष्ट्या वयं सर्वे मिलित्वा ज्ञानस्य, संस्कृतेः, तथा च नैतिकमूल्यानां संवर्धनं कुर्मः।

इति शुभम्।

डॉ परशोतमदासः
संस्कृतविभागाध्यक्ष

राजयोग

राजयोग का अर्थ है ऐसे योग जो मनुष्य को जीवन में, धन, सम्पत्ति, पद व यश प्रदान करते हैं। परन्तु यह सब किसे कितना मिलेगा, इसका निर्णय कुण्डली के बल तथा व्यक्ति की परिस्थिति एवं वातावरण से ही जाना जा सकेगा। समान राजयोग होने पर भी प्रायः लोग अलग-अलग जीवन स्तर के देखे गए हैं। कहने का तात्पर्य यह है कि कुण्डली में यदि राजयोग है, तो उसका मतलब यह नहीं लगाना चाहिए कि अमुक व्यक्ति राजा हो जाएगा। इन योगों का वास्तविक प्रभाव दूसरी बातों से भी प्रभावित होगा। यही कारण है कि राजयोग वाले सरकारी नौकरी या अच्छे व्यापारी अथवा बड़े नामी भी देखे जाते हैं और सामान्य जीवन गुजारने वाले थे। जिस कुण्डली में तीन अथवा चार ग्रह अपने उच्च या मूल त्रिकोण में बली हों तो प्रतापशाली व्यक्ति मन्त्री या राज्यपाल होता है। जिस जातक के पांच अथवा छह ग्रह उच्च या मूलत्रिकोण में हों तो वह दरिद्रकुलोत्पन्न होने पर भी राज्यशासन में प्रमुख अधिकार प्राप्त करता है। पाप ग्रह उच्चस्थान में हों अथवा ये ही ग्रह मूलत्रिकोण में हो तो व्यक्ति को शासन द्वारा सम्मान प्राप्त होता है। जिस व्यक्ति के जन्म समय मेश लग्न में चन्द्रमा, मंगल और गुरु हों अथवा इन तीनों ग्रहों में से दो ग्रह मेश लग्न में हों तो निश्चय ही वह व्यक्ति शासन में अधिकार प्राप्त करता है। मेश लग्न में उच्चराशि के ग्रहों द्वारा दशर गुरु स्थित होने में उच्च का सूर्य हो, दशम में मंगल हो और नवम भाव में गुरु स्थित हो तो व्यक्ति प्रभावक मन्त्री या राज्यपाल होता है। गुरु अपने उच्च कर्क में तथा मंगल मेश में होकर लग्न में स्थित हो तो व्यक्ति गृह मन्त्री अथवा मेश लग्न में ही मंगल और गुरु दोनों हो तो व्यक्ति गृह मन्त्री अथवा विदेश मन्त्री पद को प्राप्त करता है। मेश लग्न में जन्म ग्रहण करने वाला व्यक्ति निर्बल ग्रहों के होने पर पुलीस अधिकारी होता है। यदि इस लग्न के व्यक्ति की कुण्डली में कूर ग्रह—शनि, रवि और मंगल उच्च या मूलत्रिकोण के हों और गुरु नवम भाव में हो तो रक्षामन्त्री का पद प्राप्त होता है। एकादश भाव में चन्द्रमा, शुक और गुरु हों। मेश में मंगल हो मकरमें शनि हो और कन्या में बुध हो तो व्यक्ति को राजा के समान सुख प्राप्त होता है। कर्क लग्न हो और उसमें पूर्ण चन्द्रमा स्थित हो, साप्तम भाव में बुध हो, शशठ भाव में सूर्य हो, चतुर्थ में शुक, दशम में गुरु और तृतीय भाव में शनि मंगल हो तो जातक शासनाधिकारी होता है। जन्म समय में वृश लग्न हो और उसमें पूर्ण चन्द्रमा स्थित हो तथा कुम्भ में शनि, सिंह में सूर्य एवं वृश्चिक में गुरु हो तो अधिक सम्पत्ति, वाहन एवं प्रभुता की उपलब्धि होती है। जन्म कुण्डली में उच्चराशि का चन्द्रमा की चन्द्रमा और मंगल शासनाधिकारी बनाते हैं। जन्मस्थान में मकर लग्न हो और लग्न में शनि स्थित हो तथा मीन में चन्द्रमा, मिथुन में मंगल, कन्या में बुध एवं धनु में गुरु स्थित हो तो जातक प्रतापशाली शासनाधिकारी होता है। यह उत्तम राजयोग है।

जातक की मीन लग्न हो और लग्न में चन्द्रमा, मकर में मंगल सिंह में सूर्य और कुम्भ में शनि स्थित हो तो वह उच्च शासनाधिकारी होता है। मकर लग्न में मंगल और साप्तम भाव में पूर्ण चन्द्रमा के रहने से जातक

विज्ञान शासनाधिकारी होता है।

तुला राशि में शुक्र, मेष राशि में मंगल और कर्क राशि में गुरु स्थित हो तो राजयोग होता है।

तुला राशि में शुक्र, मेष राशि में मंगल और कर्क राशि में गुरु स्थित हो तो राजयोग होता है।

घनु में चन्द्रमा सहित गुरु हो, मंगल मकर राशि में स्थित हो अथवा बुध अपने उच्च में स्थित होकर लग्नगत हो तो जातक शासनाधिकारी या मंत्री होता है। सब ग्रह बली होकर अपने अपने उच्च में स्थित हो और अपने मित्र से दृश्य हो तथा उनपरशत्रु की दृष्टि न हो तो जातक अत्यन्त प्रभावशाली मंत्री होता है। चन्द्रमा परमोच्च में सर्वदा सफल होता है। यदि समस्तग्रह शीशोर्दय राशियों में स्थित हों तथा पूर्ण चन्द्रमा कर्क राशि में शत्रुवर्ग से भिन्न वर्ग में, शुभ ग्रह से दृष्ट लग्न में स्थित हो तो व्यक्ति धनवाहनयुक्त शासनाधिकारी होता है।

प्रयुक्त ग्रन्थों की अनुक्रमणिका

01. अकलांक संहिता
02. अर्थव ज्योतिष
03. सारावली
04. ब्रह्मसिद्धान्त
05. लघुजातक
06. मुहूर्त दर्पण
07. सूर्यसिद्धान्त
08. फलदीपिका
09. मनसागरी पद्धति
10. सुगमज्योतिषे

भारतीय ज्योतिष विद्या

Non-Teaching Staff

Academic Arrangement Staff

Achievers of NCC, Army & Navy Wings

NIS Volunteers

TEACHING STAFF LIST GOVT MAM COLLEGE JAMMU

S.No.	Name of Faculty	Designation	Department
1	Prof. Archana Kaul	Principal	Principal
2	Dr. B.D. Sehgal	Associate Prof.	Physics
3	Ms. Ruth K. Masehi	Associate Prof.	English
4	Prof. Sunil Uppal	Associate Prof.	Chemistry
5	Dr. seema sudan	Associate Prof.	Hindi
6	Dr. Shally Gupta	Associate Prof.	Mathematics
7	Dr. Sumita Dham	Associate Prof.	Chemistry
8	Dr. Manir Hussain	Associate Prof.	Persian
9	Dr. Kamaljeet Kour	Associate Prof.	Mathematics
10	Dr. Reena Salaria	Associate Prof.	English
11	Prof. Amit Pal Kour	Associate Prof.	English
12	Dr. Jewan Lal	Associate Prof.	Political Science
13	Dr. Prem Singh	Associate Prof.	Political Science
14	Mr. Tarsem Lal	Associate Prof.	Chemistry
15	Mr. Raj Kumar	Associate Prof.	BCA
16	Ms. Shivali Gupta	Associate Prof.	Sociology
17	Ms. Poonam Angotra	Associate Prof.	Physics
18	Ms. Bharti Slathia	Associate Prof.	BBA
19	Dr. Monita Bhat	Associate Prof.	Physics
20	Ms. Satinder Kumari Juneja	Associate Prof.	Chemistry
21	Mr. Sanjay Singh Sambryal	Assistant Prof.	English
22	Ms. Meena Gupta	Assistant Prof.	Electronics
23	Dr. Kawaljit Kour	Assistant Prof.	English
24	Ms. Pooja Devi	Assistant Prof.	English
25	Dr. Kailash Sharma	Assistant Prof.	Mathematics
26	Mr. Shamboo Nath	Assistant Prof.	Education
27	Ms. Swati	Assistant Prof.	Education
28	Dr. Om Raj Katoch	Assistant Prof.	Economics
29	Ms. Pinky Kotwal	Assistant Prof.	Physics
30	Dr. Munish Kumar	Assistant Prof.	Persian
31	Ms. Menaka Rajput	Assistant Prof.	English
32	Ms. Rashu Sharma	Assistant Prof.	English
33	Mr. Sonam Mehta	Assistant Prof.	Mathematics
34	Dr. Shittal Sharma	Assistant Prof.	Mathematics
35	Dr. Namita Singh	Assistant Prof.	Computer App.
36	Mr. Dheeraj Kumar	Assistant Prof.	History
37	Mr. Deep Chand	Assistant Prof.	History

38	Dr. Har Bhajan Singh	Assistant Prof.	Punjabi
39	Dr. Rajinder Kumar	Assistant Prof.	Psychology
40	Ms. Silony Chirag	Assistant Prof.	Psychology
41	Dr. Jyoti Rani	Assistant Prof.	Hindi
42	Dr. Ankush Bharti	Assistant Prof.	Statistics
43	Dr. Devika Sharma	Assistant Prof.	Education
44	Mr. Mohd. Ashraf	Assistant Prof.	Commerce
45	Mr. Anil Bhagat	Assistant Prof.	Commerce
46	Ms. Navita Sharma	Assistant Prof.	EVS
47	Dr. Pallavi Bhagat	Assistant Prof.	BBA
48	Mr. Ajay Kumar	Assistant Prof.	BBA
49	Mr. Shiv Kumar	Assistant Prof.	BBA
50	Ms. Renu Sharma	Assistant Prof.	EVS
51	Dr. Mohd. Akhtar	Assistant Prof.	Urdu
52	Dr. Zaheer Ahmed	Assistant Prof.	Urdu
53	Dr. Shamsheer Singh	Assistant Prof.	Urdu
54	Dr. Imran Hussain Shah	Assistant Prof.	Urdu
55	Mr. Vimal	Assistant Prof.	Geology
56	Dr. Rakesh Jasrotia	Assistant Prof.	Geography
57	Dr. Sravjeet Singh	Assistant Prof.	Geography
58	Ms. Nazia Choudhary	Assistant Prof.	Dogri
59	Dr. Varsha Kapoor	Assistant Prof.	Sociology
60	Mr. Sham Lal	Assistant Prof.	Economics
61	Dr. Atiya Noor	Assistant Prof.	English
62	Dr. Neetika Sharma	Assistant Prof.	Sociology
63	Dr. Vibhuti	Assistant Prof.	Political Science
64	Dr. Deepika Mehra	Assistant Prof.	Dogri
65	Mr. Anil Singh	Assistant Prof.	Mathematics
66	Dr. Kamaljeet Kour	Assistant Prof.	Punjabi
67	Dr. Shiv Mangal Singh	Assistant Prof.	Psychology
68	Mr. Shahbaz Ahmed Sheikh	Assistant Prof.	Electronics
69	Dr. Parshotam Dass	Assistant Prof.	Sanskrit
70	Ms. Shivani Raina	Assistant Prof.	Music
71	Ms. Asha Rani	Assistant Prof.	Music
72	MS. Pooja Devi	Assistant Prof.	Music
73	Ms. Nishu Devi	Assistant Prof.	English
74	Mr. Naveed Hassan Chowdhary	Assistant Prof.	Geology
75	Mr. Gagandeep Jangral	Assistant Prof.	Public Adm.
76	Ms. Simran Raina	Assistant Prof.	Philosophy
77	Ms. Anjum Nissar	Librarian	Librarian
78	Ms. Neenu	PTI	PTI

Teaching Staff

“

“Education is the most powerful weapon which you can use to change the world.”

- Nelson Mandela

MAULANA AZAD MEMORIAL COLLEGE
JAMMU
A CONSTITUENT COLLEGE OF GUJERAT
UNIVERSITY OF JAMMU

MAULANA AZAD MEMORIAL COLLEGE, JAMMU

KNOWLEDGE

Our Foundation

INTEGRITY

Our Strength

DIVERSITY

Our Identity

SERVICE

Our Commitment

Learn. Lead. Leave a Legacy.

GOVT. MAULANA AZAD
MEMORIAL (P.G) COLLEGE
JAMMU - 180006 (J&K)

www.mamcollegejammu.in

mamcollege1954@rediffmail.com

0191-2453497